

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖӮҲИШГОҲИ ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТИИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияи илмию таҳлили
2018, № 4 (44)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно-аналитическое издание
2018, № 4 (44)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2018, № 4 (41)

Душанбе – 2018

ТДУ 37 точик+008+025+9 точик+792 точик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 точик)+63.3 (2 точик)+85.313 (2 точик)+78.34 (2 точик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрия илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррӣ Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – № 4 (44). – 128 с.

Муассиси мачалла:
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф

САРМУҲАРИР:
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, директори
Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва
иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Рахимӣ Дилшод

ЧОНИШИНИ САРМУҲАРИР:
номзади илмҳои филологӣ, муовини директори
ПИТФИ оид ба корҳои методӣ

Муродов Мурод Бердиевич

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:
доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири
шуъбаи аҳбори омма ва табъу нашри ПИТФИ

Раҳмонзода Абдуҷаббор Азиз

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:
доктори илмҳои филологӣ, профессор, академики АИ ҶТ, ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ
ва робита бо ҷомеа

Муллоаҳмадов Мирзо

доктори илмҳои филологӣ, профессор,
узви вобастаи АИ ҟТ

Суфиев Шодимаҳмад

доктори илмҳои филологӣ, директори Китобхонаи марказии илмии ба номи Индира Гандии АИ ҟТ

Камолов Ҳамзахон

доктори илмҳои таърих, сарҳодими Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Доњиши АИ ҟТ

Бўриев Қурбоналий

номзади илмҳои таърих, дотсент, директори Хонаи китоби Тоҷикистон

Зубайдов Абӯбакр

номзади илмҳои таърих, дотсент, муовини директори ПИТФИ оид ба илм

Саъдиев Шуҳрат

номзади илмҳои таърих, дотсент, ходими пешбари илмии ПИТФИ

Мачалла соли 2000 таъсис ёфтааст.

Мачалла дар Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон №0167/Ж/Р аз 04 августи соли 2015 ба қайд гирифта шудааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи мачалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: frajom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Мачалла мувоғики шартномаи литсензионӣ №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои чопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмии мавод, сахехии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти идораи нашрия ва иқтибос ба мачалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи чопӣ дар сомонаи расмии мачалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В-38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Ш. Комилзода; ответственный редактор М. Муродов. – Душанбе: Аржант, 2018. – № 4 (44). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат педагогических наук, доцент, директор
Научно-исследовательского института культуры и информации
Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

кандидат филологических наук, заместитель
директора НИИКИ по методической работе

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор, зав.
отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.

Муродов Мурод Бердиевич

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

доктор филологических наук, профессор, академик АН РТ, помощник Президента Республики Таджикистан по вопросам социального развития и связям с общественностью

доктор филологических наук, профессор, член корреспондент АН РТ

доктор филологических наук, директор Центральной научной библиотеки имени Индира Ганди АН РТ

доктор исторических наук, главный научный сотрудник Института истории, археологии и этнографии им. Ахмада Дониша АН РТ

кандидат исторических наук, директор Дома книги Таджикистана

кандидат исторических наук, доцент, заместитель директора НИИКИ по научной работе

кандидат исторических наук, доцент, ведущий научный сотрудник НИИКИ

Журнал основан в 2000 г.

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №0167/ж, от 04 августа 2015 г.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт института: www.piffl.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com; Тел.:(+992 37) 233-58-84; Почтовый индекс: 77728.

Журнал, на основе лицензионный договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за научный уровень материалов, правильность фактов и цитат своих статей. Перепечатка возможна при условии согласования с редакцией и ссылки на журнал.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
BC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H-11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief Sh. Komilzoda; responsible editor M. Murodov. – Dushanbe: Arzhang, 2018. – № 4 (44). – 128 p.

HERALD OF CULTURE
Founder of the journal
Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of pedagogical sciences, docent, Director of the Research Institute of Culture and Information of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

DEPUTY EDITOR

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI for methodical issues.

Murodov Murod Berdievich

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

EDITORIAL BOARD:

Rahmonzoda Abdujabbor Aziz

Doctor of philological sciences, Professor, Academician of the AS RT, Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on Issues of Social Development and Public Relation.

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological sciences, Professor, Correspondent member of the AS RT.

Sufiev Shodimahmad

Doctor of philological sciences, Director of the Central scientific library of the Academy of Sciences named after Indira Gandhi.

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, AS RT.

Buriev Kurbonali

Candidate of historical sciences, Director of the Book Chamber of Tajikistan.

Zubaydov Abubakr

Candidate of historical sciences, Deputy Director of the RICI for science.

Sa'diev Shuhrat

Candidate of historical sciences, Leading research fellow, docent.

The journal established in 2000.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №0167/jr in August 4, 2015.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;
Website of organization: www.pitfi.tj; Website of journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com. Indeks pochty: 77728.

The journal was included under License contract №532-09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

Authors are responsible for scientific level of the materials, correctness of facts and quotations of their articles. Publishing materials will take place according to editorial conclusion.

The full text version of the published materials will be placed at its official website

ТДУ37точик+008+07+9точик+327+024+00(092)+39точик

Комилзода Ш.

ТАҲҚИҚИ МАСОИЛИ МУБРАМИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛООТ ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ

Дар таҳқиқот натиҷаҳои назарраси фаъолияти илмии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018 таҳлил шуда, ҷараёни татбиқи мавзӯъҳои илмӣ, натиҷаи экспедитсияҳои илмӣ ва таҳқиқотҳои сотсиологии баргузорнамудаи олимони пажӯҳишгоҳ дар соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот мавриди арзёбӣ қарор гирифтааст. Ҳамзамон дар таҳқиқот таваҷҷӯҳи хосса ба самарабаҳии таҳқиқотҳои илмии ҳодимони пажӯҳишгоҳ дар соли 2018 ва тақвияти ҳамкориҳои мутақобилаи судманӣ бо пажӯҳишгоҳҳои илмӣ ва донишкадаҳои фарҳанги ватаниву хориҷӣ, зоҳир карда шудааст.

Калидвоҷсаҳо: *Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, фарҳангшиносӣ, иттилоот, инноватсия, таҳқиқот, экспедитсия, мавзӯи илмӣ, натиҷаи илмӣ, ҳамкорӣ, ҷаҳонишишавӣ.*

Соли 2018 Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ПИТФИ) фаъолияти илмию таҳқиқотии ҳудро тақвият бахшида, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардид. Ҳодимони илмии ПИТФИ тибқи талаботи мавзӯъҳои илмии муассиса: «Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишишавӣ» (барои солҳои 2016-2020), РҚД 0116ТJ00606; «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишишавии фарҳанг» (барои солҳои 2016-2020), РҚД 0116ТJ00604; «Вазъи имрӯзai фарҳанги гайримодӣ дар кишвар: мушкилот ва дурнамо» (барои солҳои 2016-2020), РҚД 0116ТJ00605; «Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Тоҷикистон» (барои солҳои 2016-2020), РҚД 0116ТJ00603 ва лоиҳаи «Бунёди манобеи библиографии чопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» (барои солҳои 2017-2019) корҳои илмӣ-тадқиқотӣ ва методиро идома доданд.

Дар раванди иҷрои мавзӯи **«Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишишавӣ»** масъалаҳои корбурди навғониҳо дар таҳияи лоиҳаҳо ва мушаҳҳасоти вижагиҳои он дар соҳаи фарҳанг ва иттилоот мавриди таҳқиқ қарор гирифт. Дар ҷараёни корҳои таҳқиқотӣ маълум шуд, ки раванди ҷаҳонишишавӣ ва рушди технологияи муосир барои баланд бардоштани фаъолияти илмию амалии соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот замина гузошта, барои корбурди шаклу усуљҳои муосири навғониҳо дар соҳаи мазкур имконоти васеъро фароҳам сохтааст.

Ҳамчунин муайян гардид, ки раванди ҷаҳонишишавӣ дар соҳаҳои фарҳанг ва иттилоот дар баробари афзалиятҳо, ҳатарҳое низ ба миён овардааст, ки он ба таъмини амният ва устувории фазои иттилоотӣ, ҳифзи манфиатҳои шаҳрвандон ва ҷомеа таҳдид намуда, аз ҷараёни рушд ва истифодаи тенологияҳои инноватсионӣ вобастагӣ дорад.

Таҳқиқотҳои анҷомдодаи ҳодимони илмии Пажӯҳишгоҳ оид ба ҳолати ҷараёни инноватсионӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ, омилҳои монеъасозро ошкор соҳт, ки онҳо ба пурра ҷорӣ нагардидани равандҳои

инноватсионӣ дар фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ, ба талаботи замона ҷавобгӯ набудани сатҳи донишу малакаи мутахассисони соҳа, ба қадри кофӣ бо техника ва технологияи муосир ҷиҳозонида нашудани муассисаҳои фарҳангӣ ва иттилоотӣ вобаста мебошанд.

Таҳқиқоти олимони Пажӯҳишгоҳ дар самти омӯзиши равандҳои инноватсионӣ тавассути муносибатҳои иҷтимоӣ, таҳлил ва омӯзиши ҳуҷҷатҳо, баргузории пурсишҳои сотсиологӣ ва мушоҳидаҳои илмӣ иборат буд. Дар ҷараёни гузаронидани пурсишҳои сотсиологӣ ва мушоҳидаҳои илмӣ дар як қатор шаҳру ноҳияҳои ҷумхурӣ оид ба сатҳи таъминоти муассисаҳои фарҳангӣ иттилоот бо технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионии муосир ва истифодаи он дар фаъолияти корӣ, дар бораи сатҳи дониши таҳассусӣ, таҳсилот, синну сол ва собиқаи кории кормандони муассисаҳои мазкур маълумоти фаровон ба даст омада, дар ин замина тавсияҳои мушаҳҳас пешниҳод шуданд. Аз ҷумла, ҳодимони илмии ПИТФИ тибқи талаботи мавзӯи «Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумхурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» бо мақсади омӯзиши вазъи татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ ба ноҳияи Айнӣ ва шаҳри Панҷакенти вилояти Суғд сафари хидматӣ анҷом доданд. Дар натиҷаи гузаронидани таҳқиқоти сотсиологӣ маълум гардид, ки кормандони Қасри фарҳангӣ ба номи Накибхон Тӯғрали ноҳия аз васоити гуногуни иттилоотӣ-коммуникатсионӣ, аз ҷумла компүтер (3 адад), принтер (2 адад), дастгоҳи аудиовизуалӣ (1 адад) мунтазам истифода намуда, тавассути шабакаи Интернет ба навғониҳои соҳаи фарҳангӣ ҳунар шинос мешаванд. Толори консертии Қасри фарҳангӣ бо намудҳои гуногуни технологияи муосир, аз қабили таҷхизотҳои тақвият ва сабти овоз, созҳои барқии мусикӣ, ҷароғҳои рӯшанидиҳандаву ороишии сахна муҷаҳҳаз мебошад. Мутаассифона, аз сабаби набудани мутахассиси таълимдиҳанда, омӯзиши асосҳои дониши компүтерӣ дар байни кормандони Қасри фарҳангӣ ноҳия ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Коҳи фарҳангӣ мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии шаҳри Панҷакент бошад, бо чунин технологияи муосир: компүтер (4 адад), принтер (2 адад), DVD (2 адад), проектор (1 адад), созҳои барқии мусикӣ, таҷхизотҳои тақвияту сабти овоз муҷаҳҳаз гардонида шудааст. Аммо, бо сабаби дастрас набудани созҳои гуногуни миллӣ, пайваст набудани муассиса ба шабакаи байналмилалии Интернет ва дар сатҳи паст қарор доштани малакаву маҳорати истифодаи технологияи муосир аз ҷониби кормандон, фаъолияти ҳудро бо таври бояду шояд ба роҳ монда наметавонад.

Дар доираи татбиқи мавзӯи «Таҳқиқи равандҳои инноватсионии соҳаҳои фарҳанг ва иттилооти Ҷумхурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ» баҳшида ба санаи ҷаҳонӣ «Рӯзи Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон» аз ҷониби ҳодимони илмии пажӯҳишгоҳ китоби «Рӯзи Президенти Ҷумхурии Тоҷикистон: сенарияи намунавии таҷлили ҷаҳон» [3] ба нашр расид, ки метавонад барои дастандаркорон чун дастури раҳнамо хизмат кунад. Илова бар ин, доир ба мавзӯи илмӣ маводи зерин: «Истиқлолияти иттилоотӣ: ҳолат ва дурнамои ҳуқуқии он дар Ҷумхурии Тоҷикистон» [20], «Фарҳангӣ миллий дар ҷустуҷӯйҳои илмӣ. Барориши 2: дастовардҳои Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳангӣ ва иттилоот дар соли 2017» [4], «Тақвими ҷаҳонӣ ва санаҳои муҳими фарҳангӣ ҳунар ва матбуоти Ҷумхурии Тоҷикистон дар соли 2019» [13], «Барномаи дарси рубоби қошғарӣ ва бадаҳшонӣ» [2], 23 мақолаи илмӣ ва 48 мақолаи илмию оммавӣ ба табъ расид.

Олимони Пажӯҳишгоҳ дар самти таҳқики мавзӯи «Равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотӣ дар муҳити ҷаҳонишавии фарҳанг» тибқи нақшай тақвимӣ таҳқики равандҳои инноватсионии фаъолияти китобдорӣ-иттилоотиро бо дарназардошти омӯзиши вазъи воеии фаъолияти китобхонаҳои мамлакат роҳандозӣ намуданд. Бо истифода аз усулҳои пурсиш, мусоҳиба, муқоиса, мушоҳида таҳқиқоти сотсиологӣ гузаронида шуд. Ходимони илмии ПИТФИ бо мақсади гузаронидани пурсишҳои сотсиологӣ ҷиҳати татбиқи равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон ба як қатор шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурий сафари хизматӣ намуданд. Аз ҷумла, ҳангоми сафари хизматӣ ба вилояти Суғд дар Китобхонаи вилоятӣ оммавии ба номи Т. Асири ва 15 китобхонаи марказии системаи китобхонаҳои марказонидашудаи шаҳру ноҳияҳои вилоят пурсишномаҳо дар мавзӯи «Сатҳи таъминоти китобхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мусоир ва истифодаи он дар фаъолияти китобдорӣ» барои китобдорон ва «Вазъи дастрасии хонандагон ба технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мусоир дар китобхонаҳо ва сатҳи истифодаи он» барои хонандагон пешниҳод карда шуд. Натиҷаи пурсишномаҳо мавриди таҳлил ва натиҷагарӣ қарор гирифта, дар асоси нишондодҳои онҳо 5-тогӣ ҷадвали мушахҳас тартиб дода шуданд. Дар ҷадвалҳои мазкур сатҳи таъминоти китобхонаҳо бо технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мусоир ва истифодаи он дар фаъолияти китобдорӣ, маълумоти мушахҳас дар бораи фонди китобхона ва заҳираи нашрияҳои маълумотдигӣ-библиографии китобхонаҳо, маълумот дар бораи таҳқиқот иштирок намуданд, нишон дода шудааст. Ҷунин тадқиқоти сотсиологӣ дар китобхонаҳои ноҳияи Айнӣ, шаҳри Панҷакент ва Китобхонаи ба номи А. Лоҳутии шаҳри Душанбе низ гузаронида шуд. Мавриди зикр аст, ки дар баробари гузаронидани тадқиқотҳои сотсиологӣ ҳодимони ПИТФИ бо кормандони китобхонаҳои мазкур дар мавзӯъҳои истифодаи технологияи мусоир дар раванди такмили фонд, коркарди китоб, ташаккули феҳристу картотекаҳо (дар шакли анъанавӣ ва электронӣ), ташкили китобхонаи электронӣ, баргузории чорабиниҳо ва хизматрасонӣ ба хонандагон бо истифода аз технологияи мусоирни иттилоотӣ-коммуникатсионӣ семинарҳо доир намуда, ба саволҳои онҳо ҷавобҳои мушахҳасу таҳассусӣ доданд.

Таҳқиқот нишон дод, ки татбиқи технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти китобхонаҳои мамлакат, барои беҳтар намудани сатҳу сифати хизматрасонӣ ва пайдоиши китобхонаҳои электронӣ заминай мусоид фароҳам соҳта, новобаста аз мавзеи ҷойгиршавӣ ва вақту замони истифодаи китобхонаҳои электронӣ имконоти дастёбии хонандагони маҷозиро ба адабиёти ниёзи хониши таъмин намуданд ва пайваста дар раванди ҷаҳонишавии хониши адабиёти гуногунмазмун саҳм мегузоранд. Муайян гардид, ки то кунун на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат барои ташкили китобхонаҳои электронӣ тадбирҳо андешиваанд ва дар фаъолияти хеш технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мавҷударо мувофиқи мақсад истифода мебаранд. Натиҷаи таҳқиқотҳо нишон дод, ки на ҳамаи китобхонаҳои электронӣ дорои дастгоҳи маълумотӣ-пажӯҳишӣ буда, ҳангоми рақами гардонии китобҳои чопӣ як қатор унсурҳои библиографӣ ба инобат гирифта намешаванд. Муқаррар шуд, ки дар рушди минбаъдаи фаъолияти

китобхонаҳои мамлакат, муайяну мушаҳҳас намудани чойгоҳи китобхонаҳои электронӣ дар қонунгузории соҳавӣ – ҳамчун маркази ҷамъовариву коркард, гурӯҳбандиву тавсифнигорӣ, нигоҳдориву тарғиби манобеи электронӣ, таҳияи Модели китобхонаи электронӣ бо дарназардошти талаботи ҷомеаи иттилоотӣ ва дар радифи нашри китобҳои чопӣ ба роҳ мондани нашри ҳатмии китобҳои электронӣ тақвият ҳоҳад бахшид.

Роҷеъ ба мавзӯи илмии мазкур корҳои тадқиқотӣ ҷараён дошта, соли 2018 аз натиҷаи онҳо китобҳои «Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти библиографии китобхонаҳо» [6], «Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ» [16], «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII» [17], «Ҷойгоҳи китоби анъанавӣ дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ» [23], «Таснифоти даҳгонаи универсалӣ» [14] ва якчанд мақолаҳои илмӣ ба нашр расиданд.

Соли 2018 омӯзиш ва таҳқиқи мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ тибқи мавзӯи **«Вазъи имрӯзаи фарҳангӣ ғайримоддӣ дар қишвар: мушкилот ва дурнамо»** ҷараён гирифта, натиҷаҳои назаррас ба даст омад. Иҷроқунандагони лоиҳа ба экспедитсияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносӣ ба шаҳру навоҳии қишвар рафта, бо истифода аз методҳои мушоҳида, мусоҳиба, пур кардани саволномаҳои инвентаризатсионӣ, аксбардорӣ, сабти аудио ва видео маводи муҳими илмӣ гирдоварӣ намуданд. Маводи аз сафарҳои хизматӣ ҷамъоваришуда дар бойгонии ПИТФИ маҳфуз буда, дар таҳияи мақолаҳои илмӣ ва илмию оммавӣ, тартиб додани феҳристи ҳунармандон, пур кардани варақаҳои инвентаризатсионӣ ва таълифи китобу рисолаҳо мавриди истифода қарор гирифтанд.

Бо эълон гардидан соли 2018 «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷуҳ ба эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ бештар гардид. Олимони ПИТФИ аз ин иқдоми Пешвои миллат илҳом гирифта, фаъолияти ҳудро дар соли равон, асосан, ба таҳқиқи вазъи имрӯзаи қасбу ҳунарҳои мардумӣ равона намуданд.

Пажӯҳиш нишон дод, ки айни замон дар қишвар ҳудуди 120 қасбу ҳунарҳои мардумӣ ғаъланӣ, лекин дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ бархе аз онҳо мавқеи ҳудро аз даст дода истодаанд. Падидай дигар ин аст, ки дар иҷрои қасбу ҳунарҳои технологияи нав ва воситаҳои истехсолии мусоир истифода мешаванд. Дар соли ҷорӣ шумораи ҳунармандон афзуда, таваҷҷуҳи ҷавонон ба ҳунарҳои мардумӣ бештар гаштааст. Тибқи омори тартибдодаи иҷроқунандагони лоиҳа, дар қишвар беш аз 1200 ҳунарманд ба қайд гирифта шудааст ва таҳқиқот дар ин самт идома дорад. Як қатор омилҳо, ки ба рушди қасбу ҳунарҳои мардумӣ монеа эҷод мекунанд, ошкор гардианд. Масалан, баъзе ҳунармандон маҳсулоти истехсолкардаи ҳудро ба фурӯш бароварда наметавонанд. Дар як қатор ноҳияҳо барои истехсоли маснуоти дастӣ ашёи ҳом намерасад. Инчунин сифати баъзе маҳсулот ҳеле паст буда, дар бозор рақобатпазир нест [21].

Дар натиҷаи пажӯҳишҳо дар соли ҳисоботӣ 49 унсури нави мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ дар шакли инвентаризатсия ба қайд гирифта шуд ва дар «Феҳристи миллии мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ» ворид гашт. Ҳамчунин 56 адад унсурҳои фарҳангӣ ғайримоддӣ инвентаризатсия шуд [21].

Олимони пажӯҳишҳо дар самти таҳқиқ ва муаррифии анъанаҳои шифоҳӣ, ҳунарҳои иҷроӣ, ҷашну маросимҳо, расму одатҳо, таҷрибаҳои иҷтимоӣ, қасбу ҳунарҳо, ҳӯрокҳои миллӣ, варзиши суннатӣ ва бозихои

бачагона китоби «Феҳристи миллии мероси фарҳанги гайримоддӣ»-ро бо тафйиру иловаҳо нашр намуданд, ки он аз 396 саҳифа иборат буда, оид ба 533 унсури мероси фарҳанги гайримоддии халқи тоҷик маълумот медиҳад [18].

Умуман, дар соли 2018 вобаста ба мавзӯи «Вазъи имрӯзаи фарҳанги гайримоддӣ дар кишвар: мушкилот ва дурнамо» 3 рисолаи илмӣ, 2 маҷмӯаи мақолаҳо, 2 маълумотнома, 2 феҳрист ва 42 мақолаи илмӣ, аз чумла, 4 мақола дар хориҷа (Русия, Қазоқистон, Корея) ба чоп расиданд. Ҳамчунин дар асоси маводи дар экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносӣ ба даст овардаи кормандони ПИТФИ китобҳои «Феҳристи ҳӯрокҳои анъанавии мардуми тоҷик» [19], «Рушди касбу ҳунарҳои анъанавии бонувон дар Тоҷикистон» [11], «Ҷойгоҳи гулбазм дар ҷашни арӯсии мардуми тоҷик» [1], «Наврӯз, Мехргон ва ҷашнҳои дигари ниёғон» [12] ва шумораи 5-уми «Фарҳанги гайримоддии халқи тоҷик» [15] ба табъ расонида шуданд.

Муҳимтарин дастоварди олимони пажӯҳишгоҳ дар соли 2018 ба Феҳристи репрезентативии мероси фарҳанги гайримоддии ЮНЕСКО сабт намудани номинатсияи «Чакан – ҳунари гулдӯзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад, ки ин рӯйдоди фараҳбахш 29 октябри соли 2018 дар Ҷаласаи 13-уми Кумитаи байнидавлатии ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги гайримоддӣ дар шаҳри Порт-Луиси Ҷумҳурии Мавриқия ба вуқӯъ пайваст. Мавриди зикр аст, ки дар радифи номинатсияҳои «Шашмақом», «Наврӯз» ва «Оши Палав ҳамчун ҳӯроки анъанавӣ ва фазои иҷтимоию фарҳангии он дар Тоҷикистон» дар тӯли даҳ соли охир ин ҷорумин номинатсия аз Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Барои пешниҳоди номинатсия мазкур дар Тоҷикистон корҳои омодагӣ ҳанӯз панҷ сол пеш шурӯъ шуда буд. Сараввал, олимони ПИТФИ ба шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ сафарҳои хидматӣ анҷом дода, тавассути баргузории экспедицияҳои илмӣ ва таҳқиқотҳои сотсиологӣ маводи заруриро ҷамъоварӣ намуданд ва ҳунари ҷакандӯзиро ҳамчун унсури фаъол дар «Феҳристи миллии мероси фарҳанги гайримоддӣ» аз соли 2014 таҳти рақами E002 сабт карданд. Дар Феҳрист санъати ҷакандӯзӣ ҷунин тавсиф шудааст: *«навъе аз тарзҳои дӯхтани гулҳо, нақшу нигор ва тасвирҳои рамзонк бо ришитаҳои ранга дар матои паҳтагин мебошад. Одатан, гулдӯзии ҷакан дар курта, сӯзанӣ, болиши, ҷойпӯши, бардеворӣ, тоқӣ, гаҳворапӯши, камарбанӣ, рӯмол ва гайра истифода мешавад. Ҳар нақши дар болои матоъ дӯхташуда ном дорад, ҷунончи: косагул, гули анор, барги бед, моҳу ситора, офтоб, абр ва монанди инҳо. Куртаи ҷакан маҳсус барои занҳову дуҳтарон дӯхта мешавад. Дар ҷаинҳои расмӣ ва идҳои халқӣ дуҳтарон ҳатман куртаи ҷакан ба бар мекунанд».* Ҷунонки таҳқиқотҳои доиркардаи олимони пажӯҳишгоҳ Д. Раҳимов, Н. Қличева ва А. Аминов шаҳодат медиҳад, ҳунари ҷакандӯзӣ бештар дар шаҳри Қӯлоб, навоҳии Восеъ, Муъминобод, Дангар, Фарҳор, Ховалинг, Шӯробод, Мир Саид Алии Ҳамадонии вилояти Ҳатлон паҳн шуда, рушд ёфтааст. Ин намуди ҳунармандӣ дар водии Рашт ва Дарвоз низ фаъол мебошад. Натиҷагирий аз таҳқиқотҳои доиршуда барои таҳияи номинатсияи ҷакан мусоидат намуда, имкон дод, ки ҳуҷҷатҳои номинатсия мутобиқ ба талаботи Конвенсияи ЮНЕСКО сари вақт омода шаванд ва барои баррасӣ ба дафтари коршиносони ЮНЕСКО пешниҳод гарданд.

Ҳамзамон, дар соли 2018 роҷеъ ба ду номинатсияи сабтгардида дар Феҳристи репрезентативии мероси фарҳанги гайримоддии ЮНЕСКО китобҳои «Номинатсияҳои мероси фарҳанги гайримоддии Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО. Шумораи 1: Номинатсияи Наврӯз» [9] ва

«Номинатсияҳои мероси фарҳанги гайримоддии Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО. Шумораи 2: Номинатсияи Оши палав» [10] ба табъ расид.

Соли 2018 дар натиҷаи сафарҳои хидматӣ бо дастрасии маводи гирдоваришуда номинатсия дигар аз Ҷумҳурии Тоҷикистон - «Доништу таҷрибаҳои анъанавии истеҳсоли матоъҳои атласу адрес» бо ҳучҷатҳояш дар ҳаҷми 35 саҳифа ба забони англисӣ таҳия гашта, ба қароргоҳи ЮНЕСКО фиристода шуд.

Дар ин сол, ҳамчунин, ҷиҳати ҷамъоварии мавод доир ба мавзӯи «Мероси фарҳанги гайримоддӣ дар Тоҷикистон» 800 номгӯйи нашри алоҳида ва 700 номгӯйи маводи рӯзномаи «Омӯзгор» (солҳои 1991-2018) тасвирнигорӣ шуда, пажӯҳиши мавзӯи мазкур дар нашрияи “Боҷу ҳироҷ” ҷараён дорад.

Дар соли 2018 пажӯҳиши мавзӯи **«Вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии Тоҷикистон»** аз рӯйи нақша бо таҳқиқӣ вазъ ва ҳолати имрӯзai нашрияҳои даврии минтақаи Кӯлоби вилояти Ҳатлон, навоҳии водии Раҷт ва ВМҚБ ҷараён гирифт. Дар таҳқиқ ва таҳлили масъала, асосан, ба панҷ ҷиҳат: таърихи муҳтасари инкишофи нашрияҳо, вазъи имрӯzai онҳо, назари кормандон доир ба шароити кор ва усули эҷод, назари хонандагон дар ҳусуси сатҳу сифати нашрияҳо ва ҳусусияти мундариҷаи рӯзномаҳо, эътибор ва дар ин замина вазъи имрӯz ва дурнамои нашрияҳо мавриди таҳқиқ қарор дода шуд [22].

Маълум гардид, ки пайдоиш ва ташаккули нашрияҳои даврии таҳқиқшуда, вобаста ба талаботи замон ба таври спиралӣ сурат гирифтааст. Аз ҷумла, агар нашрияҳои «Бадаҳшон», «Ватан», «Маърифати Шӯғнон», «Сарыкол» ва «Паёми Ҷиргатол» дар тӯли фаъолияти худ танҳо тағирии ном карда бошанд, нашрияҳои «Паёми Ванҷ», «Пайгоми Рӯшон», «Зиндагӣ», «Шоҳдара» ва «Мавҷи Ҳингоб» бо сабаби барҳам ҳӯрдани ноҳияҳо дар як муддат фаъолияташонро қатъ намуданд. Ҷавонтарин рӯзномаи расмии ВМҚБ нашрияи Маҷлиси намояндагони ҳалқ ва Ҳукумати шаҳри Ҳоруғ «Оинаи зиндагӣ» мебошад, ки 25 июни соли 1999 таъсис дода шудааст. Имрӯz дар ҳудуди Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон 9 нашрия расмӣ ба табъ мерасад [22].

Таҳлилҳо нишон дод, ки аксари нашрияҳои маҳаллий дар даҳ соли охир аносари шаклӣ, баҳусус логотипи ҳудро борҳо тағирир дода, онро аз ҷиҳати ғоя ва дизайн ба талаботи имрӯзи кишвар мувоғиқ соҳтаанд. Имконоти компьютер усули таҳияи рӯзномаҳоро то андозае дигаргун намуда, шаклҳои муҳталифи инъикоси воқеиёти иҷтимоӣ чи дар шакли матн ва чи дар аксу тасвир ба вучуд омадааст. Бо шарофати имконоти барномаҳои компьютерӣ ҷанбаҳои тасвирӣ, техникий ва эҷодии нашрияҳо тадриҷан хуб ва намуди зоҳириашон ҷолибу дикқатчалбунанда гардидааст [22].

Бо вучуди ин аксари нашрияҳои маҳаллий проблемаҳои муштарак доранд, ки камии маоши кормандон, мушкилоти обуна, таъмин набудан бо техника ва технологияи замонавӣ, саривақт чоп нашудани рӯзномаҳо аз гунаи онҳост. Ҳамчунин бâззе нашрияҳо шароити хуби корӣ надоранд, ҳайати эҷодиашон нисбатан камтаҷрибаанд, аз усулҳои тиҷорӣ камтар истифода мекунанд, дар таҳияи мавод ба қасбият камтар эътибор медиҳанд. Баъзан нуқсҳои забониву услубӣ, маҳдудияти андешаҳо, таҳлилҳои сатҳӣ ва тақори қолабии мавзӯот, якнавоҳтии саҳифаҳову дизайнни заиф ба назар мерасад, ки аз камтаҷрибагии кормандони нашрияҳо дарак медиҳад [22].

Аз назари иҷмолӣ ба мундариҷаи нашрияҳо рӯшан шуд, ки матолиби онҳо гуногун буда, дар баробари тарғиби сиёсати Пешвои миллат ва Ҳукумати Тоҷикистон, таҳқими истиқлолият ва ваҳдати миллӣ, инъикоси

воқеяти иҷтимоӣ ва сиёсии маҳал, дар бораи олимон, адибон, омӯзгорон, ҳунармандону косибон, собиқадорону пирони рӯзгордида, фарзандони шоистаи диёр маводи зиёд нашр намудаанд.

Маълум гардид, ки матбуоти маҳаллии кишвар дар замони истиқлол, ки ба раванди ҷаҳонишавии фазои иттилоот ва рушди технологияи иттилоотӣ мувоғиқ афтодааст, бо вучуди мушкилоти зиёд фаъолияти худро пеш мебарад. Омӯзишҳо нишон дод, ки вазъи нашрияҳои маҳаллии мавриди пажӯҳиши қароргирифта яксон нест. На ҳама нашрияҳо аз омилҳои инноватсия самаранок истифода мебаранд. Дар аксари ин нашрияҳо, асосан, куҳансолон фаъолият доранд, ки аз авомили фановарии замонавӣ камтар кор мегиранд. Ҳамзамон на ҳамаи нашрияҳо сомонаи интернетии худро доранд ва аксари нохияҳо матбаа надоранд [22].

Аз ҷараёни сафари хидматӣ ба идораи нашрияҳои даврии шаҳру нохияҳои вилояти Ҳатлон, ВМКБ ва водии Рашт натиҷа ҳосил шуд, ки ин нашрияҳо гарчанде нуфузи пешинai худро нисбатан аз даст додаанд, аммо мавриди таваҷҷуҳи сокинони маҳал қарор доранд. Пурсиҳҳои сотсиологӣ нишон дод, ки майлу рағбат ва эътиими мардуми маҳал ба нашрияҳои нохиявӣ кам нест. Онҳо инъикос ва ҳалли мушкилоти худро дар матбуоти солиму бонуфуз мебинанд, аммо нашрияҳо ба ин ҷиҳат камтар эътибор медиҳанд [22].

Натиҷаи пажӯҳиҳҳои ҳодимони илмӣ дар самти таҳқиқи масъалаҳои вазъ ва дурнамои матбуоти маҳаллии кишвар дар донишномаи «Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон» [7], рисолаи «Моҳият ва таъйиноти матбуоти маҳаллӣ» [5], мақолаҳои сершумори илмӣ ифода ёфта, ҳамчунин китоби «Эъчози эҷодкор» [8], ки фарогири очеркҳои илмию оммавӣ аст, нашр гардид.

Ҳодимони илмии пажӯҳиҳгоҳ аз соли 2017 инҷониб ба татбиқи лоиҳаи «Бунёди манобеи библиографии чопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон» барои солҳои 2017-2019» шурӯъ намуданд.

Мақсади лоиҳа бақайдигӣ, омӯзиш, таҳқиқ, коркард, феҳристнигорӣ, гурӯҳбандӣ ва интишори маҷмӯи нисбатан комили осори чопӣ ва электронии Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон ва адабиёт доир ба зиндагинома ва корномаҳои ў мебошад. Саҳми Пешвои миллат дар ваҳдати саросарии кишвар, сулҳу субот, таҳқими демократия, таъмини рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ҳифзи арзиҳҳои таърихии давлатдории миллӣ, фароҳам овардани шароити зиндагии арзанда ва инкишофи озодона барои ҳар як инсон ва шаҳрванд бемислу монанд аст ва қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат», № 1259, аз 25 декабря соли 2015 вазъи сиёсӣ ва ҳуқуқии «Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат»-ро ҳамчун бунёдгузори давлати соҳибистиколи Тоҷикистон, сулҳ ва ваҳдати миллӣ муқаррар кардааст.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат шаҳсияти барҷастаи таърихии миллат мебошад, ки дар Иҷлосияи шонздаҳуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Сарвари давлат интихоб гардида, дар бунёди низоми давлатдории Тоҷикистони соҳибистикол, барқарорсозии соҳти конститутсионӣ, ба даст овардани сулҳу ваҳдати миллӣ саҳми беназир гузошта, дар рушди сиёсӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва таърихиву фарҳангии давлати мустақили Тоҷикистон хизматҳои бузурги тақдирсоз намудаанд.

Бо мақсади омӯзиш ва тарғиби корнамоҳои наҷиби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат дар рушди ҷомеаи тоҷик ва ҷаҳон, Пажӯҳиҳгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот тасмим гирифт, ки

фаъолияти гуногунчабҳа ва корномаҳои беназири Пешвои миллатро мавриди омӯзиш, натиҷагирӣ ва тарғиб тавассути васоити гуногуни аҳбори омма, садову симо, шабакаи интернет ва таҳияю нашри асарҳои алоҳида, маҷмӯаҳо, маҷаллаҳо, дастурҳои библиографӣ ва варақаҳои иттилоотӣ қарор дихад.

Ходимони илмии пажӯҳишгоҳ дар соли 2018 ҷиҳати татбиқи лоиҳаи «Бунёди манобеи библиографии чопӣ ва электронии «Пешвои миллат – Эмомалий Раҳмон» барои солҳои 2017-2019» корҳои мушаххасро ба анҷом расониданд. Аз ҷумла, дар асоси фонди Китобхонаи илмии ПИТФИ, Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Ҳонаи китоб ва дар ҳамкорӣ бо нашриётҳои гуногуни кишвар, тавассути сайтҳои даҳлдори Интернет беш аз 1700 маводи чопию электронӣ – китобҳо, маводи рӯзномаю маҷалла ва сомонаҳо мавриди пажӯҳиш қарор гирифтанд.

Дар натиҷаи сафари хизматӣ ба шаҳри Ҳуҷанд, тибқи лоиҳаи мазкур, аз нашриётҳои «Ношир», «Ҳурсон» «Меъроч» ва идораи рӯзномаҳои «Ҳақиқати Суғд», «Суғд ҳақиқатӣ» ва «Соддийская правда» маводи чопӣ ва электронӣ ҷамъоварӣ карда шуд. Аз шаҳри Ҳуҷанд 53 номгӯи китоб ва нусхаҳои электронии рӯзномаи «Соддийская правда» (солҳои 2015-2018) гирдоварӣ шуда, ба дастури библиографии Пешвои миллат ворид гардид. Ҳамзамон, ходимони илмии пажӯҳишгоҳ дар натиҷаи сафари хизматӣ ба шаҳри Боҳтари вилояти Ҳатлон вобаста ба татбиқи лоиҳаи мазкур маводи чопию электрониро аз идораи рӯзномаҳои «Ҳатлон», «Новый Ҳатлон», «Дӯстлик», маҷаллаҳои «Сафо» ва «Мехровар» гирдоварӣ намуданд.

Дар маҷмӯъ, аз оғози татбиқи лоиҳа 4742 номгӯи маводи чопӣ ва 33 номгӯи маводи электронӣ, ҳамагӣ 4775 мавод интиҳоб ва тасвирнигорӣ гардид, ки аз он 232 номгӯи нашри алоҳида, 251 номгӯи маводи доҳили китобҳо, 4259 маводи рӯзномаю маҷаллаҳо ва маводи электронии 26 номгӯи китоб ва 7 номгӯи рӯзномаро ташкил медиҳад. Дар асоси маводи ҷамъоваришуда ду ҷилди китобнома, ҳар қадоме дар ҳаҷми беш аз 400 саҳифа, мураттаб гардидаю ба нашр супорида шуд. Корҳои пажӯҳишӣ ҷиҳати ҷамъоварии мавод барои ба нашр омода намудани ҷилдои дигари китобнома идома дорад.

Дар соли 2018 ходимони илмии ПИТФИ барои дар сатҳи баланди илмиву фарҳангӣ ва таҳассусӣ **баргузор намудани чунин ҷорабинҳо:** «Эҳёи ҷашни Сада ва аҳамияти таҷлили он» (мизи гирд, 29 январи соли 2018); «Нақши занон дар ҳифз ва рушди ҳунарҳои мардумӣ» (конференсияи илмӣ, 6 марта соли 2018); «Наврӯз – падидай арзишманди фарҳангии миллӣ» (конференсияи илмӣ-амалӣ, 20 марта соли 2018); «Ҳунарҳои мардумӣ: мушкилот ва дурнамо» (мизи гирд, 1 майи соли 2018); «Ваҳдат пояи устувори рушди фарҳангии миллӣ» (конференсияи илмӣ, 26 июня соли 2018); «Ҳунарҳои мардумӣ-тақвиятбахши ҳувияти миллӣ» (конференсияи илмӣ, 10 августи соли 2018); «Истиқболият ва рушди фарҳангии миллӣ» (мизи гирд, 24 августи соли 2018); «Фалак – ғанцинаи бебаҳои мусиқии тоҷик» (мизи гирд, 9 октябри соли 2018); «Ҷойгоҳи китоби анъанавӣ дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ» (конференсияи илмӣ, 18 октябри соли 2018); «Истифодаи нағонииҳои технологияи мусоир дар фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон» (семинари илмӣ-амалӣ, дар ҳамкорӣ бо КМТ, 26 октябри соли 2018); «Ҳунарҳои мардумӣ: эҳё, ҳолат рушд ва дурнамо» (конференсияи ҷумҳурияи ҷумҳурии Тоҷикистон, 31 октябри соли 2018); «Конститутсия ва рушди фарҳангии миллӣ» (мизи гирд, 5 ноября соли 2018); «Президент ва рушди Тоҷикистони соҳибистиқлол» (ҳамоиши илмӣ, 15 ноября соли 2018); «Чакан ва эътирофи

расмии он дар ЮНЕСКО» (мизи гирд, 6 декабря соли 2018); «Баррасии раванди ҳамкориҳои ПИТФИ бо ИЧНСАР» (мизи гирд, 21 декабря соли 2018); «Хифз ва гиромидошти арзишҳои фарҳангӣ» (дар ҳошияи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабря соли 2018, ҳамошии илмӣ, 28 декабря соли 2018) саҳми назаррас гузоштанд. Ҷараёни баргузорӣ ва натиҷаи чорабиниҳо тавассути воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла шабакаҳои телевизионӣ ва радиоӣ пахш гардида, дар саҳифаҳои рӯзномаҳои «Ҷумҳурият» (2018. – 29 март, 21 май, 6 ноябр, 5 декабр, 24 декабр); «Садои мардум» (2018. – 8 март, 31 март, 15 ноябр); «Минбари халқ» (2018. – 10 январ, 29 август, 24 октябр, 7 ноябр, 12 декабр); «Народная газета» (2018. – 10 января); «Омӯзгор» (2018. – 15 ноябр); «Баҳори Аҷам» (2018. – 6 март, 30 март, 1 август, 7 сентябр, 22 октябр, 14 ноябр); «Мароми пойтаҳт» (2018. – 12 декабр); «Чашмаи Шаҳристон» (2018. – 2 ноябр) ва гайра ба табъ расиданд.

Ҳамзамон ҳодимони илмии ПИТФИ дар **37 конференсияву ҳамоишҳои илмии** сатҳи ҷумҳуриявию байналмилалӣ иштирок ва суханронӣ намуданд. Аз ҷумла, дар ҷаласаи 13-уми Қумитай байнидавлатии ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ, ки рӯзҳои 26 ноябр - 1 декабр соли 2018 дар Ҷумҳурии Мавриқия баргузор шуд, муовини директори ПИТФИ Д. Раҳимӣ иштирок ва номинатсияи «Чакан – ҳунари гулдӯзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро муаррифӣ намуд. Инчунин Д. Раҳимӣ дар семинари коршиносони мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар минтақаи Осиё ва Үқёнуси Ором, ки таҳти унвони «Шабакаи табодули донишҳо ва тақвияти мутахассисон» дар ш. Сеули Ҷумҳурии Корея рӯзҳои 10-12 декабря соли 2018 баргузор гашт, иштирок намуда, роҷеъ ба мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон маълумоти мушаҳҳас дод.

Директори ПИТФИ Ш. Комилзода дар Конгресси сеюми байналмилалии «Мероси ҷаҳонии кишварҳои ИДМ: мудирияти устувор ва ҳамкориҳои байнисарҳадӣ», ки рӯзҳои 22-23 ноября соли 2018 дар шаҳри Москва баргузор гардид, иштирок ва дар мавзӯи «Вазъ ва дурнамои ҳифзи мероси таърихӣ-фарҳангии Тоҷикистон» суханронӣ кард.

Ҳодимони илмии пажӯҳишгоҳ дар баробари иштирок ва баромад дар ҷорабиниҳои байналмилалии илмӣ ҳамчунин дар конференсияву ҳамоишҳои байналмилалии гоибона низ фаъолона ширкат варзиданд. Аз ҷумла, дар конференсияи байналмилалии илмӣ-амалии **«Хонии Румянцевӣ-2018»**, ки 24-25 апрели соли 2018 дар Китобхонаи давлатии Россия баргузор гардид, конференсияи XXII ҳарсолаи Ассотсиатсияи китобхонаҳои Россия дар санаи 12-18 май, гузориши мустақими интернетӣ аз ҷаласаи умумии Рӯзи дарҳои кӯшоди Китобхонаи давлатии Россия, ки 29 май соли 2018 доир гардид, конференсияи гоибонаи илмӣ-амалии «Пешниҳоди хизматрасонӣ тавассути абонементи байни китобхонаҳо ва расондани электронии ҳуҷҷатҳо» дар санаи 6 сентябри соли 2018 гоибона иштирок намуданд. Масалан, дар конференсияи XII ҳарсолаи илмӣ-амалии Ассотсиатсияи китобхонаҳои электронии Россия, ки 24 октября соли 2018 дар мавзӯи **«Китобхонаҳои электронӣ ва хонандо»** баргузор гашт, мавзӯоти бунёди китобхонаҳои электронӣ ва таъмини онҳо бо ҳуҷҷатҳои электронӣ, ҳуқуқи муаллиф, лоиҳаҳои эҷодии аҳамияти умумиилидоста дар соҳаҳои фарҳанг ва санъат, масоили ҳамгирии захираҳои электронӣ дар китобхонаҳо, осорхонаҳо, бойгониҳо ва дигар муассисаҳои фарҳангӣ, дастрасии муташаккилона ба захираҳои иттилоотӣ дар шабакаи Интернет, китобхона ва нашриёт, роҳҳои ҳамкории китобхонаҳо дар

чаҳони муосир: анъана ва инноватсия, технология, шакл ва методҳои нави фаъолият, хифзи мероси фарҳангӣ ва гайра мавриди баррасӣ қарор гирифт, ки аз он ҳодимони илмии пажӯшишгоҳ низ барҳӯрдор гардиданд. Илова бар ин, кормандони ПИТФИ тавассути шабакаи Интернет аз ҷорабиниҳои дигари гоибонаи илмӣ – конференсияи ҳарсолаи байналмилалии «*Муҳити нави таълимии муассисаҳои таълимоти олӣ*» (15-18 октябри соли 2018), конференсияи XVII байналмилалии илмӣ-амалии «*Асри электронии фарҳанг*» (10-14 декабряи соли 2018) ва гайра баҳраманд гардиданд.

Дар соли 2018 беш аз **80 мусоҳибаи** ҳодимони илмии ПИТФИ дар телевизиону радиоҳои ҷумхурӣ оид ба масоили муҳталифи соҳаҳои фарҳангӣ ҳунар ва иттилоот, аз қабили: ҳунар ва ҳунармандӣ дар масири таъриҳ, рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ, мероси фарҳангӣ гайримоддии ҳалқи тоҷик, қасбу ҳунарҳои мардумӣ, Чакан - муарриғгари фарҳангӣ миллӣ, ҳунари чакандӯзӣ дар Тоҷикистон, ҳунари нонпазии бонувони тоҷик, ҷашни «Сада» ва иртиботи он ба соҳаи қишоварзӣ, мағҳум ва истилоҳи «Сада» дар сарчашмаҳои илмӣ-адабӣ, ҷашни Наврӯз ва маросимҳои он, ҷашни Меҳргон ва вижагиҳои баргузории он, либоси миллӣ яке аз рукнҳои фарҳангӣ миллӣ, анъанаҳои қадимаи либоспӯшии мардуми тоҷик дар ҷашну маросимҳо, рушди фарҳангӣ либоспӯши, дастурамали либосҳои тавсиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳҳои муассиси ҷалби хонандагон ба қитобхонаву қитобхонӣ, ҷорӣ намудани технологияи муосири иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти қитобхонаҳо, вазъи матбуоти даврӣ дар шароити қунунӣ, забони матбуот, матбуоти даврӣ дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ, устод Айнӣ ва забони тоҷикӣ, об ва ниёзмандии аҳли башар ба он, Шашмақом мусикии қасбӣ-классикии тоҷик ва тарғиби он дар замони истиқлол, рушди мусикии тоҷик дар даврони истиқлол, сурӯдҳои ҳалқӣ – фалак ва нақшонӣ дар водии Зарафшон, истиқлолияти фарҳангӣ ва дастовардҳои назарраси он, ҷараён ва ҷамъбасти Фестивал-озмуни ҷумҳуриявии телевизионии эҷодиёти ҳалқ «Андалеб-2018» пахш гардиданд.

Дар соли 2018 **ҳамкориҳои илмии ПИТФИ** дар самти ташкилу баргузории конференсияву семинарҳо, мубодилаи афкор, таҷрибаомӯзӣ, тайёрнамоии қадрҳо, таҳияю пешниҳоди номинатсияҳо, таблиғи фарҳангӣ миллӣ, нашри маҷмӯаҳои илмӣ, қитобу рисолаҳо бо муассисаҳои илмиву таълимии ватанӣ: Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода, Донишкадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайнни Тоҷикистон, Иттифоқи композиторони Тоҷикистон, Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Муассисаи давлатии «Тоҷикфилм», Қитобхонаи миллии Тоҷикистон, Қитобхонаи давлатии патентию техникиӣ, Қитобхонаи давлатии бачагонай ҷумҳуриявии ба номи Мирсаид Миршакар, Қитобхонаи оммавии вилояти Суғд ба номи Тошҳоҷа Асири, Қитобхонаи оммавии вилояти Ҳатлон ба номи Шамсиддин Шоҳин ва бо муассисаҳои илмиву таълимии ҳориҷӣ: Маркази байналмилалии иттилоотию шабакавии мероси фарҳангӣ гайримоддӣ дар минтақаи Осиёю Үқёнуси Ором (ICHCAP), Пажӯшишгоҳи илмӣ-тадқиқотии мероси фарҳангӣ ва табии ба номи Д. С. Лихачеви Федератсияи Россия, Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Чувашистон, Қитобхонаи илмии электронии Россия, Ассоциатсияи қитобхонаҳои электронии Россия фаъол буд.

Дар ҳамкорӣ бо Маркази байналмилалии иттилоотию шабакавии мероси фарҳангӣ гайримоддӣ дар минтақаи Осиёю Үқёнуси Ором (ICHCAP) санаи 21 декабряи соли 2018 дар маҷлисгоҳи ПИТФИ роҷеъ ба масоили идомаи

ҳамкориҳо дар самти омӯзишу таҳқиқи мероси фарҳанги гайримоддӣ мизи гирд дар мавзӯи «*Баррасии раванди ҳамкориҳои ПИТФИ бо ICHCAP*» баргузор гардид, ки дар анҷоми он байнӣ ICHCAP ва ПИТФИ Ёддошти тафоҳум дар бораи идомаи ҳамкории ҷонибҳо дар асоси Конвенсияи СММ оид ба ҳифзи мероси фарҳанги гайримоддӣ ба имзо расид.

Ҳамкорӣ бо созмони байналмилалии ЮНЕСКО дар масъалаи ба тариқи онлайн пур кардани саволномаи мониторинги реактивӣ мутобиқи Конвенсияи ЮНЕСКО оид ба ҳифзи ёдгориҳои фарҳангӣ ва табиӣ (1972) доир гардид. Ҳамзамон ҳодимони ПИТФИ дар машварати электронии «Нақши ташкилотҳои аккредитатсияшуда дар татбиқи Конвенсияи соли 2003 оид ба ҳифзи мероси фарҳанги гайримоддӣ» иштирок карда, ба саволномаҳо посухҳои мувоғиқ доданд ва тариқи интернет ба дафтари ЮНЕСКО фиристоданд.

Дар ҳамкорӣ бо Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Чувашистон баҳши «Рушди равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ»-и конфорнси V байналмилалии рӯзонау гоибонаи илмӣ-амалии «Чомеаи мусоир: проблемаҳои мубрам ва дурнамои рушд дар фазои иҷтимоӣ-фарҳангӣ» дар ПИТФИ баргузор шуд.

ПИТФИ бо Ассотсиатсияи китобхонаҳои электронии Россия ҳамкориро ба роҳ монда, тавассути шабакаи Интернет ба мазмуну муҳтавои мавзӯъҳои баррасиҷудаи Форуми ҷоруми байналмилали таҳти унвони «Китоб. Фарҳанг. Таҳсилот. Инноватсия», ки рӯзҳои 16-24 июни соли 2018 дар шаҳри Судак (Ҷумҳурии Крим, Федератсияи Россия) баргузор гашт, шинос гардид.

Ҳамкорӣ бо Китобхонаи илмии электронии Россия тибқи шартномаи литсензионӣ идома ёфта, мутобиқи он дар соли 2018 шумораҳои №3, №4 (соли 2017) ва №1, №2 (соли 2018) мачаллаи илмии «Паённомаи фарҳанг» ба Китобхонаи илмии электронии Россия (РИНЦ) ворид карда шуд.

ПИТФИ инчунин бо муассисаи давлатии «Тоҷикфильм» ҷиҳати таблиғи фарҳанги миллӣ тавассути таҳияи филмҳои мустаҳнад ҳамкорӣ намуд. Аз ҷумла, дар таҳияи филми «Сада – ҷаҳонни ниёғон» ба ҳайси мушовири илмӣ муовини директор оид ба корҳои методии ПИТФИ Д. Раҳимӣ иштирок кард.

Ҳамкории ПИТФИ бо воситаҳои аҳбори оммаи ҷумҳурӣ, баҳусус «Телевизиони Тоҷикистон», муассисаҳои давлатии телевизионии «Сафина», «Ҷаҳоннамо», «Синамо», радиоҳои Тоҷикистон, рӯзномаҳои «Ҷумҳурият», «Минбари ҳалқ», «Садои мардум», «Баҳори Аҷам» ва мачаллаи «Душанбе» дар соли 2018 фаъол буд.

Соли 2018 ҳодимони илмии пажӯҳишгоҳ **дар самти таҳия ва татбиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ** корҳои мушаҳҳасро ба анҷом расониданд. Аз ҷумла, ҷиҳати иҷрои Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020», татбиқи «Стратегияи муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013-2020», иҷрои амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба амалӣ кардани корҳои ободонию бунёдкорӣ ба муносабати 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳои муассир андешида шуд. Ҳамзамон вобаста ба ҷараёни татбиқи тавсияҳои Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ барои солҳои 2015-2020 ва роҷеъ ба иҷрои бандҳои 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12-и «Барномаи давлатии рушди муассисаҳои фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» як қатор корҳои мушаҳҳас ба анҷом расонида шуд. Аз ҷумла, роҷеъ ба татбиқи Нақшаи миллии амалҳо вобаста ба иҷрои тавсияҳои Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва

фарҳангӣ ҳамоиши илмӣ-амалии «Нақши занон дар ҳифз ва рушди хунарҳои мардумӣ» баргузор гардид, ки дар он ба мавзӯи баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии аҳли чомеа вобаста ба масъалаҳои гендерӣ низ дахл карда шуд. Дар чорабинии мазкур роҷеъ ба мавзӯи «Таносуби гендерӣ дар касбу хунарҳои анъанавӣ» маърузай илмӣ шунида шуд.

Мавриди зикр аст, ки роҳбарияти ПИТФИ ба татбиқи босамари «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2020» таваҷҷуҳӣ хоса зоҳир менамояд. Натиҷаи чунин корбарӣ аст, ки имрӯз қариб 40 фоизи кадрҳои роҳбарикунандаи пажӯҳишгоҳро занон ташкил медиҳанд. Онҳо ҳамчунин ба вазифаҳои ҳодими пешбар ва қалони илмӣ ба кор ҷалб гардида, бо дастгирии роҳбарияти пажӯҳишгоҳ фаъолияташонро пурсамар ба роҳ мондаанд.

Ҳодимони илмии ПИТФИ ҳамчунин бо мақсади иҷрои «Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки бо қарори Ҳукумати Тоҷикистон аз 29 апрели соли 2009, №253 тасдиқ шудааст, тадбирҳои заруриро бо мақсади баланд бардоштани сатҳи маърифати ҳуқуқии шаҳрвандони кишвар, эҳтиром ва таъмини риояи Конститутсия ва қонунҳои амалкунанда, ташаккул додани боварию эътиқод нисбат ба қонун ва баланд бардоштани ҳисси ватандӯстию ҳудшиносии шаҳрвандони кишвар ҳангоми баромадҳояшон тавассути телевизион ва радио ва интишори мақолаҳои илмию оммавӣ дар нашрияҳои ҷумҳурӣ, ҳамчунин дар чорабиниҳои банақшагирифтаи пажӯҳишгоҳ ба мисли конфронсу ҳамоишҳои илмӣ ва мизҳои гирд амалӣ намуданд.

Тибқи дастуру супоришҳои Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби баҳшу шӯъбаҳои ПИТФИ лоиҳаи матни «Низомномаи тартиб ва шартҳои гузаронидани аттестатсияи кормандони муассисаҳои фарҳанг», «Низомномаи Гӯши фурӯши китобҳои тозанашр ва букинистӣ дар китобхонаҳои оммавии ҷамоат, ноҳия, шаҳр ва марказҳои вилоятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дастуралами либосҳои тавсияӣ барои мардон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дастуралами намунавии китобхона-автомобил (билиобус)», «Низомномаи намунавии шӯъбаи маълумотдиҳӣ-билиографии китобхонаи марказонидашуда», «Дастуралами намунавии китобхонаи марказии вилоят, шаҳр ва ноҳия», «Дастуралами намунавии китобхонаи сайёр», «Низомномаи намунавии марказҳои фарҳангӣ-фароғатии вилоят, шаҳр ва ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Низомномаи намунавии муассисаҳои клубӣ» таҳия гардид.

Ҳамчунин, ҳодимони илмии пажӯҳишгоҳ лоиҳаи «Низомномаи озмуни «Навруста» байни қӯдакони хунарманд»-ро, ки аз ҷониби Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ пешниҳод шудааст, таҳrir намуда, такмил доданд.

Соли 2018 дар соҳтори **Китобхонаи илмии** ПИТФИ баҳши нави рисолаҳои номзадӣ ва докторӣ ташкил карда шуд, ки он асосан, аз ҳисоби рисолаҳои ба ПИТФИ воридшуда бунёд ёфт. Айни замон дар ин фонд дар радифи дастнависҳо беш аз 150 матни электронии рисолаҳои докториву номзадӣ нигоҳ дошта мешаванд. Инчунин, дар фонди Китобхонаи электронии ПИТФИ матни электронии асарҳову суханрониҳои Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, матни электронии маводи рӯзномаҳои «Ҷумҳурия», «Садои мардум», «Минбари ҳалқ», «Тоҷикистон», «Боҷу ҳироҷ», «Ҷавонони Тоҷикистон», «Согдийская правда» дар шакли pdf гирд оварда шудаанд.

Сомонаи ПИТФИ (pitfi.tj) дар таблиғи фаъолиятҳои солонаи Пажӯҳишгоҳ саҳм гирифта, ҳар чорабиниву тадорукоти онро бо пахши гузоришу ҳабарҳо инъикос намуд. Тӯли соли 2018 дар сомона 150 маводи нав

гузошта шуд, ки ин назар ба соли 2017 30 мавод бештар аст. Соли 2018 19 ҳазору 100 нафар вориди сомонаи Пажхишгоҳ шуда, маводҳои онро мутолиа кардаанд. Омори қиёсӣ нишон медиҳад, ки аз рӯз ба рӯзу аз моҳ ба моҳ теъоди воридшавандагон ба сомона меафзояд. Дар қиёс ба соли 2017 соли 2018 шумораи воридшавандагон ба сомона 5 ҳазору 379 нафар афзудааст. Бахшида ба «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» дар сомона 68 мавод гузошта шуд, ки 19 мавод навиштаи кормандони ПИТФИ ва бокӣ таҳия аз манбаъҳои дигар буд. Гӯшаи «Пешво ва фарҳанг» аз фаъолиятҳо ва дастурҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бахши фарҳанг ҳикоят мекунад. Зарфи як сол дар ин гӯша 20 маводи нав гузошта шуд. Дар сомонаи маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг» (**farhangnomat.tj**) 24 мавод (11 бо забони тоҷикӣ ва 13 бо русӣ) гузошта шуд. Ҳамзамон аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ ба саҳифаи тоҷикии Донишномаи озоди электронӣ – Википедия (tg.wikipedia.org) 115 мақола доир ба фарҳангу ҳунар, воситаҳои аҳбори омма, мероси фарҳанги гайримоддӣ ворид карда шуд.

Ҳамин тавр, дар соли 2018 бо дарназардошти иҷрои мавзӯъҳои илмӣ аз ҷониби ходимони илмии ПИТФИ 356 мавод, аз ҷумла 24 қитобу дастур, 137 мақолаи илмӣ ва 195 мақолаи илмию оммавӣ ба табъ расидааст. Ҳамзамон 4 шумораи маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг» ва ҷилди панҷуми маҷмӯаи таҳқиқотҳои олимони пажӯҳишгоҳ таҳти ұнвони «Осор» дар ҳачми 30 ҷ.ч. нашр шуд.

Адабиёт

1. Аминов, А. Ҷойгоҳи гулбазм дар ҷашни арӯсии мардуми тоҷик / зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2016. – 180 с.
2. Барномаи дарси рубоби қошгарӣ ва бадаҳшонӣ / мураттибон: Ҷ. Обидпур; Ш. Мирзоева. – Душанбе, 2018. – 48 с.
3. Комилзода, Ш., Назрӣ, Ф. Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: сенарияи намунавии таҷлили ҷашн / муҳаррир М. Муродӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2018 – 160 с.
4. Комилзода, Ш. Фарҳанги миллӣ дар ҷустуҷӯҳои илмӣ. Барориши 2: дастовардҳои Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот дар соли 2017 / муҳаррир Д. Раҳимов. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 120 с.
5. Қутбиддинов, А. Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ / муҳаррир М. Муродов. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 160 с.
6. Маҳмудов, Г. Равандҳои инноватсионӣ дар фаъолияти библиографии китобхонаҳо / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 240 с.
7. Муродов, М., Қутбиддинов, А. ва диг. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон: донишнома / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 200 с.
8. Муродов, М. Эъҷози эҷодкор. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 252 с.
9. Номинатсияи Наврӯз / Номинатсияҳои мероси фарҳанги гайримоддии Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО / мураттиб, муаллифи пешгуфткор ва мақолаи умумӣ Д. Раҳимӣ; муҳаррир Ш. Комилзода / Шумораи 1. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 68 с.
10. Номинатсияи “Оши палав” / Номинатсияҳои мероси фарҳанги гайримоддии Тоҷикистон дар рӯйхатҳои ЮНЕСКО / мураттиб, муаллифи пешгуфткор ва мақолаи умумӣ Д. Раҳимӣ; муҳаррир Ш. Комилзода / Шумораи 2. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 34 с.

11. Носирова, Л. Рушди касбу хунарҳои анъанавии бонувон дар Тоҷикистон / зери назари Ш. Комилзода; муҳаррири масъул Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 180 с.
12. Раҳимӣ Д., Навruz, Мехргон ва ҷашнҳои дигари ниёғон: рисолаи илмӣ / муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018.
13. Тақвими ҷашн ва санаҳои муҳими фарҳангу хунар ва матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2019 / мураттиб М. Ҷӯраев; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 72 с.
14. Таснифоти даҳгонаи универсалӣ / аз русӣ тарҷумаи С. Шосайдзода; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 198 с.
15. Фарҳанги ғайримоддии ҳалқи тоҷик: натиҷаи экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ аз навоҳии минтақаи Боҳтари вилояти Ҳатлон / мураттиб Д. Раҳимов; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 240 с.
16. Фаъолияти инноватсионӣ дар соҳаи китобдорӣ: маҷмӯаи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Бӯриев; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 320 с.
17. Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби VII: маҷмӯи мақолаҳо / мураттиб ва муаллифи пешгуфтор Қ. Б. Бӯриев; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 480 с.
18. Феҳристи миллии мероси фарҳанги ғайримоддӣ / мураттиб Диљшод Раҳимӣ; зери назари Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 390 с. – Матн ба забонҳои тоҷикӣ ва англӣ.
19. Феҳристи ҳӯрокҳои анъанавии мардуми тоҷик / мураттиб, муаллифи пешгуфтор Д. Раҳимӣ; муҳаррир Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 64 с.
20. Ҳалимов, Дж. М. Информационный суверенитет: состояние и правовые перспективы информационного суверенитета в Республики Таджикистан: монография / под. ред. М. Ю. Рытова; ред. Ш. Комилзода. – Душанбе: Арҷанг, 2018. – 160 с.
21. Ҳисботи солонаи Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ дар соли 2018.
22. Ҳисботи солонаи Шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва табъу нашри ПИТФИ дар соли 2018.
23. Ҷойгоҳи китоби анъанавӣ дар шароити рушди технологияи иттилоотӣ: маводи конфронси илмӣ, 18 октябри соли 2018 / мураттибон: Ш. Комилзода, М. Ҷӯраев. – Душанбе: Истеъдод, 2018. – 128 с.

Комилзода Ш.

ИССЛЕДОВАНИЕ АКТУАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В исследовании освещены наиболее важные результаты научной деятельности Научно-исследовательского института культуры и информации Республики Таджикистан в 2018 году. А также рассматривается процесс реализации научных тем, результаты социологических исследований и научных экспедиций ученых института в области культуры и информации. Уделено особое внимание на результативность научных изысканий сотрудников института в 2018 году и совершенствование взаимного

сотрудничества института с отечественными и зарубежными научными институтами и вузами культуры.

Ключевые слова: Научно-исследовательский институт культуры и информации, культурология, информация, инновация, исследования, экспедиция, научные темы, научный результат, сотрудничество, глобализация.

Komilzoda Sh.

THE STUDY OF ESSENTIAL PROBLEMS OF CULTURE AND INFORMATION IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

The article highlights the most important scientific results of the Research Institute of Culture and Information in 2018. Also author reviews the process of implementation of the research projects, the results of sociological studies and scientific fieldworks of the Institute scholars in the field of intangible cultural heritage of the Tajik people, the organization and conduct of scientific activities. There is paid also special attention to the results of scientific researches, achieved in 2018 and the mutual cooperation of the Institute with national and foreign research institutes and universities related to the culture.

Keywords: Research Institute of Culture and Information, cultural studies, information, innovation, research, sociology, fieldwork, scientific projects, cooperation, globalization

ТДУ 37тоҷик+008+398.21+579тоҷик+7.043+392

Рахимӣ Д.

БОВАРҲОИ ХАЛҚӢ ВА ТАСАВВУРОТИ АСОТИРИИ МАРДУМИ БАДАХШОН

Дар ин мақола сухан дар бораи ривояту боварҳо ва тасаввуроти асотирии мардуми навоҳии Бадаҳшони Тоҷикистон меравад. Маълумоти мардумшиносие, ки дар мақола истифода шудаанд, марбут ба ҳаводиси табиат ва кайҳон, махлуқоти асотирии афсонаву ривоятҳои шифоҳӣ ва тасаввуроти мардум дар бораи ҷонварони хонагию вахшӣ ва ҷанде аз растаниҳои маҳаллӣ мебошанд. Маводи мавриди баррасию таҳқиқи мақола, асосан, тавассути экспедитсияҳои мардумшиносӣ, ки дар тобистони соли 2016 сурат гирифтаанд, аз ҷониби муаллиф гирдоварӣ шудаанд.

Аз натиҷаи таҳқиқот маълум шуд, ки силсилаи бовару эътиқоди сокинони навоҳии Бадаҳшон вобаста ба контекстҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва ҷуғроғию иқтисодӣ хеле зиёд ва муҳталиф мебошанд. Боварҳои мардуми Бадаҳшон ба олами ҳайвоноту растаниҳои кӯҳистон вобаста буда, муносибати инсонро бо табиат ифода мекунанд.

Тавре ки умумияту муштарақоте, ки дар силсилаи образҳои мифологӣ, персонажҳои адабиёти шифоҳӣ, ҷашнҳо ва суннатҳои дигар байни ақоиди мардуми Бадаҳшон ва сокинони дигари кишвар ба назар мерасанд, собит месозад, ки Бадаҳшон ва мардуми шариғи он як ҷузъи ҷудонашаванди фарҳангӣ тоҷикон ва дар маҷмӯъ меросбари тамаддуни ориёй мебошанд.

Калидворжаҳо: Бадаҳшон, асотир, бовар, ақида, ривоят, ҷирмҳои осмонӣ, махлуқҳои фавқуттабии, ҷонварон, растаниҳо.

Бовару эътиқод, одобу русум ва як қатор донишҳои суннатии мардум ба ҷорҷӯбаи мероси фарҳангӣ ғайримоддии ҳалқи тоҷик шомил мешаванд, ки дар замонҳои қадим вобаста ба зарурату ниёзи мардум арзи вучуд карда, бо иҷрои вазоифи иҷтимоии худ то ба имрӯз омада расидаанд. Боварҳо бозгӯйкунандай муносибати инсон бо табиат, бо олами ҷонварону гиёҳон, бо кайҳону ҷирмҳои осмонӣ мебошанд. Аз ҷониби дигар, аҳамияти ахлоқию тарбиявӣ ва ҳусусияти таскинбахшии ақидаву боварҳо сабаби идомати онҳо дар тӯли таъриҳи гаштаанд.

Дар ин мақола мо дар бораи ақида, боварҳо ва тасаввуроти асотирии мардуми навоҳии Бадаҳшони Тоҷикистон ҳарф ҳоҳем зад. Нахуст дар бораи бовару эътиқодоти марбут ба ҳаводиси табиат ва кайҳон, сипас роҷеъ ба махлуқоти асотирии афсонаву ривоятҳои шифоҳӣ, дар охир оид ба тасаввуроти мардум дар бораи ҷонварони хонагию вахшӣ ва ҷанде аз растаниҳои маҳаллӣ маълумот оварда, баррасӣ ҳоҳем кард. Маводи мавриди баррасию таҳқиқи мақола, асосан, тавассути ковишиҳои мардумшиносӣ, ки дар тобистони соли 2016 сурат гирифтаанд, аз ҷониби муаллиф гирдоварӣ шудаанд. Илова ба ин аз мақолаву рисолаҳои фолклоршиносию мардумшиносии ба табъ расида дар ин таҳқиқот ба таври васеъ истифода бурда шудааст.

Оид ба фарҳангӣ суннати мардуми Бадаҳшон то ин замон китобу мақолаҳои зиёди илмӣ таълиф шудаанд. Ҳанӯз аз охирҳои асри XIX

сайёҳону низомиён ва олимони рус ба ин сарзамин роҳ ёфта, дар рӯзномаву асарҳои илмии худ роҷеъ ба анъанаҳои ҷолиби мардуми Бадаҳшон қайдҳо кардаанд. Чунончи, Бобринский А. А. дар монографияи «Қўҳистониёни болооби Панҷ» (ваҳониён ва ишқошимихо) (1908), М. С. Андреев ва Половтсов А. А. дар асарашон «Мавод доир ба этнографияи ақвоми эронии Осиёи Миёна: Ишқошим ва Вахон» (1911), И. И. Зарубин дар «Мавод ва қайдҳо доир ба этнографияи тоҷикони кўҳистон: водии Бартанг» (1917), М.С.Андреев дар «Тоҷикони водии Ҳуф» (1953, 1958), И. Мухиддинов дар «Кишоварзии тоҷикони помирии Вахон ва Ишқошим дар охири асри XIX ва ибтиди асри XX» (1975), А. Л. Грюнберг ва И. М. Стеблин-Каменский дар қисмати шарҳу тафсири «Афсонаҳои мардуми Помир» (1976); А.З. Розенфельд ва Н. П. Ричкова дар маҷмӯаи «Афсона ва қиссаҳои мардуми кўҳистон» (1990) ва чанде дигар дар бораи одобу русум, фолклор ва анъанаву ҷаҳонбинии сокинони Бадаҳшон маълумоти ҷолиб додаанд.

Дар асарҳои фолклоршиносон Н. Шакармамадов – «Оинҳои наврӯзӣ дар Бадаҳшон» (2011), «Бадаҳшон – дар масири тамаддуни умумибашарӣ» (2007), Г. Ризвоншоева – «Афсонаҳои сехромези Бадаҳшон» (Таҳқиқи ғоя ва образ; 2011), Н. Қурбонхонова – «Асотир ва ривоятҳо дар бораи ҳайвоноту паррандагон» (2003), «Устураи ҷонварон дар фолклори Бадаҳшон» (2011) ва дигарон масъалаҳои марбути бовару эътиқодот, расму ойинҳо ва инъикоси ҷонварону маҳлуқоти асотирий дар ривояту афсонаҳои мардуми ин диёр баррасӣ шудаанд. Мо дар таълифи мақолаи худ аз манобеи зикршуда истифода бурда, ба таври куллӣ дар бораи боварҳои сокинони Бадаҳшон сухан меронем. Мақола бештар ҳусусияти тасвирий дошта, факат баъзе нуктаҳо таҳлилу баррасӣ мегарданд.

Боварҳо оид ба ҷирмҳо ва ҳаводиси қайҳонӣ. Тасаввурот дар бораи осмон, ҷирмҳои қайҳонӣ ва падидаҳои дигари табиат ҳеч гоҳ ба таври тасодуфӣ ба вучуд намеоянд, ин қабил боварҳо ва донишҳо дар заминаи устураҳову донишҳои динии ибтидой шакл мегиранд. Чунин донишҳо дар бораи офтоб, моҳтоб, ситораҳо ва ҳаводиси қайҳонӣ нисбат ба дигар намуди бовару тасаввурот камтар ва дертар ба тағиирот дучор меоянд, зоро эътиқод ва тақаддус мардуми авомро водор ба бовар кардан менамояд.

Ҷирмҳои осмонӣ аз даврони қадим мардуми Бадаҳшонро ба худ ҷалб карда, боиси эҷоди як силсила боварҳову устураҳо гаштаанд. Дар боварҳои мардуми Вахон ва Ишқошим **офтоб** ҷирми осмонии бузург ва муқаддас ба шумор меравад. Муҳаққиқон М.С. Андреев ва А.А. Половтсов боварҳои марбути ба офтобу моҳтобро дар ин минтақа мушоҳида карда, аз он ҷумла қайд намудаанд, ки мардуми Ишқошим ба номи офтоб, яъне “Сари Ремузд” – гуфта, қасам меҳӯранд. Дар Вахон бо таъбири “Сари ир” ва дар Горон бо ибораи “Сари Офтоб” савганд ёд мекунанд. Қасами мазкур хеле боэътибор буда, мардум бовар доранд, ки касе қасамашро шиканад, ё бардуруғ савганд ёд кунад, аз ҷониби офтоб ҷазо ҳоҳад гирифт [3, с. 35].

Ин ақида решаҳои амиқе дар асотир ва одобу русуми меҳрпастӣ додар. Меҳр дар Авесто дар шакли *Митра* зикр шуда, эзади фурӯғу рӯшной ва паймоншиносиву садоқат аст. Дар замонҳои ҳадис, ки қавмҳои ориёй дини митроизм ё меҳрпастӣ доштаанд, Митра ҳамчун худои осмони пурнур парадишиш мешуд ва яздони бузургу муқтадир ба шумор мерафт. Вазифаи ў назорат кардани паймоншиносӣ ва садоқат ба қавлу аҳд будааст. Ҳар касе аз мардумон агар ба аҳдашон вафо накунанд ва ё паймон шикананд, онҳоро меҳрдуруҷ ва ё меҳрғиреб меномиданд. Меҳрдуруҷон ба ҳашми эзади Меҳр гирифтор мегаштанд. Агар ҳонахудо ё деххудо ё шаҳрбон ё

шахриёр меҳрдуруҷ бошад, Мехри ҳашмгини озурда, хонаву деху шаҳру қишвару бузургони хонавода ва сарони рустову сарварони шаҳру шаҳриёрони қишварро табоҳ кунад [15, с. 64-65].

Дар китоби муқаддаси Авесто гуфта шудааст, ки «Ба бадгӯёну дурӯғӯён ва аҳдшиканҳо Меҳр ҷазои бад дода, ба мардуми росткору пархезгор подоши нек ва пирӯзӣ мебахшид. Бинобар маълумоти «Меҳр-яшт», Меҳр ҳар киро, ки дурӯғӯй кунад, мебинад. Чунки Меҳр дорои нерӯи ҳазор гӯш ва даҳҳазор ҷашм мебошад [1, с. 253-260].

Дар омади сухан бояд қайд намуд, ки ба андешаи мо, номи қӯҳҳои сарбафалаки Бадаҳшон – «Помир» низ ба номи Меҳр пайвандӣ дорад. Дар тасаввуроти асотирии эрониён макони Меҳр паси қӯҳи Албурз мебошад. Аммо таҳмин меравад, ки мардумони сарзамиҳои Варорӯд – сугдиёну боҳтариён ва сакоиҳои хонаи Меҳрро дар паси қӯҳҳои Помир тасаввур мекардаанд. Қалимаи «Помир» аз ибораи «Боми Меҳр» соҳта шудааст. Яъне пагоҳон нурҳои офтоб, ки таҷассуми эзади Меҳр аст, аз ҷониби шарқ, аз паси қӯҳҳои баланд менамояд, мардум бовар доштанд, ки ин қӯҳҳо боми ошёнаи Меҳр мебошад. Нихоят, дар талафғуз овози «ҳ», ҷуноне ки имрӯзҳо дар гуфтори аксари сокинони Бадаҳшон тақрибан талафғуз намешавад, аз ибораи «Боми Меҳр» ҳазф гашта, пас аз мурури асрҳо аввал “Бомер” ва баъдан “Помир” шудааст.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, қалимаи «Ремузд» дар савғанди сокинони Ишкошим – “Сари Ремузд” шакли тағиیرёфтаи «Ҳурмузд» мебошад, пажӯҳишгар Назарова З. таъкид кардааст, ки дар тасаввуроти мардуми ин ноҳия Офтоб бо номи худои зардуштиён – Ҳурмузд (Ахурамаздо) ёд мешудааст [12, с. 122].

Иловатан таъкид бояд кард, ки дар замонҳои қадимтарин эзадони Меҳр (Митра) ва Ҳуршед (Хвара) вазифаҳои ҷудогона доштанд, аммо дар ойини зардуштий ва минбаъд баъзе афрӯза, қобилият ва вазифаҳои Ҳуршед ба Меҳр мегузарад. Ҳамин тарик, метавон ҳулоса кард, ки савғанд ёд кардан ба номи Офтоб (Ремузд), ки дар байни мардуми Ишкошим ба назар мерасад, бозмондае аз ойини бостонии ориёҳо мебошад.

Ходисаи тирашавӣ ё гирифтани офтобу моҳтоб дар тасаввуроти мардум бо боварҳоу устурапораҳо оmezish ёфта, то ба имрӯz ҳикоят карда мешаванд. Мардуми дехаи Сӯҷони ноҳияи Шуғнон тирашавии моҳро «местанҷив» меноманд. Вақте ки моҳ тира мешавад (сояи он ба замин меафтад) мардум мегӯянд, ки кофирон моҳро гирифтанд. Аммо қадимиҳо мегуфтанд, ки “деву ацинаҳо моҳро гирифтанд”. Ва ҳар кас бо дасту бо чӯб сатилу зарфҳои гуногунро зада, садо мебарорад, то ки кофирон (деву ацинаҳо) моҳро раҳо кунанд.

Тавре ки мушоҳида мешавад, деву ацинаро кофир хондан, бештар аз ҷониби рӯҳониён сурат гирифтааст. Мақсад: дар назари мардум зишту бадрафтор тасвир кардани симои кофирон будааст.

Мардумшиносон М.С. Андреев ва А.А. Половтсов ин тасаввуроти асотириро дар Ваҳону Ишкошим низ ба қайд гирифтаанд. «Сокинони он ҷо тирашавии офтобро мардум *rāmuzon naҶ*, яъне “офтобро гирифтанд” ва тирашавии моҳро *mātobonnaҶ* “моҳтобро гирифтанд” мегуфтаанд. Тирашавӣ ҷунин шарҳ дода мешуд, ки девҳо қӯшиши гирифтани ва бурдани офтобро доштаанд, дар ин кор гуноҳҳои одамон сабаб мешудааст. Мутобики шарҳи дигар, тирашавӣ аз он сабаб рӯҳ медодааст, ки мӯйҳои зане ба оташ афтодааст ва ин гуноҳи азим ба шумор мерафт. Ҳангоми тирашавӣ ҳар бор мар-

дум ба тарсу воҳима меафтоданд: занҳо нола мекарданд, муллоҳо азон мегуфтанд, Қуръон тиловат мекарданд ва азоим меҳонданд. Зану мард, ҳар касе, ки тағораи мисин дошт, онро зада, садо мебаровард, то ки девҳоро тарсонад. Инчунин гӯсфандҳоро қурбон мекарданд. Баъзе занҳо дар вакти тирашавӣ ҳӯроки анъанавии *бат* тайёр мекарданд ва пас аз берун шудани офтоб аз тирагӣ онро мепухтанд [3, с. 34-35].

Бояд гуфт, ки ибораи «гирифтани офтоб» ё «гирифти моҳ» аслан, ба ҳамин гуна тасаввуроти асотирӣ асос ёфтааст. Дар «Лугати русӣ-тоҷикӣ» (1985) мағҳуми тирашавӣ – «затмение» дар шакли “гирифтани Моҳ, гирифтани Офтоб” тарҷума шудааст, ки баёни оммиёнаи асотирӣ мебошад. Ин ҳодисаи табиатро «тирашавӣ» ё «торикшавӣ» номидан ба матлаб мувофиқ аст.

Ҳодисаи раъду барқ ё **тундару ҷароғак** дар тасаввуроти мардум низ бо унсурҳои асотирӣ омехта шудаанд. Тундар дар боварҳои сокинони Ишқошим ва Вахон марбут ба кампире тасаввур мешудааст, ки дар осмон зиндагӣ мекардааст. Вақте ки дар абрҳо тундар ба амал меояд, мардум мегуфтанд: «кампирак шалвори худро афшонид» [3, с. 35].

Мардуми Чашмаи Гарми водии дарёи Гунт, ки аслан аз Бартанг кӯчида омадаанд, дар мавриди намудор шудани рангинкамон мегуфтанд: «кампир остинашро дароз кард» – “кампир ху зуввед” [2, с. 79].

Ин мисолҳо ба он далолат мекунанд, ки персонажи асотирии марбут ба тундару ҷароғак ва рангинкамон аз чинси зан будааст. Метавон онро ба ҷеҳраи асотири эронӣ – Аредвисура Аноҳита рабт дод, зоро ӯ дар мифологияи Эрони бостон олиҳаи обҳо шумурда шуда, дар осмон макон доштааст.

М.С. Андреев ҳангоми экспедитсияи мардумшиносияш дар Ховалинг ақидаи дигари марбут ба раъду барқро мушоҳида кардааст. «Дар тасаввуроти онҳо Қамбар дар осмон макон дошта, амалҳои ӯ боиси пайдоиши садои тундар, ҷаҳиши ҷароғак ва реҳтани борону барф мегаштааст. Ҳангоме ки тундар гулдурос зада, садо мебарорад, мардум мегуфтанд, ки *Бобо Қилдир* таблаша зад ва ба шикор меравад. Ҷароғакро натиҷаи бо ҷаҳмоксанг шарора ангехтани пилтаи камонаш мепиндоштанд, ки акнун Қамбар ба шикори оҳуҳои осмон меравад» [2, с. 78-79].

Мардумшиноси мазкур дар мақолааш «Мавод доир ба асотири тоҷикон» қайд мекунад, ки устураи хиндуаврупой дар бораи Осмон – падар ва Замин – модар, ки дар Риг-Ведо зикр шудааст, пораҳои он то ба имрӯз дар бовару эътиқодоти мардуми Язгуломи Тоҷикистон боқӣ мондаанд. «Дар Язгулом то ба имрӯз Осмон – «дед» (падар) ва Замин «нан» (модар) номида мешаванд. Вобаста ба ин фаслҳои солро ба занонаю мардона тақсим мекунанд. Зимиstonу тирамоҳ аз чинси мард шумурда мешаванд. Вақте ки аз осмон барф ё борон меборад, дар тасаввури онҳо, бордоркунизи замин ба вуқӯй мепайвандад. Баҳору тобистон ба чинси зан тааллуқ доштаанд ва вақте ки дар ин фаслҳо гиёҳу меваҳо мерасанд, мардум мегуфтанд, ки табиат (замин) таваллуд мекунад...» [2, с. 77].

Баррасии боварҳои ҳалқӣ ва устурапораҳо, ки то ба имрӯз дар зехну гуфтори мардуми Бадаҳшон ва манотики дигари кишвар бοқӣ мондаанд, моро ба чунин хулоса меоранд, тоҷикон меросбари бевоситаи тамаддуни ориёиҳо мебошанд.

Махлукоти асотирӣ. Дар тасаввуроти мардуми Бадаҳшон як силсила махлукоти асотирӣ вучуд доранд, ки дар байни аҳолии минтақаҳои дигари ҷумҳурӣ низ нақлҳои онҳо роиҷанд. Чунончи, *аҷина, албастӣ, фаршишта, парӣ, чилтан* ва гайра. Аммо дар тасвири симо ва фаъолияти махлукоти

мазкур ин чо зери таъсири омилҳои гуногун баъзе тағиирот дидар мешавад. Инчунин аз сухбатҳо бо мардуми маҳалӣ баъзе образҳои асотирии дигар низ ба қайд гирифта шудаанд, ки дар дигар нуқоти кишвар ба назар намерасанд.

Мувофиқи ақоиди мардуми Ишкошим, **аҷина** махлуқи безарар буда, ба одамон кор надорад. Вай некиро бармагардонидааст. Мегӯянд, ки то охири аспи 19 аҷина дар назари мардум намоён мешудааст. Он дар оғилу ҳаробаҳо сукунат доштааст. Накле ҳаст, ки зане барои говҷӯшӣ ба оғил мебарояд ва мебинад, ки як махлуқи бадҳайбат дар кунҷи оғил нишастааст. Зан натарсида, ба сӯйи он нанигариста, говро мечӯшад ва берун мебарояд. Зан ба бобояш мегӯяд, ки як махлуқро дар оғил дидар. Бобояш мефармояд, ки зуд сатили ширро бурда, дар оғил монда, биё. Зан сатили ширро бурда, дар оғил мегузорад. Баъд аз соате рафта мебинад, ки махлуқ нест ва сатили шир ҳолӣ аст. Махлуқ аз худ ҷанд тор мӯй дар сатил боқӣ гузаштааст. Он тори мӯйҳо чун нишона мебошанд. Баъзехо мегӯянд, ки он мӯйҳоро дуд кунед, шири гов фаровон мешавад.

Ба ин монанд ривояти асотирие дар китоби «Фолклори Помир» (ч.2) оварда шудааст, ки он чо махлуқи даруни оғил даромада Алмастӣ мебошад. Кампире дар оғилаш Алмастиро дучор мешавад, ки бо либоси ҷанда дар кунҷе нишастааст. Алмастӣ аз кампир ҳоҳиш мекунад, ки барои вай *кочӣ* пазад. Кампир ба ҳона рафта, зуд *кочӣ* мепазад ва ба Алмастӣ оварда медиҳад. Ӯ кочиро зуд-зуд ҳӯрда, сипас аз либосаш пораи латтаеро даронида, ба табаки кампир гузашта, ҳудаш гайб мезанад. Он пораи латта аз Алмастӣ, гӯё, нишони баракат будааст, ки кампир онро ба шифти оғилаш овехта мемонад. Кампир баъд аз ин соҳиби молу гови бисёр, гӯсфандҳои сафед ва ширу дӯги зиёд гаштааст [21, с. 258-259].

Алмастӣ махлуқи ҳаёлӣ ва асотирии қиссаву ривоятҳо ва бовару эътиқодоти ҳалқҳои эронӣ мебошад. Он симои манғӣ дошта, тибқи бовару эътиқодоти тоҷикони кӯҳсор, зани зиштрӯйи мӯйҳояш титу парешон, та-наш пурпашм ва синаҳояш қашол мебошанд. Алмастӣ ба занҳои ба тозагӣ таваллудкарда ва навзодон зиёни худро мерасонидааст. Агар занҳои ҳомила ҳангоми таваллуд ё пас аз ҷанд рӯзи зодан вафот қунанд, мардум ҳамаи инро аз зарару шарри Алмастӣ медонанд.

Мувофиқи боварҳои мардуми Ҳуф, Алмастӣ аз рӯшнӣ метарсад, ба-рои ҳамин, то чил рӯзи баъди таваллуд (чила) дар ҳонаи тифлдор шабҳо ҷароғ ё шамъро фурӯзон мемонанд. Воситаҳои муҳофизат аз шарру зарари Алмастӣ гуногунанд. Ҷораи маъмултарини зидди зиёни Алмастӣ дуд кардани испанд мебошад. Инчунин ягон ашёи оҳанин (корд, дос, табар, камон...)ро ба зери гаҳвораи навзоди чилладор мегузоранд, ё худ тӯфанг, қамарбанду тирдони шикорчиро дар сутуни ҳона меовезанд.

Дар ривояти «Гулша ва Алмастӣ» гуфта мешавад, ки мехи дар остонаи дари ҳона қӯфташуда ва ҳори ангати дар болои равзани ҳона гузашташуда нишонаҳои Алмастӣ мебошанд ва Алмастӣ гуфтааст: «ҳар вақте ки омада, ин нишонаҳоро бинам, ба он ҳона дигар кордор намешавам. Аз ҳамон вақт сар карда, зане, ки барои таваллуди қӯдак қасал мешавад, мардум дар таги ҳона мекӯбанд ва дар болои равзани ҳона ҳори ангат мегузоранд» [21, с. 256].

Дар Вахон вақте ки дар оилае қӯдак таваллуд мешавад, дар он ҳавлӣ аз тӯфанг се маротиба ба ҳаво тир ҳолӣ мекунанд ва бо ин роҳ Алмастиро тарсонида дур менамоянд. Тибқи боварҳои сокинони болооби дарёи Панҷ,

Алмастӣ инчунин аз саг метарсидааст. Барои ҳамин ба ҳавлии қӯдаки навзоддор саг оварда, мебастаанд [5, с. 53-55].

Дар мавриди душмании Алмастӣ бо одамон дар байни мардуми водии Ҳуф ривояте ҳаст: «Дар замони пеш зане косаҳояшро бо оби гарми сӯзон шуста, обгардони онро ба беруни останаи дараш партофтааст. Тасодуфан Алмастӣ қӯдаки навзоди худро дар останаи ҳамон хона гузошта будааст.

Оби сӯзони партофтаи соҳибхона қӯдаки Алмастиро сӯзонида ҳалок мекунад. Алмастӣ баргашта ин ҳодисаро дид, қасд мекунад, ки аз одамиён қасос гирад, маҳсусан, дар вакти таваллуди тифли инсон.

Мувофиқи нақли сокинони Вахон, Алмастӣ дурттар аз одамон зиндагӣ мекардааст. Он ба одамон гоҳ-гоҳ таҳдид намуда, ба сӯйи одамон санг меандозад, аммо худро нишон намедиҳад. Алмастӣ маҳлуки бадбӯй буда, вакте ки ба одам наздик шавад ва бӯй барорад, кас метавонад бехуш гардад, ё нафастанг шавад.

Яке аз маҳлуқони асотирии тасаввуроти мардуми Бадаҳшон **дев** мебошад. Дев дар тасаввури мардуми ин минтақа маҳлуки одамшакли бадҳайбат ва бузургчусса буда, баданаш пурра бо пашм пӯшида шудааст. Дев дар кӯҳсор агар бо одамон дучор ояд, зарари худро мерасонидааст.

М. С. Андреев дар ибтидои асри XX аз мардуми Язгулом оид ба *Деви Сафед* маълумот гирифтааст, ки минбаъд дар дигар сарчаашмаҳо ба назар намерасад. Ӯ қайд намудааст, ки Деви Сафед аз чинси зан буда, химоятгар ё пири занҳои боғандо дониста мешавад ва дар Язгулом рӯзи чумъа – рӯзи "Деви Сафед" ҳисоб мешудааст. Деви Сафед – намоди пирзани нуронӣ буда, мӯйи сараш ва либосҳояш саропо сафед мебошанд. Шоми рӯзи чумъа ба Деви Сафед нонҳоро хурд реза карда, дар табақе пешкаш мекардаанд. Шабона, гӯё, ӯ омада, нонҳоро хӯрда, дар кори ресмонресӣ ба занҳо файзу баракат мерасонидааст. Агар касе дар рӯзи чумъа Деви Сафедро бадгӯйӣ кунад, ӯ шабона омада ба ӯ таъсири бад мерасонидааст, ки дар натиҷа он шахси бадгӯй бемор мешудааст. Деви Сафед дар ҷойҳои хушбуҳаво сайругашт карда, ҷойи муайяни сукунат надоштааст [4, с. 73-74].

Метавон гуфт, ки Деви Сафеди мавсуф дар афсонаҳои ҳалқӣ баъзан ба гунаи *девкампир* намоён мешавад, vale он дар афсонаҳо аз зумрай персонажҳои манғӣ ва як навъ маҳлуки бадсиришт ба шумор меравад. Чунки дар симои девҳо, умуман, кудрату тавонойӣ, бадҳайбатӣ ва бераҳмӣ нисбати одамон дида мешавад.

Шабехи образи Деви Сафед бо номҳои дигар дар Бадаҳшон мушоҳида шудааст. Чунончи, дар Рӯшон – "зебицак", дар Бартанг ва Шуғнон – "жебицак", дар Вахон – "жупна", дар Ҳуф – "жибецак" ё "чарҳ-жибецак" [4, с. 74-75]. Симои ин олиҳаи нигаҳбони занҳои ресандаву боғандо дар минтақаҳои Ҳисору Зарафшон, Ҳуҷанд ва Самарқанду Бухоро бо номи *Бибӣ Сешанбе* маъруф аст. Он аслан персонажи мифологии тоисломӣ буда, дар асрҳои миёна бо номи ҳазрати Бибӣ Фотима низ ёд мешавад [14, с. 127].

Бургӯш – як навъ маҳлуки монанди ҷин буда, он низ ҷинси нарина ва модина дорад. Мардинаи он метавонад ба занҳо ошиқ шавад ва муносибати маҳрамона дошта бошад. Он баъзан худро дар симои ҷавони зебое падидор мекунад ва метавонад занро аз шавҳараш чудо кунад.

Барои начот додани чунин занҳои фирефтаи ин маҳлук шуда (=паривара) муллоҳои деврон дуохонию азоимҳонӣ карда, бо қамчин занҳоро зада, аз ҷанголи маҳлук берун меовардаанд. Зан зарбаҳои қамчинро ҳис намекардааст. Зан дар вакти қамчин хӯрдан тасаввур мекардааст, ки «ана ҷин рафт, ё сӯхта алов шуд» ё «бод шуда, баромада рафт». То ба ягон

чиз мубаддал гаштани маҳлук мулло тозиёна заданро давом медодааст. **Фаришта** дар тасаввuri сонкинони Бадаҳшон маҳлуки нексиришт ва ниғаҳбони оташу оташдон мебошад. Барои ҳамин мардум дар назди оташдон рехтани обро мамнӯъ мешуморанд. Вақте ки дар хонадон ягон чорпои хурд ё мургеро забҳ кунанд, ҷанд қатра хуни онро дар назди оташдон барои хушнуди фариштаи мазкур мечаконидаанд [17, с. 528].

Ӯ дар шакли марди кӯтохқади сафедпӯсту сафедрӯй ғоҳҳо пайдо мешудааст. Ӯ бо ҳайвонҳо бозӣ мекардааст, аммо зарар намерасонидааст.

Дар деҳаи Баррӯшани ноҳияи Рӯшон ба мо нақл карданد, ки дар тасаввuri мардуми маҳаллӣ **Вайд** ном маҳлуке ҳаст. Он як навъ маҳлуки асотирист, ки шабона омада, занҳои ҳомила, ё занҳои навзоидаро буғӣ мекардааст. Вайд ба назари мардум менамояд, он аз ҷинси зан буда, пӯсташ сафед аст. Ранги рӯяш қабудча, либосҳояш сафед мебошанд. Одамони пешина мегуфтанд, ки Вайд одамро пахш мекунад, нафастанг мекунад. Вақте ки он ба қас рӯ ба рӯ шавад, аз даҳонаш бӯйи баде меояд, ки одами ӯро дучор гардида аз бӯйи бади маҳлук гарангӯ беҳӯш мешудааст. Мӯйи сара什 бофтаю қулула паси гӯш будааст ва рӯймоли сафед дар сара什 парешон.

Чин, тибқи ақоиди мардуми Бадаҳшон, маҳлуки хурдҷисми мӯйинадор аст, аммо ҷолон мебошад. Он дар назарҳо менамояд ва дар ҷойҳои камодам зиндагӣ мекунад. Баъзан дар болои дарахти ҷорҷарӣ маскан мегирад ва ғоҳ вақтҳо ба одам зарар мерасонад.

Парӣ мувофиқи бовару эътиқодоти мардуми тоҷик, маҳлуки зансурати зебое мебошад, ки бештар ба назари мардҳо аён шуда, онҳоро ба итоати ҳудҷал мекунад ва бо ҳуд мебарад, яъне ба онҳо “ёр мешавад”. Париҳо аслан шабона гашту гузор дошта, бо оташ, ҳокистар ва қабӯтар иртибот доранд. Париҳо дар тасаввuri сокинони Бадаҳшон, гӯё, ба табақаи «кофар» ва «мусулмон» тақсим мешудаанд.

“Бобоям мегуфт, ки парӣ аз осмон меояд, – ба мо нақл кард пирамарди 67-сола А.Фарибоев аз деҳаи Баррӯшон. Баъзехо ба шикор мераванд, бо парӣ рӯбарӯ мешаванд. Шахсе дар кӯҳсор дидааст, ки парӣ охуero мечӯшад. Оҳу ҳам нагурехта истодааст. Агар парӣ ба одам наздик шавад, он қас *париёр* мегардад. Шахсони париёр зуд-зуд ба дараи Барӯшон мерафтанд, бо париҳо муҳабbat доштанд. Аммо лаҳзаҳои маҳрамонаро танҳо дар ҳаёли ҳуд тасаввур мекарданд”.

Дар афсонаҳои мардуми Бадаҳшон париҳо дар шаклҳои антропоморфӣ ва зооморфӣ зуҳур карда, нақши мусбатро иҷро мекунанд. «Мавқеи парӣ дар афсонаҳо устувор буда, вай ҳамчун рӯҳи пок дар бисёр лаҳзаҳои душвор ба қаҳрамони асосӣ ёру ёвар мешавад. Мардуми кӯҳистон ба ин образ муносибати хосса доранд ва ба ин хотир дар Кӯҳистони Бадаҳшон ҷанд номи занонаро дучор омадан мумкин аст, ки бо вожаи “Парӣ” сохта шудаанд, монанди Парӣ, Паримо, Паризод, Паричехра, Гулпарӣ, Савзпарӣ, Зарпарӣ, Асмопарӣ ва Паринамо» [16, с. 57].

Боварҳо дар бораи ҷонварон. Дар байни мардуми навоҳии Бадаҳшон як силсила бовару ақоиди марбут ба ҷонварони аҳлию ваҳшӣ роиҷ мебошанд, ки низ решоҳои асотирии бостонӣ дошта, аз робитай инсону табиат дар ин гӯшай дунё гувоҳӣ медиҳанд.

Гӯсфанд аз ҷонварони аҳлии муқаддас мебошад, ки чун дар дигар мағнотики Тоҷикистон, дар Бадаҳшон низ мавриди таваҷҷуҳи хосе қарор дорад. Дар Шугнон гӯсфанди нарро – *миғъиҷ*, гӯсфанди модаро – *маг*, дар Рӯшон онҳоро – *мавуҷ* ва *мев*, дар Ваҳону Язгулом – *май* ва *вар* меноманд. Ашхоси қалонсол ҳам нисбат ба гӯсфанд қалимаи “бузург” ё “бузург-

мол”-ро истифода мебаранд, ки аз эҳтироми он дарак медиҳанд [10, с. 28]. Мардуми дехоти Шугнон барои қурбонӣ кардан дар иди Қурбон гӯсфандро аз рӯзи таваллудаш интихоб мекунанд. Махсусан, он барраеро интихоб мекунанд, ки рӯзи чумъа таваллуд шуда бошад. Вақте ки барра таваллуд шуд, бо ният мегӯянд, ки ана ҳамин барраро барои қурбонӣ парвариш мекунем. Чун барра 2-3 сола шуд, онро қурбонӣ мекунанд. Гӯсфандро пеш аз забҳ аввал мисли одам таҳорат медиҳанд, ба ҷашмонаш сурма қашида, ба болояш матоъҳои сафеду сурх мепартоянд.

Дар навоҳии Бадаҳшон низ қиссаи фарзандашро қурбон кардани Иброҳим роиҷ аст. Ба ақидаи мардуми ин ҷо гӯсфандро Ҷабраил барои Иброҳим аз биҳишт овардааст. Қисса мекунанд, ки ҳазрати Иброҳим рӯзе меҳост, писарааш Исмоилро дар роҳи Ҳудо қурбон кунад, бо амри Ҳудо Ҷабраил аз биҳишт гӯсфанде меорад ва ў бори нахуст гӯсфандро забҳ мекунад. Он гӯсфандро рангаш сафед буда, гирди ҷашм ҳолҳое доштааст. Барои ҳамин то ба имрӯз мардуми Бадаҳшон чунин гӯсфандҳоро барои қурбонӣ кардан интихоб мекунанд.

Аммо бояд таъкид намуд, ки гӯсфанд қабл аз дини ислом дар фарҳанг ва асотири эрониён низ муқаддас шуморида мешуд. Номи гӯсфанд дар забони авестоӣ дар шакли «гао-спента» омада, маъни гови муқаддасро дорад. Гӯсфандро таҷассуми фарри эзадӣ (хварна) низ хондаанд [20, с. 575].

Эҳтиром ва тақаддуси гӯсфанд дар дехоти водии Бартанг бо унсурҳои қадими ҷоизӣ ва фарҳангияш то ба имрӯз боқӣ мондааст. Фолклоршинос Қурбонхонова Н. дар асарааш “Устураи ҷонварон дар фолклори Бадаҳшон” дар бораи қурбон кардани гӯсфанд дар Бартанг маълумоти ҷолиб овардааст. Тибқи тасвири ў, агар дар ҳонае баррае таваллуд шавад, ки рангаш сафеду гирди ҷашмонаш ҳоли сиёҳ дошта бошад, вайро ҳатман барои қурбонӣ таъйин намуда, то сол парвариш мекунанд. Дар муддати се сол ба ҷуз аз аҳли ҳонавода дигарон бояд моли қурбоншавандаро надонанд. Нисбат ба моли мазкур ҳеч гоҳ суханони носазоро раво намебинанд. Дар рӯзи иди Қурбон қабл аз тулӯи офтоб гӯсфандро таҳорат дода, гирди ҷашмонаш сурма мекашанд. Онро чун асп зину лаҷом зада, ба болояш анвои мевагӣ ва матоъҳои либосворӣ мегузоранд. Сипас ба болои боми ҳона бароварда, тамоми бори болояшро ба поён, ки он ҷо марду зан ва ҳурдсолон гирд омадаанд, мепартоянд. Ҳозирин барои дастрас кардани ашёи қурбонӣ, махсусан, ресмонҳои рангааш, ки аз паҳми ҳамин гӯсфанд тофта шудааст, талош мекунанд. Тибқи боварҳо, ин ресмонҳо барои дарди миён фоида доштааст. Баъдан гӯсфандро дар лаби девори самти қиблა забҳ мекунанд. Ҳуни ҷонвар аз боло ба поён мечакад. Дар поён зарфоро мегузоранд, ки ҳунаш ба замин нарезад. Занон ва бачаҳо ангушташонро ба ҳуни қурбонӣ тар карда, ба пешонии ҳуд мемоланд, ки он барои рафъи дарди сар давои ҳуб будааст [10, с. 29].

Ин маросими суннатӣ аз рамзу розҳои нуҳуфта иборат мебошад, ки боиси ҷолибият ва идомати он гаштаанд. Ин шакли қурбон кардани ҷонвар қадимтар аз ойини ислом мебошад. Инчунин дар ягон қишивари аҳолияш мусулмон чунин қурбон кардани расм нест. Қабл аз ҳама оростани гӯсфанд бо мақсади соли пурбаракату фаровонӣ, шодмонӣ ва некбахтӣ шудан ба амал меояд. Баробари гӯсфанд, молу матои дар болояш гузошташуда низ ҳайру садақа мешавад.

Ба болои бом баровардан аз он хотир ки ба яздон наздиктар, чун дар гумони мардум оғаридгору фариштагон ва маҳлуқоти минуӣ ҳама дар

осмонанд. Ба замин начакидани хун ишора ба ҷонвари муқаддас ва биҳиштӣ будани гӯсфанд аст.

Сабаби ба ҷашми гӯсфанд қашидани сурма дар он аст, ки аз ҷашми гӯсфанд об наравад. Ин амал ишора ба нахустқурбонӣ мебошад. Ривоят мекунанд, ки вақте Иброҳими пайгамбар писари ҳудро ба қурбонкунӣ мебурд, модараш ба ҷашмони Исмоил сурма мекашад, то ки дар ҷашмонаш ашк маълум нашавад. Суннати сурмакашӣ то ба имрӯз дар Бадахшон бокӣ мондааст. Пагоҳии рӯзи иди Қурбон аҳли ҳонавода ба ҷашмон сурма мекашанд [19, с. 263].

Ҳамин тарик, қудсияти гӯсфанд сабаб шудааст, ки унсурҳои гуногуни фарҳанги ғайримоддӣ ҳифз шуда, то ба рӯзгори мо расанд.

Назар ба иттилооти Шоинбеков А. дар дехаи Тӯсёни ноҳияи Роштқалъа пашми аз гӯсфанди қурбонӣ тарошидашударо низ ҳайр мекардаанд. Онро, маъмулан, ба ҳалифа инъом менамоянд. Тибқи боварҳои ҳалқӣ, соҳиби гӯсфанд дар он дунё ҳангоми гузаштан аз пули Сирот аз пашми ин гӯсфанд дошта мегузаштааст [19, с. 264].

Мувофиқи ақидаи мардум, ҳар як узви гӯсфанди қурбоншаванда ҳусусияти шифойӣ ва дифойӣ доштааст. Масалан, ба ҳалқи қӯдаконе, ки ғулӯяшон дард мекунад, ҷанд қатра аз хуни гӯсфанди мазкур мечаконанд. Хуни гӯсфанди қурбонӣ барои дарди сар нофез буда, аз зиёни маҳлуқоти фавқуттабӣ ҳимоят мекардааст. Барои ҳамин ҳам якчанд қатраҳои ҳунро гирифта, ҳушконида дар ҳонаҳо нигоҳ медоранд. Дар ҳолати ба кор бурдани хуни ҳушкида онро дар об маҳлул карда, истифода мекунанд. Дар ҳолати бемор шудани тифли ширхора хуни ҳушкро бо шири модараш маҳлул соҳта, ба тифл меҳӯронанд. Дар Вахон хуни гӯсфанди қурбониро ба беҳи дараҳтони мевадиҳанд мерезанд, то ки самарааш фаровон гардад [19, с. 265].

Дар даромадгоҳҳои ҳонаҳои суннатӣ ду сутуни ба ҳам пайванд гузашта мешавад, ки мардум онҳоро рамзи Ҳасану Ҳусейн – набераҳои ҳазрати Муҳаммад-паёмбар мешуморанд. Болоҷӯби пайваствкунандай сутунҳо «бучкигич» ном дорад. Дар чӯб буз ё гӯсфанди қурбоншударо меовезанд, ки бояд ҷанд қатра ҳунаш ба поён ҷакад. Ба фикри мо, ин амали маросимӣ ишора ба шаҳид шудани имом Ҳусейн мебошад.

Гурба ҷонвари аҳлии дорои хислатҳои аҷоиб мебошад. Дар ҳар ҳонаводае, ки он унс гирад, он ҷойро ҳеч гоҳ тарқ намекунад. Ҳосияти дигари гурба дар он аст, ки дар ҳона ҳамеша ҷойи муайян дорад ва танҳо дар ҳамон ҷо меҳобад. Гурба бисёр ҳассос аст, мегӯянд, ки вай рӯҳҳои бадро дида метавонад [16, 128].

Гурба дар боварҳои мардуми водии Вахон ҷонвари бехосият шумурда мешавад. Гурба, гӯё, мегуфтааст, ки дар ҳона ман бошаму як кампирӣ танҳо бошад. Ман ҳама ҷизро дуздида ҳӯрдан гираму кампир нафаҳмад. Яъне гурба намехостааст, ки аҳли оила зиёд шаванд.

Назар ба иттилои Қурбонхонова Н., гурбаро «бало» ҳам мегуфтаанд. Гӯё, ҷинҳо баъзе вақтҳо ҳудро ба сурати гурба медаровардаанд ва ба одамон зиён мерасонидаанд. Дар тасаввuri мардум агар касе гурбаро озор дихад, дучори фалокат мегаштааст. Мегӯянд, ки бо дуои Сулаймони пайғамбар, гӯё, дар мағзи сари гурба яҳ ҷойгир шудааст ва барои ҳамин вай доимо ҳунук меҳӯрад. Дар зимистон бештар дар даруни ҳона ва гирди сандалий мегардад [10, с. 64].

Дар бораи гурба якчанд шугун ва боварҳо миёни мардуми Бадахшон роиҷанд. Чунончи, мегӯянд:

- гурба агар сару рӯяшро лесида, молад, ҳаво хунук мешавад;
- гурба ду дасташро агар ҷамъ карда, худашро ғунд кунад, ҳаво хунук мешавад;
- агар гурба роҳро бурида гузарад, ягон ҳодисаи нохуш мешавад. Одамон барои дафъи пайомади нохуш ҳафт қадам қафо мегарданд, ё чанд дона санг аз қафои гурба мепартоянд. Баъзеҳои муътақидон дар ин ҳолат роҳашонро дигар мекунанд.

Аммо ба андешаи баъзе одамон, гурба ҷиҳатҳои хуб низ дорад. Гузашта аз он ки гурба мушҳоро нобуд мекунад, он барои давои баъзе қасалиҳо низ мусоидат мекардааст. Гурба баъзе бемориҳоро аз соҳибаш қашида мегирифтааст. Кучои бадани инсон дард кунад, гурба омада, ҳудро ба он ҷо мемолидааст ва бемориро ба ҳуд қашида мегирифтааст.

Саг дар баробари ҳар ва мурғ дар асри XIX ба Бадахшон оварда шудааст. Чи тавре ки М.С. Андреев маълумот додааст, дар аввалҳо сагҳоро бо мақсади истифода дар шикор ва барои бозии сагчанг меоварданд. Баъдҳо онро ҷӯпонҳо барои нигоҳубини рама бо ҳуд мебурдаанд. Дар аввалҳо мардум сагро хуш надоштанд, қалонсолон таъкид мекарданд, ки нагузоред, сагҳо бисёр шаванд, ҷунки баракат аз мамлакати мо мепарад. Махсусан, вақте ки сагҳо дар мазору санги остоҳо пешоб мекарданд, мардум аз дидани он нороҳат мешуданд [ниг.: 6, с. 147-149].

Аммо имрӯзҳо назари мардум ба саг дигар шудааст: мегӯянд, ки саг ҳосияти хуб дорад, мардуми Бадахшон онро ҷонвари вафодор мешуморанд. Илова ба ин саг аз баду бало ҳонаро нигоҳ дошта, дар мавриди табобати беморон, баҳусус, атфол истифода мешавад. Чунончи, дар Шугнон баъди таваллуд шудани тифл дар равзани ҳона шоҳчай ҳор мегузоранд ва дар он ҳавлӣ то ҳафт рӯз сагро баста мемонанд. Дар тасаввuri мардум, дар он ҳонае, ки саг бошад, махлуқоти ғайр наздик намешудаанд [10, с. 45].

Аз ин нуқтаи назар, сагро радкунданаи зиёни арвоҳи заرارрасон ва баълою оғатҳо низ мешуморанд. Дар деҳаи Рошорви ноҳияи Рӯшон баъди таваллуди тифл модараш ба умеди сиҳатии қӯдак дар рӯзи якум ширашро ба саг медиҳад. Дар дигар мавзеъҳои Бадахшон агар қӯдакони зане пайи ҳам вафот кунанд, бо мақсади хифзи тифли таваллудшудааш дар гахвораи ӯ нахуст сагчаро мекубонанд [10, с. 45].

Чунин боварҳо дар байни тоҷикони дигар ноҳияву вилоятҳои кишвар низ мушоҳида шудааст. Масалан, дар водии Ҳисор бо нияти шифоёбӣ порай нонро ба болои сари қӯдаки бемор се бор давр занонида, ба назди саг мепартофтанд. Интиқоли беморӣ ва зиёни арвоҳу махлуқоти фавқуттабий ба саг решоҳои қадимтарин дар тасаввуроти анимистию тотемистӣ дошта, боиси эҳтироми саг дар тӯли асрҳо шудааст. Ҳолат ва рафтори сагҳо низ аз ҷониби мардум мавриди мушоҳида қарор гирифта, як қатор шугуну боҷарҳоро ба вучуд овардааст. Мегӯянд, ки агар саг ба пушт ҳобида, ин сӯ ва он сӯ паҳлу бизанд, дар ҳонаи соҳибаш нохушие рӯй ҳоҳад дод. Ё ин ки агар саг дуру дароз улос қашад, дар ҳонаи соҳибаш нохушие рӯй медодааст [10, с. 51].

Дар ҳар сурат сагро мардуми Бадахшон ҷонвари нек мешуморанд. Агар саг аз пеши одам роҳро бурида гузарад, инро фоли нек ба ҳисоб мегиранд. Саг бар хилоғи гурба, мегуфтааст, аъзои ҳонаводаи ман зиёд бошанд, то ки ҳар қадоме як луқмагӣ ба сӯйи ман партоянд.

Тавре ки сокини қуҳансоли водии Ваҳон, Маликмамадов А. ба мо иттилоъ дод, мардум саги сиёҳро дӯст медоранд, махсусан, саги сиёҳи «ҷорҷашм»-ро. Саги сиёҳе, ки болои ҷашмонаш дуто ҳоли сафед дошта бошад.

Онҳо чунин мепиндоранд, ки саги чорчашм зирақу ҷолок ва ҳушӯр мебошад.

Саги зардчатоб дар ақоиди мардуми Вахон бехосият мебошад. Онро ҳамроҳи дев мешуморанд. Нақл мекунанд, ки агар дар кӯҳистон марди чӯпон ё шикорҷӣ бо деву албастӣ ё ғул тан ба тан бичангад, саги сиёҳ тарафи соҳибаширо гирифта, аз ӯ ҳимоят мекунад. Аммо саги зард дар ин гуна ҳолат зуд таслим шуда, ба тарафи ғул мегузаштааст.

Ин ақидаи мардуми кӯҳистон бори дигар зарбулмасали ҳалқии «Саги зард – додари шағол»-ро тасдиқ мекунад. Дар Рӯшон бевафоии саги зард дар зарбулмасали «Зирд кӯд вурҷ амро» («Саги зард ҳамнишини гург») таъкид гаштааст [10, с. 50].

Ба андешаи сокинони Рӯшон, саг дӯсти вафодори инсон аст. Агар сагро озор додӣ, задӣ, ё қуштӣ, пас дӯсти худро озор додай, ё қуштай.

Бузи кӯҳӣ. Аз ҷонварони дигари мавриди эҳтиром бузи кӯҳӣ мебошад. Бузи кӯҳиро мардуми Бадаҳшон як навъ ҷонвари муқаддас дониста, онро *нахҷир* ва бაъзан *оҳу* низ меноманд. Мардуми Шӯғнон онро *моли Иброҳим* ва сокинони водии Вахон онро *фариштаи ҷонварон* ҳисобида, ҳамчун *ҳайвони тоза* ва *бегуноҳ* мешуморанд.

Сокини деҳаи Ямги ноҳияи Ишкошим, Маликмамадов А. ба мо ҳикоя намуд, ки дар гузашта баъзан мардон ё духтарону писарон дар кӯҳистон гум мешуданд. Онҳо пас аз гузаштани ҷанд муддат бармагаштанд ва нақл ме-карданд, ки ҷизеро дар ёд надоранд, гузаштани вактро нафаҳмидаанд. Ҳамин қадараш дар ёдашон будааст, ки бузи кӯҳӣ, яъне “фариштаи ҷонварон” ба онҳо шир додааст.

Дар гузашта ҳар як шикорҷӣ аз 100 адад нахҷир зиёд шикор намекард. Вақте ки шикорҷӣ бузи кӯҳии садумро шикор кард, пилтаашро сӯзонида, тӯғангашро шикаста, дар замин гӯр мекард. Боз чунин меъёр буд, ки дар як рӯз аз 2 нахҷир бештар шикор кардан мамнӯй буд. Агар ин қоидаҳоро шикорчие вайрон қунад, тибқи боварҳо, ӯ ба бадбаҳтие гирифтор мешуд. Маълум мешавад, ки дар гузашта ҳалифаҳо барои мардум ин меъёрҳоро ба хотири ҳифзи ҷонварони сайдшаванда муқаррар карда будаанд.

Шоҳи бузҳои кӯҳиро бо мақсади дифоъ кардан аз оғатҳо ва ҷашми бад дар даруни хона, останаи дар ва ҳатто дар оғилҳо мечаспонанд. Тибқи иттилои сокинони Вахон шоҳи бузи кӯҳиро инчунин тарошида, мисли сипанд дуд мекунанд, ки он барои дафъи тарс, ҷашми бад ва зиёни маҳлуқти дигар ҷораи хуб будааст.

Шоҳи бузи кӯҳӣ яке аз атрибути останҳо ё ҳуд зиёратгоҳо мебошад. Чун мардум аз дур шоҳи бузи кӯҳиро дар болои ягон мақбара, дарича ва ё санге мебинанд, яқин мекунанд, ки он ҷо зиёратгоҳе ҳаст.

Ақидаи дигаре роиҷ аст, ки шикорҷӣ шоҳи нахҷири садуминро ба ягон остан (қадамҷо, ё мазор) бурда, аз ҳуд нишона мегузорад. Ва ин амал нишонаи ба анҷом расидани фаъолияти шикоргарию ӯ мебошад.

Ба андешаи мардумшинос Н.А. Кисляков, «дар мазорҳо гузаштани шоҳҳо ва назр кардан дар ибтидо бо мақсади орзуи шикори бобарор будааст. Шоҳҳоро на танҳо дар мазорҳо, балки дар хонаҳои шикорчиён, маҳсусан, дар болочӯби даромадгоҳи хонаи истиқоматӣ низ меовезанд. Дар деворҳои долон дар ҷатори расмҳои дигар, расми бузҳои кӯҳӣ ва манзараи шикори онҳоро низ тасвир мекарданд. Бегумон, ин ҳама мазмуни муваффақият дар шикор ва фаровонии сайдҳоро ифода мекарданд» [9, с. 12].

Мегӯянд, ки бузи кӯҳӣ ё оҳу ба қас ром намешавад. “Боре як шикорҷӣ оҳубарраеро аз кӯҳ оварда, дар хонааш парвариш карданӣ шудааст. Аммо

охубарра рӯз ба рӯз заиф шуда, баъд аз чанд вақт мурдааст”, – нақл намуд, сокини дехай Барӯшони ноҳияи Рӯшон – Фарибшоев Асанбек.

Гов дар рӯзгори мардуми кӯҳистон ҳамчун ҷонвари аҳли ва манбаи маишати рӯзгор нақши муҳим дорад. Барзагов яке аз воситаҳои муҳими ҷуфтронӣ ва баъзе корҳои дигари қишоварзӣ ба шумор рафта, модагови ҷӯширо мардум василаи таъмини ризку рӯзии аҳли хонавода медонанд.

Гов ба мисли гӯсфанд барои мардуми кӯҳистон ҷонвари азизу арзишманд аст. Вобаста ба ғов дар Шӯғнуну Рӯшон ва дигар навоҳии Бадаҳшон баъзе расму ойинҳо ва амалҳои суннатӣ мавҷуд буданд, ки чанде аз онҳо то ба имрӯз идома доранд. Тавре ки фолклоршиноси шинохта Н. Шакармамадов тасвир кардааст:

«Пеш аз он ки бори аввал барзаговҳои ҷуфтро сари қитъяи замини қиши баранд, онҳоро доҳили хона карда, бо меҳрубонии тамом ба гардану шоҳҳои онҳо равған молида, ба онҳо фатири маҳсус (онро «хъиҷзивак», «хъоҷив» – «забони ғов» низ мегуфтанд), пухта, меҳӯронданд. Ҳатто, ин одатро дар баъзе ҷоҳо «хъоҷсур» («тӯйи ғов») мегуфтанд.

Дар дехай Даржомч (Рӯшон) ва дехаҳои наздик ба он то охири солҳои панҷоҳи асри гузашта аз рӯи анъана дар рӯзи аввали маросими «ҷуфтбарон» («ғъимун») барзагови ҷуфтiro ба даруни хонаи истиқоматӣ дароварда, баъде ки вай аз обу алаф сер мекард, ба он нони фатирий - «хъоҷивак» («забонаки ғов») - ро ҳӯронда, ба гардану шоҳҳояш равған мемолиданд ва ҳалифа дуо ва такбир меҳонд, қадбонуи хона байни шоҳҳо ва пушташ гарди орд («бун»)-сафедӣ пошида, сипас вайро аз хона то сари замини қиши бо созу суруд мебурданд.

Субҳи барвақти рӯзи дуюми ҷаҳони Наврӯз соҳиби хона барзагов («къижӯк»)-ро аз оғил ба хона меоварад. Қадбону дар пешонӣ, пушташ гарди орди боқило («боқло улук») партофта, вайро чун одам ба ид табрик мекард. Ба ғов баъд аз алаф ордoba («коз») ҳӯронда, ба оғил мебурд. Ин корро, ҳатман, то баромадани офтоб анҷом медоданд. Ҳангоми ба хона даровардану берун кардани ғов даромадани одами бегона ба хона мамнӯй буд» [18, с. 51-52].

Тибқи иттилои сокинони қуҳансоли Рӯшон то нимаи дувуми садаи XX дар баъзе аз дехаҳои водии Бартанг маросими «Даъвати бақо» роиҷ будааст. «Вақте ки вабо дехаҳоро фаро мегирифт ва муромурии одамон зиёд мегашт, барои рафъи ин ҳодисаи фалокатбор ғови сурхрангро пайдо карда, тамоми дехаро давр занонида, аз ҳар хонавода касе бо нияте ба пушташ даст расонида, пас онро қурбон карда, ойини «Даъвати бақо»-ро ба ҷо меоварданд» [10, с. 22].

Дар дехоти Бадаҳшон то пайдоиш ва маъмул шудани мошину тракторҳо дар корҳои гуногуни қишоварзӣ барзаговҳоро истифода мебурданд. Дар вақти қиши кор барзаговро ҳеч гоҳ озор намедоданд, зоро ақидае роиҷ буд, ки барзаговро Ҷабраил барои ҳазрати Одам аз биҳишт овардааст. Мувоғики нақли Қурбонхонова Н., дехқонон бо барзаговҳои кориашон меҳрубонӣ карда, сухан мегуфтанд, чунки ба ақидаи баъзе дехқонон, барзагов рӯҳ доштааст. Занҳо ғовҳои ҷӯшии худро низ дӯст медоштанд ва дар ҳолати мурдани ғовашон гиря мекарданд, дар ҳаққаш суханони нек мегуфтанд.

Тавре ки аз ин таваҷҷуҳ ва муносибати мардум бо ғов маълум мешавад, дар гузаштаи нисбатан дур мардуми кӯҳистон ғовро ҳамчун тотем парвариш ва параваҳои мекардаанд ва бо ҷорӣ гаштани дину ойинҳои зардуштию исломӣ унсурҳои эътиқодию параваҳои тадриҷӣ аз байн рафтаанд.

М.С. Андреев дар асари машхури худ «Тоҷикони водии Ҳуф» зикр кардааст, ки дар водиҳои Бартанг ва Ҳуф ҷонварони маъруфи ҳонагӣ – ҳар, саг ва мурғ дар охири асри XIX оварда шудаанд [6, с. 145-149].

Ҳар дар деҳоти Бадаҳшон ҷонвари аҳли хидматрасон буда, дар тасаввuri мардум нишонаи давлат ва файзу баракат ба шумор меравад. Дар деҳаи Равноби ноҳияи Дарвоз одате буд, ки агар касе ҳонаи нав созад, дар рӯзи бурёкӯбон бо нияти нек аввал ҳарро ба ҳона медароварданد [10, с. 20].

Дар байни мардуми Ваҳон мақоле ҳам вучуд дорад, ки «Ҳар ҳаром, кораш ҳалол». Он мисли ҳурӯс ҳар сахар бедор шуда, ҳангос мезанад ва соҳибашро бедор мекунад, ки вақти ба кори деҳқонӣ рафтан шуд. Инчунин ҳарро рамзи давлат шуморида, дар иди Наврӯз болои он палоси тоза партофта, ба ҳона медароварданд, то ки файзу баракат ба ҳона ворид шавад.

Граф Бобринский А.А. дар ибтидои асри XX ба Бадаҳшон сафар намуда, мушоҳидаҳои мардумшиносии худро дар асараши «Қӯҳистониёни болоби Панҷ» тасвир қунонидааст. Аз он ҷумла, ў роҷеъ ба таҷлили иди Наврӯз ҳарф зада, қайд намудааст, ки рӯзи Наврӯз дар ҳона ҳар гуна ҳушбӯйиҳо, ба монанди испанд, шоҳи арча ва гайраро дуд карда, ба ҳона ҳар ва гӯсфандро медаровардаанд. Дар болои ҳар шахсе менишинад, ки ба аҳли ҳонавода салом медиҳад. Ҳозирин ба китфи ў орд пошида, ба ҳар каме ҷав медиҳанд. Сипас ҳарро бароварда, гӯсфандро вориди ҳона менамоянд ва дар наздаш тағораи ҳӯрок мегузоранд [7, с. 97].

Мувоғики мушоҳидаи дигари А.А. Бобринский, дар Соли нав ҳарро шахсе ба ҳона медарорад ва ба аҳли ҳонавода мегӯяд: “ана, ман ба шумо Соли навро овардам”. Ба китфи он шахс ва болои ҳар орд мепошанд. Сипас аз рафтори ҳар фол гирифта, дар як қунҷи ҳона каме коҳ мегузоранду дар гӯшай дигар ҷав. Агар ҳар ба сӯйи коҳ майл қунад, он солро бехосият мешуморанд, аммо агар ҳар ба тарафи ҷав равад, он тоҳу соли хуб ҳоҳад шуд. Касе, ки ҳар надошта бошад, ба ҳона гӯсфандро медаровардааст [7, с. 98].

Гург дар назари мардум ҷонвари ҳатарнок аст. Гург ҳам дар дандонаш заҳр дорад ва ҳам бо нигоҳаш афсун мекунад. Дар айлоқҳо занҳо номи гургро ба забон намегиранд, зоро номашро ба забон гирий, гӯё, пайдо мешудааст, ё худ шайтон гургро гирифта меовардааст. Гургро занҳо «бобо» ё «ҷонвар» мегуфтаанд. Аъзои бадани гург барои доруворӣ ва амалҳои эътиқодӣ ба кор меравад. Пӯсташро як порча бурида, тӯмор мекунанд, ки он қасро, гӯё, чусту ҷолон мекардааст...

Кӯҳансолони Ишкошим ривоят мекунанд, ки “гург дар қадим ҳайвони қундаланги сусту қундрафтор будааст. Вакте ки аз рама гӯсфандро дуздад, ҷӯпон рафта, аз ҷанголаш гӯсфандро қашида мегирифтааст. Гург ба худо арз карда гуфтааст, ки ҷаро маро сусту қунд оғаридӣ, широрамро наметавонам, ки соҳиби қунам. Ҳудованд арзашро шунида, ду қулҷаи зонуи ўро гирифта, ба одам (ҷӯпон) додааст. Аз ҳамон замон инҷониб одамон сустрафтор шуда, гургҳо ҷолоқу тездав гаштаанд. Аммо гург аз одам метарсад, ҷунки одам нури ҳудодод дорад”.

Бовару ақидаҳои мардуми Бадаҳшон нисбат ба паррандагон низ гуногун ва ҷолиби мулоҳизаанд. Чи тавре ки болотар тазаккур ёфт, мурғ ва ҳурӯс низ асри XIX ба Бадаҳшон аз тариқи Дарвоз оварда шудаанд. Аввалҳо мардуми кӯҳансол ин ҷонваронро ҳуш надоштанд. Тухм ва гӯшти мурғро намехӯрданд. Дар Бартанги боло то солҳои 1960-ум ҳӯрдани тухми мурғ маъмул набуд. Зоро мутобики шарҳи домуллоҳо, тухм аз маъқади мурғ

мебарояд ва онро “ҳаром” мешумориданд. Ин ақидаро М.С. Андреев низ таъкид кардааст. Аммо назари мардум ба хурӯс андаке дигар буд, зоро хурӯс вақти намоз бонг мезанад ва мардумро барои адои намози бомдод даъват мекунад. Мегуфтанд, ки хурӯс мурғи дехқон аст, субҳ аввал шуда мехезад ва дехқонро бедор мекунад. Инчунин бозии хурӯсчанг барои бисёр мардону ҷавонон писанд буд ва ҳамин омилҳо сабаб шудааст, ки мурғу хурӯс ба ин диёр роҳ ёбанд.

Мардуми Бадахшон оид ба паррандаҳои маҳаллӣ ва қӯчии ин минтақа низ баъзе ақидаву боварҳо доранд. Чунончи, ба ақидаи онҳо **фароштурук** паррандаи беозор ва мӯниси инсон буда, хосияти нек дорад ва мардум онро дӯст медоранд. Ривоят мекунанд, ки фароштурук кӯдакеро аз марг начот додааст. Боре мор меҳостааст, ки кӯдакеро газад. Он вақтҳо заҳри мор дар нӯги забонаш будааст. Вақте ки мор забонашро бароварда меҳостааст, ки кӯдакро газад, фароштурук бо думи қайчимонандаш забони морро қайчӣ карда, ду пора намудааст. Аз ҳамон вақт инҷониб нӯги забони морҳо дупора аст.

Дар водии Вахон баъзеҳо агар фароштурукро ба даст гиранд, бо ният пару болашро каме равған мемоланд. Дар Роштқалъа ақидае ҳаст, ки касе “агар касе панҷаҳои фароштурукро болои панҷаҳояш гузорад, хунарманд мешавад. Аммо агар касе онро озор дихад, сараш ларzonчак мешавад” [10, с. 80].

Қуланг паррандаест, ки ба зог монанд мебошад. Мегӯянд, ки он ҳамаи сирру асрорро медонад. Садои он хосияти хуб надорад. Агар садо дихад, мегӯянд, ки ягон ҳодиса мешавад.

Ғулбуқ (аккаи думдароз) паррандаи маъмулӣ ва паҳншудаи Бадахшон мебошад. Он агар бе ягон таъсири беруна (яъне сагу гурбаро набошад) одамро дида, садо кунад, ҳабари хушро паём медиҳад. Одаме, ки ин садоро шунидааст, мегӯяд: «хуш ҳавар!».

Бовару эътиқоди мардум ва донишҳои суннатии сокинони Бадахшон вобаста ба фауна ва флораи ин минтақа шакл гирифтаанд. Мавҷудияти ҳайвоноти муайян ва олами растаниҳои дастрас боис ва омили асосии ба вучуд омадани силсилаи нақлу ривоёт ва боварҳо гаштаанд.

Боварҳои марбут ба растаниҳо. Дар байни мардуми Бадахшон бовару эътиқод нисбат ба табиати атроф, маҳсусан, ба гиёҳону дараҳтон, зиёданд. Албатта он растаниҳое мавриди эътиқоду корбурди маросимӣ қарор гирифтаанд, ки дар ҳамин минтақаи қӯҳсор мерӯянд. Як қисми растаниҳо ба тарзи дуд кардан истифода мешаванд. Масалан, *ситираҳм* дуд кардан (*ситираҳмwездow*) бо мақсади дур кардани деву чин анҷом дода мешавад. Дуд кардани сипанддона (*сипандуна тухтow*) сеҳру ҷодуро ботил месозад.

Дар байни мардуми Шугнон ақидае ҳаст, ки агар се рӯзи ҷумъа пай дар пай испандро дуд кунанд, тамоми балоҳо, деву чин аз бӯяш гурезон мешаванд, сеҳру ҷоду бурида мешавад ва агар ба бемори оғатрасида дуд кунанд, ӯ аз бӯйи он шифо меёбад [8, с. 115].

Инчунин мардум растаниҳоро бо усуљҳои тӯморсозӣ, таҳияи маъҷун ва истифода дар шакли хушку тар ба кор мебаранд. Чунончи, барои ҳимояти кӯдак аз ҷашми баду ҳар гуна зиён аз гиёҳи *ров* тӯмор месозанд (*ров қӯдакард таморак чӣdow*).

«Дар Ишкошим, Зебак ва Вахон дуд кардани растаниҳои хушбӯй ва эътиқодӣ ба ду мақсад истифода мешудаанд. Нахуст бо мақсад ва талаби баракату фаровонӣ, масалан, ҳангоми ба анҷом расидани дарави ғалла омехтае аз резаҳои растаниӣ ва равған таҳия карда, дуд мекарданд. Дигар бо

мақсади рондан ва ё хушнудии арвоҳ иҷро мешудааст. Барои ин амал пояҳои пиёзи кӯҳиро гирифта, бо санг мекӯфтанд ва маҳсули кӯбидаро кулула карда, меҳушкониданд. Пас аз пурра хушкиданаш онро бо баргрезаву тухми испанд ва равған омехта, як навъ маҳсул тайёр менамуданд ва дар мавридҳои муайян онро дуд мекарданд» [3, с. 36].

Баъзе аз бовару ақидаҳо ба дарахтон ва меваи онҳо марбут мебошанд. Тавре ки Ҳуромонов Оқилшо, сокини деҳаи Хидорҷеви ноҳияи Роштқалъа ба мо нақл намуд, дарахти чормагз дар тасаввуроти мардум асроромез мебошад. Дар зери он хобидан дуруст нест, зоро деву ҷин ба қасар мерасонидаанд. Инчунин ақидае ҳаст, ки вакте ниҳоли чормагз ба мевадиҳӣ сар мекунад, шахси шинонандай он мефавтад.

Албатта ин ақидаҳо бофтаи мардуми авоманд, ҳазорон нафар дар ҳамин минтақа ниҳолҳои чормагз шинонда, аз меваи он истеъмол карда, ба синни пири расидаанд, – қайд намуд О.Ҳуромонов.

Чӯби дарахти бед дар якчанд маросимҳои мардуми Бадаҳшон рамзи сарсабзӣ ва баракатро ифода мекунад. Чунончи, дар иди Наврӯз мардум ҳангоми ба хонаи яқдигар мераવанд, шохҷаи тару тозаи бедро ба даст мегиранд. Дар Шуғнон ба миқдори шумораи аъзои хонавода чӯбҳои тари бедро гирифта, ба андозаи 50-55 см мебуранд ва пӯсташро аз чанд ҷо бо корд пар-пар мекунанд. Номи он *қагак* мебошад, ки маъниги гунчаро дорад. Чун дар айёми Наврӯзи Бадаҳшон ҳанӯз ҳаво сард буда, гулҳо намешукуфанд, мардум чунин “гунча”-ро ба таври сунъӣ тайёр мекунанд. Аммо чи тавре ки қайд шуд, он рамзи сарсабзиву баракат буда, чӯбчаҳоро дар шифти хонаҳои суннатӣ то ба Наврӯзи оянда мегузоранд. Дар водии Ваҳон онро *калақолок* меноманд, ки дар шифти хона то иди ояндаи шудгори баҳорӣ овехта мемонанд.

Хулоса, силсилаи бовару эътиқоди сокинони навоҳии Бадаҳшон вобаста ба контекстҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва ҷуғрофию иқтисодӣ хеле зиёд ва муҳталиф мебошанд. Дар ин гузориши кӯтоҳ мо танҳо ҷанде аз онҳоро муаррифӣ кардем ва ба тарзи масъалагузорӣ баҳшҳои марбут ба табиату қайҳон, маҳлуқоти афсонавӣ, ҷонварон ва растаниҳоро тасниф намудем. Пас аз шарҳу тасвир ва баррасиҳои иҷмолӣ ба ин натиҷа расидем, ки:

1. Боварҳои мардуми Бадаҳшон вобаста ба фауна ва флорай ин минтақа аз ҷониби мардум эҷод шуда, муносибати инсонро бо табиат ифода мекунанд;

2. Ҳар унсури асотир, нақлу ривоятҳо ва боварҳои ҳалқӣ мазмунҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, тарбиявӣ ва эътиқодӣ доранд, ки боиси идома ёфтани донишҳои мазкур шудаанд;

3. Дар байни ақоиди мардуми Бадаҳшон ва сокинони дигари кишвар умумияту муштаракоте дар силсилаи образҳои мифологӣ, персонажҳои адабиёти шифоҳӣ, одобу русум, ҷашнҳо ва суннатҳои дигар вучуд доранд, ки Бадаҳшон ва мардуми шарифи онро ҳамчун як ҷузъи ҷудонашавандай фарҳангӣ тоҷикон ва дар маҷмӯъ меросбари тамаддуни ориёй муаррифӣ мекунанд.

Умедворем, дар оянда масъалаҳои робитаҳои фарҳангии адабӣ байни тоҷикони манотики гуногуни Осиёи Марказӣ ба тариқи муқоиса ва таъсирпазирию таъсиргузорӣ бар фарҳангӣ ҳалқҳои дигари минтақа ба таври муфассал мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор мегирад.

Адабиёт

1. Авесто / Гузориш ва пажӯҳиши Ҷ. Дӯстхоҳ. – Душанбе: Қонуният, 2001. – 792 с.
2. Андреев, М. С. Из материалов по мифологии таджиков // По Таджикистану: Краткий отчет о работах этнографических экспедиции в Таджикистане в 1925 году. – Ташкент, 1927. – Вып. I. – С. 77-109.
3. Андреев, М. С., Половцов, А. А. Материалы по этнографии иранских племен Средней Азии (Ишкашим и Вахан). – СПб, 1911. – 48 с.
4. Андреев, М. С., Среднеазиатская версия Золушки // По Таджикистану. Краткий отчет о работах этнографической экспедиции в Таджикистане в 1925 году. – Ташкент, 1927. – Вып. I. – С. 60-76.
5. Андреев, М. С. Таджики долины Хуф. – Сталинабад, 1953. – Вып. 1. – 252 с.
6. Андреев, М. С. Таджики долины Хуф. – Сталинабад: Изд-во АН ТаджССР, 1958. – Вып. II. – 526 с.
7. Бобринский, А. А. Горцы верховьев Пянджа (Ваханцы и ишкашимцы). Очерки быта. – М., 1908. – 46 с.
8. Броимшоева, М. Боварҳо ва таъбирҳо дар забонҳои шӯғнонӣ-рӯшонӣ: таҳлили этноглоссистӣ. – Душанбе: Дониш, 2012. – 192 с.
9. Кисляков, Н. А. Вотивные предметы горных таджиков (по коллекциям МАЭ) // Сборник Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого РАН. Т. XXVI. – М., 1970. – С. 5-15.
10. Курбонхонова, Н. Устураи чонварон дар фолклори Бадахшон. – Душанбе: Дониш, 2011. – 146 с.
11. Мухиддинов, И. Обряды и обычаи припамирских народностей связанные с циклом сельскохозяйственных работ // Древние обряды верований и культы народов Средней Азии. – М.: Наука, 1986. – С. 70-93.
12. Назарова, З. О. Отражении формулы клятвы в картине мира памирцев // Ахбори АИ ҶТ. – 2010. – №3. – С.119-125.
13. Раҳимӣ, Д. Шугун ва боварҳои мардуми тоҷик. – Душанбе: Озар, 2004. – 144 с.
14. Раҳимов, Д. Бибӣ Фотима // Донишномаи фарҳангӣ мардуми тоҷик / сармуҳаррир Н.Амиршоҳӣ. – Душанбе: СИЭМТ, 2015. – Ҷ.1. – С. 127.
15. Раҳимов, Д. Нигоҳе ба ҷашиҳои миллӣ ва ойинҳои суннатии тоҷикон. – Душанбе: Истеъодд, 2011. – 96 с.
16. Ризвоншоева, Г. Афсонаҳои сехромези Бадахшон (Таҳқиқи ғоя ва образ). – Душанбе: Дониш, 2011. – 256 с.
17. Сказки народов Памира / составление и комментарии А. Л. Грюнберга, И. М. Стеблин-Каменского. – Москва: Главная редакция восточной литературы. – 1976. – 536 с.
18. Шакармамадов, Н. Оинҳои наврӯзӣ дар Бадахшон. – Хоруғ: Логос, 2011. – 96 с.
19. Шоинбеков, А. Праздник Курбан в селе Тусиён Западного Памира // Центральная Азия: Традиция в условиях перемен / отв. редактор Раҳимов Р. Р. – СПб: Наука, 2007. – Вып.1. – С. 261-265.
20. Фарҳангги вожаҳои Авесто / мураттиб Баҳромӣ Э. – Техрон: Бунёди Нишобур, 1992 (1349 ш.). – Ҷ. 1. – 544 с.
21. Фолклори Помир / мураттиб, муаллифи муқаддима ва тавзехот Н. Шакармамадов. – Душанбе: Империал-групп, 2005. – Ҷилди II. – 432 с.

Рахими Д.

НАРОДНЫЕ ВЕРОВАНИЯ И МИФОЛОГИЧЕСКОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ЖИТЕЛЕЙ БАДАХШАНА

В данной статье описаны народные поверья и мифологическое представление жителей Бадахшана Таджикистана о небесных объектах, сверхъестественных существах, животных и растениях. Материалы, использованные в статье, частично были собраны автором в ходе полевых работ, выполненных летом 2016 года у жителей районов Бадахшана.

В результате анализа стало известно, что народные верования и ритуалы жителей Бадахшана были созданы и связаны с природными, географическими, социальными и культурными контекстами. Такие народные верования выражают отношение человека к природе и имеют глубокие корни в древних представлениях.

В конце статьи автор приходит к выводу, что цикл мифологических персонажей и мотивов, народные обряды, праздники и другие традиции жителей Бадахшана схожи с культурой таджиков других регионов страны, а также зарубежья.

Ключевые слова: Бадахшан, мифология, верования, поверья, небесные объекты, мифологические персонажи, животные, растения.

Rahimi D.

FOLK BELIEFS AND MYTHOLOGICAL THOUGHT OF THE PEOPLE OF BADAKHSHAN

In this article were described the folk beliefs and mythological thought of the people of Badakhshan of Tajikistan on heaven objects, fictional creatures, animals and plants. Materials used in the article partly were gathered by author during fieldworks accomplished in summer of 2016 from people of Badakhshan districts and villages.

In the result of analysis became clear that folk beliefs and superstition of the Badakhshan's people were created and related with natural, geographical, social and cultural contexts. Such folk beliefs express the relation of the human with the nature and have deep roots in the ancient traditions.

In the end of the article author comes to the conclusion that the cycle of mythological characters and motifs, folk rituals, celebrations and other traditions of the people of Badakhshan are similar to the culture of Tajiks of other regions of the country and also beyond.

Keywords: Badakhshan, mythology, beliefs, superstition, heaven objects, mythological characters, animals, plants.

ТДУ 37тоҷик+39тоҷик+008+394.9+641.59

Раҳматзод Б.

МЕҲМОНПАЗИРОЙ ВА ОЙНИ ДАСТОРХОНДОРӢ (фарҳанги хонсолорӣ)

Тоҷикон аз қадим соҳиби ойини хубу маҳсуси меҳмондорӣ ва хонсолорӣ будаанд. Дар байни мардуми меҳмоннавози мо тафоуле шоєъ аст, ки «меҳмон атои худост» ва ризқашро бо худ меорад. Маъмулан ҳангоми хушу гуворои зиндагӣ, бо нияти нек, ҷашина ё маҳфили хушиҷолие, ҷамъомади хонаводагие ба меҳмонӣ мераванд ва пазируфта мешаванд. Меҳмонӣ бо даъват (меҳмони хонда) ва бидуни он (нохонда) сурат мегирад. Дар ин мақола бештар ба назокату одоби меҳмондорӣ ва усуљои меҳмонпазироиву хонсолорӣ (дасторхондорӣ) таваҷҷӯҳ шудааст.

Калилдвоҷаҳо: таомпазӣ, дасторхондорӣ, хонсолорӣ, меҳмонпазироӣ, дастпӯҳт, шубонӣ, ҳогина, дангича, наҳор, ҷошт, зуҳр, пешин.

Ба хони ошиқи мискин агар меҳмон расад ҷонон,
Кабоб аз сина, об аз дида, ширини зи ҷон бошад.

Камоли Ҳуҷандӣ

Гарм аст маро сӯҳбату сар бар кафи даст аст,
Меҳмонии сад Ҳотами Тай мекунам имшаб.

Маҳфӣ

Мардуми Машриқзамин ва баҳусус тоҷикон, ки аз қадимтарин миллиятҳои рӯи оламанд, дар имтидоди таърихи тӯлонии умри башарӣ бо тафаккур ва ақлу заковати тавоно ва истеъододи баландпояву маънавиёти равнақёftai худ тамаддуни фарҳангии пурғановат, рангоранг ва ибраторомӯзера бо вучуд овардаанд, ки ҳунари таомпазӣ аз ҷузвиёти барозида он аст.

Ҳоло ки мо аз ин ҳунару санъати волои таомпазӣ ва истеъододи нотакрору ҷаzzobi меҳмонпазироӣ ва назокати олии дасторхондории мардумамон барҳӯрдорем, бешак ибтиди он ба умқи асрҳои мозӣ пайваст буда, имрӯз ба авчи баланди маърифатӣ такомул ёфтааст. Мусаллам аст, ки мардуми рӯи дунё дар сатҳҳои гуногуни рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маънавӣ қарор гирифтаву аз ҳамдигар бо тарзи зиндагӣ тафовут доранд ва ба ин сабаб муомилаву муносибат ва ҳунару санъати онҳо низ вобаста ба пешрафташон мувоғиқан рӯнамо гардидааст.

Мавҷудияти анвои фаровону гуногуни таомҳо, маърифати баланди меҳмонпазироӣ, дасторхондорӣ ва одобу ахлоқи меҳмониравӣ дар имтидоди солҳои мутааддад ташаккулу сайқал мейбад. Чунин буд, ки ҳанӯз дар адабиёти илмӣ-таъриҳӣ ва адабӣ-бадеии пешин аз анвои гуногуни таомҳои миллӣ, одоби меҳмондорӣ, русуми дасторхонорӣ, ойини ба меҳмонӣ рафтан пора-пора ё мұchtamean ёд шуда, ҳатто дар баъзе кутуб ба ин мавзӯъ фаслу бобҳои алоҳида баҳшида шудаанд, ҳамчунин китобҳои мукаммале ҳам таълиф гардидаанд. Метавон «Девони ғазалу қасоид»-и

Абуисҳоқи Атъима ва «Канзу-л-иштиҳо»-и ў, «Суфраи атъима»-и Мирзо Ақбархони Ошпарбошӣ, «Кони неъмат ва хони лаззат»-и Қорӣ Раҳматуллоҳи Бухорӣ мутахаллис ба Возех, баҳаше аз ғазалиёту мutoиботи ба ин мазмун иншошудаи Абдулқодирҳоҷа Савдову Сайдои Насафӣ, фаслҳоэ аз «Насиҳатнома»-и Үнсурулмаолӣ Кайковус, «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ ва амсоли инҳоро зикр кард, ки манбаъҳои гаронарзише дар омӯзиши анвои таомҳои қадимӣ ва тарзу тариқаи ойину суннатҳои меҳмондориву дасторхонорои мардуми мо мебошанд. Баъдан ин анъана бо тақозои замон дар натиҷаи рушди ҷомеа вусъат пайдо карда навиштаҷоти бештаре дар баён ва шарҳу тафсири ин мавзӯъ арзи вучуд намуданд. Вале бо вучуди ин ҳама ҳанӯз ҳам бисёр паҳлуҳои ин масъала норавшананд ва ниёзманд ба таҳқиқи дақиқ ва тавсифу тафсир ва ташхиси илмиянд. Зоҳирان ба назар мерасад, ки дар фарҳангӣ мардум одобу аҳлоқ ва таомулу ойини меҳмонпазирӣ, дасторхондорӣ ва суннати меҳмониравӣ ҷойгоҳи худро соҳибанд, вале ҳанӯз ҳам ба мушоҳада мерасад, ки дар бисёр ҳолатҳои раванди ин маросим камбӯд ва нуқсонҳои зиёде ҷой доранд. Пазироии меҳмон ҳунари ҷолиб ва истеъоди фавқулодаест. Муҳаққиқи эронӣ Ризо Мунтазамӣ дар таҳқиқоти хеш «Ҳунари ошпазӣ» барҳақ зикр мекунад, ки «Навъи ғизоҳо, назму тартиб ва ҳамоҳангӣ, менюи интиҳоби ошомиданиҳо, ҳамон диққат ва мувозибат ва ҳамон мӯшикофӣ ва зарофатро лозим дорад ва тазийини миз ва ҳусни истиқболу омодагӣ барои пазироӣ ва хидмат бо меҳмонон, арзишпазироӣ ва меҳмондорӣ ба андозае арзиши ҳадяест, ки аз дӯсте ба дӯсте тақдим мегардад» [5, с.14].

Он нукта, ки одобу таомули пазируктани меҳмон назокатҳои вижана масъулияти хосса дорад, бидуни шакку тардид қобили мулоҳаза ва айни эътибор аст.

Аслан маросиму ойини меҳмонпазироӣ ба муносибати лаҳазоти ҳурсандибахшу хотирмон, бо нияту орзухои нек баргузор мегардад. Чунин меҳмонпазироиҳо, маъмулан, ҳангоми ҷашиҳои умумимилӣ, аз қабили Наврӯз, Меҳргон, Сада, идҳои мазҳабии Рамазону Қурбон, ҳамчунин вақти ҷашиҳои ҳонаводагӣ – сурӣ арӯсиву домодӣ, зодрӯзи аъзои ҳонавода, таваллуди фарзанд дар ҳонадон, аз сафари тӯлонӣ ва қишвари дигар баргаштани хешу табор, ҳатми хидмати аскарии фарзанд ё наздиқон ва иҷрои баъзе ойинҳои эътиқодиву мазҳабӣ сурат мегиранд. Гоҳе ашҳоси ба ҷаноза ва ҷиҳати фотиҳа омадагонро низ барои риояти эҳтиром ва иззату икром меҳмон ном мебаранд. Маъмулан дар Шарқ ҳар шахси бегонаи аз дар ё дарвозаи ҳонавода воридшавандаро меҳмон мегӯянд. Меҳмонпазироӣ ва меҳмониравӣ аслан ду навъ мешавад. Дар навъи аввал соҳибхона хешу акрабо, дӯстон, пайвандон, ашҳоси муътабар, ҳамкасбон ва ё ҳамсоягонашро ба муносибати ҳурсандие дар ин ҳонадон даъват мекунад. Дар навъи дигари меҳмон бидуни даъват ташриф меорад, ки онро меҳмони «ноҳонда» ва «ноҳоста» низ меноманд. Ба ҳар сурат мардуми меҳмоннавози моро масале маъруф аст, ки «меҳмон атои Худост». Муҳиммият ва аҳаммияти ин таомули неку писандида он аст, ки дар меҳмониравию меҳмонпазироӣ диду боздиҳи хушу гуворо ва сухбатҳои самимиву дилнишину хотирмон ба амал омада, ихлосу сипос нисбат ба ҳамдигар дучанд мегардад, зоро масали дигари муносиби ин ҳоли мардуми мо «муҳаббату меҳр дар ҷашм зоҳир мегардад» хеле хуш садо медиҳад. Дар ҳолатҳои меҳмонпазироӣ боз ҷандин ҷиҳатҳои пурназофати ҷашиғир

чилвагаранд, ки ҳар яке тақозои таваҷҷуҳи хоссаро доранд. Хонсолорие, ки ба он танҳо мардони миёнасин ва мӯйсафедон даъват шудаанд, меҳмонпазироие, ки дар он фақат занон иштирок доранд, мизбоние, ки танҳо барои ҷавонон созмон дода шудааст ва ё меҳмондории маҳлут, ки дар он ҳам ҷавонони ҳар ду ҷинс, ҳам миёнасинҳо ва ҳамчунин пирмардҳову пирзанҳо низ иштирок доранд. Вобаста ба ҳамин ҳузури ақшорӣ фехристи таомҳо – меню муқаррар мешавад ва мавриди амалкард қарор мегирад. Тибқи таомули шарқӣ ва баҳусус расми мардуми тоҷик ба меҳмонӣ «дасти ҳолӣ» намераванд. Маъмулан занҳо дасторхоне мебаранд, ки дар он кулча (аслан қулича), фатир, нон, ё ягон чизи дигари дастпухт ё аз дукон ҳаридашуда «печондаанд». Пас аз меҳмонӣ соҳибхона низ ҳатман дар дасторхонашон ҷизе гузашта, гусел меқунад. Хонсолорӣ ё худ мизбониву меҳмонпазирои ҳам ҳунару истеъдод асту ҳам санъату фарҳанг, ҳамчунин маърифат. Хонсолор дар баробари соҳибхонаи хуб будан, бояст маърифат ва фарҳанги воло дошта бошад, ҳам ҳушрафтор бошаду ҳам ҳушсухан. Барҳе қадбонувон дар баробари таббоҳи соҳибҳунар будан, хонсолору мизбони хуб ҳам ҳастанд. Мутаассифона, соҳибхона ё мизбон соҳибҳунару истеъдодманд бошанд ҳам, шинохтани завқи меҳмон мушкил аст, вале маҳал, син, шуғл ва миллати меҳмонро бояд ба эътибор гирифт.

Омодагӣ ба қабули меҳмон ҷанд муддат қабл аз рӯзи таъйини пазироӣ шурӯъ мегардад. Дар ин ҳангом нахуст ҳавлӣ ё утоқҳои хона ва баҳусус меҳмонхона (ҳар ҳонавор ба тарики ҳудаш меҳмонхона дорад) ба тартиб оварда шуда, поккорӣ сурат мегирад. Сипас қадбонуи ҳонадон вобаста ба төъдоди меҳмонони даъватшуда, таъйиноти тартиб додани меҳмонӣ (сабаб) ва фасли сол таомнома (меню) соҳта, тамоми ҷузвиёти тазиини дасторхонро ба эътибор мегирад. Фасли сол ишора аз он аст, ки неъматҳои дасторхон саҳт вобастаи онанд.

Ҳамин мавсимиро ҳанӯз мардуми мо аз замонҳои қадим ҳам мавриди назар қарор дода будаанд. «Ва агар ғоҳи мева бувад, пеш аз таом меваҳои тар пеш ор, то бихӯранд ва як замон таваққуф кун ва он гаҳ ҳӯрданиҳо овар...» [3, с.39]. Дигар қадбонуи хона вобаста ба таомномаи тартибдодааш зуруфи заруриро таҳия менамояд. Зуруф (зарфҳо, аз қабили қосаву тақсимча, пиёлаву ҷойник ва амсоли инҳо) ва ашё бояд бо ҳам ҷӯр (ҳамоҳанг, мувоғиқ) бошанд. Агар аз зуруфи атиқаи қиматӣ истифода шавад, бояд аз зарфҳои оддиву маъмулӣ ҳуддорӣ қард ва ҳатто «шояд дар қадим марсум буд, ки зарфи бузург ва қашангӣ боарзишеро (бидуни истифода) фақат ба хотири шукуҳ ва ҷилваи суфра васати он қарор медоданд» [5, с.16]. Ҳоло бештар «дасторхонро бидуни анвои гуногуни ҳӯрданӣ бо шамъдонҳои ҳурд, гулдонҳои бепоя, гулҳои соққӯтоҳи зебову ҳушбӯй, ҳамчунин атрофи миз ё гӯшаҳои дасторхонро бо гулҳои муаттар оро медиҳанд, «ба шарти ин ки сатҳ ва атрофи миз ё суфра аз гул анбошта нашавад ва суфра табдил ба витрини гулфурӯшӣ нагардад. Атру бӯи гулҳо набояд бӯи таомро пахш қунад ва нури ҷароғҳо набояд хиракунандай ҷашм бошанд» [5, с.17]. Тарзи ҷидани анвои ҳӯрданӣ ба миз ё дасторхон ва пазироӣ дар соатҳои гуногун фарқ мекунанд ва дорои аҳаммияти вижана мебошад. Ҳамчунин ин амал ба анвои ғизоҳо ва вақти таомхӯрӣ бастагӣ дорад. Аввалтар аз ҳама бояд эътибор дод, ки дасторхон ва ё суфраи рӯи миз аз матои сафеди якранги абрешимӣ ё моҳути лас (ҷилой) бошад. Аз пахн кардани дасторхони клёнкагӣ, палостикий ё селлюлофанӣ бояд ҳуддорӣ

кард. Ҳамчунин дар паҳлуи зуруф ва васоили таомхӯрӣ гузоштани дастмолҳоро набояд аз ёд баровард.

Тавре зикр шуд, мизбонӣ ё худ хонсолорӣ вобаста ба маросим ва тарзи даъват ду навъ мешавад. Мехмононе, ки барои як вакти муайян (чошт ё шом) даъват шудаанд. Мехмононе, ки аз раҳи дур омадаву барои як ё ду шабонарӯз дар меҳмонианд. Барои чунин меҳмонон дар се муҳлат (субҳона, чошт ва шом) таом бояд омода кард.

Мехмондории расмӣ, ки дар толор, қаҳвахона ё ресторан баргузор мегардад.

Пазироии субҳона. Барои пазироии меҳмон ҳангоми тановули таоми субҳона, нахуст дасторҳони бузурги сафед ё гулдори (резагули аҳёнӣ) моҳутии лас (чиlodор)-ро паҳн мекунанд. Дар васати миз як сабадча ё мевадонро бо меваҳои гуногуни ҳамон мавсим – агар фасли баҳор бошад, себу зардолу, тамашк ё меваҳои ситруси ва агар миёнаҳои тобистон бошад, ангурӯ анору хурмову анҷир ва дар лаълиҳои чудогона тарбузу ҳарбуза гузоштан мувофиқу муносиб аст. Барои ҳар нафар лаъливу лаълича (тақсимча ҳам мегӯянд), корд, ҷангак (ҷанголӣ, панҷа) ва қошуқ (ҷумҷа) зарур аст. Лаълӣ – муқобили ҳар курсӣ (агар мизи таомхӯрӣ омода шуда бошад), паҳлуи бешкоб (лаълӣ) аз рост қошуқ, аз ҷаҳкорди ғизобурӣ, ҷангак ва агар мизбон барои меҳмонон (ё ҳориҷӣ бошанд ё қаҳваҳӯр) қаҳва омода карда бошад, ҷашка (финҷон), ҳамчунин аз самти рости меҳмон қошуқи ҷойхӯрӣ (қаҳваҳӯрӣ), дастмоли ҳурд (салфетка) дар зери тақсимча гузошта мешаванд. Баъзан қадбону финҷонҳову тақсимчаҳоро назди худ нигоҳ медораду хидмат ба ҷой меорад.

Қандалот ва мағзу мавиз дар миёнаи миз ё суфра гузошта мешаванд, ба масофае, ки ҳар афрод ба сухулат ба он дастрасӣ дошта бошад. Зуруфи мураббову асал ва ё ҳалводошта низ ҳамчунин чида мешаванд. Намакдону шакар (агар қаҳва дар дасторҳон бошад, зарфи ширдор низ) ҳам дар мобайн гузошта мешаванд.

Шарафи ҳар дасторҳон – нону кулча ҳам дар мобайни дасторҳон гузошта мешавад. Нонро соҳиби дасторҳон пора карда назди меҳмонон мегузорад.

Маъмулан барои субҳона атола, бат, ширбириңҷ, ширҷой, ҳар навъ шӯлаҳо, ордбириён, далда, дангича, тухмбирён, ҳогина ва амсоли инҳоро мепазанд.

Пазироии наҳор, ҷошт, зуҳр, пешин. Дар ин ҳангом меҳмононро набояд ба ҳамдигар ҷафс шинонд. Дар миёнаи болои дасторҳони сафеди матоӣ зарфи мевадор, зарфҳои мағзу мавиздор ва нуқлу ширинидор ҷой дода шаванд. Ҳамчунин дар муқобили ҳар меҳмон лаълӣ (тарелка) ва соир асбоби ҳӯрише, ки мофавқ зикр намудем, чида шаванд. Ин пазироӣ маъмулан ду навъи ҳӯрок – равон (ракиқ, обакӣ) ва саҳт дорад. Ҳӯроки равонро дар коса (дӯғобӣ) меоранд. Фарангӣён онро дар зарфи бузурги чинӣ дар миёна мегузоранд. Иловатан (агар таом шӯрбо бошад) барои ҳар меҳмон тақсимчае пешниҳод мекунанд, ки агар майл дошта бошад, гӯшту сабзиву картошкай косаашро ба он мегузорад ва пас аз нӯши ҷон кардани шӯрбо онҳоро баъдан тановул мекунад. Ҷойникро мизбон назди худ мегузорад ва ҷойро ў медиҳад. Агар меҳмонон аз ҷумлаи хешон ё наздикон бошанд, ҷойникро назди шахси ҷавонтар мегузоранд ва ў ҷойро аввал ду-се

маротиба гардонда баъди «дам хӯрда» ранг баровардан дар пиёлаҳо ба ҳозирин дароз мекунад. Пиёларо пурӣ чой кардан хуб нест.

Барои нафароне, ки чой наменӯшанд, дар васати дасторхон шишакӯза (графин)-и обдор ё шарбат ё нӯшобадор мегузоранд.

Пазироии байни субҳонаву пешин ва асрона. Албатта ин навъи пазироӣ ва ё меҳмондорӣ бештар ҳангоми баргузории маҳфилҳо расмӣ, семинару конференсияҳо ва ё дар осоишгоҳҳо маҳалҳои сайёҳӣ баргузор мегарданд. Агар ҳамаи меҳмонон дар соати муайян сари дасторхон гирд оянд, беҳтар аст дасторхонро қаблан тартибу тазийин намуда, меҳмононро пазируфт. Маъмулан, дар ин дасторхонҳо аксар ҳалвоҳо, шириниҳо, кулчаҳо, кулчакандҳо, мураббо, нӯшобаву шарбатҳо, меваҷоти тару хушк (вобаста ба мавсим), мағзу мавиз мегузоранд. Қаҳва ва шири қаблан ҷӯшондашуда ҳатман бояд бошад. Мавҷудияти ду навъи чой – сиёҳ ва қабуд (сабз) низ шарт аст. Агар ин чойхӯрӣ ё ба ангори аврупоиён – кофе брейк дар салоне баргузор шавад, беҳтараш тарзи «мизи шведӣ» истифода шавад.

Меҳмонпазироии шомгоҳон. Ин навъи меҳмонпазироӣ назди мардуми Машриқзамин маъмултару маъруфтар аст, зоро аз адабиёти бадеиву таъриҳӣ маълум аст, ки ҳанӯз аз давраи қадим ба меҳмонӣ аксаран шомгоҳҳон даъват мекарданд. Шояд ба сабаби он ки шомгоҳон одамон аз кор фориғ мешаванд, муҳлати меҳмонӣ нишастан тӯлонитар мегардад. Ҳамчунин манзуру мақсад аз меҳмонӣ рафтани ва ё ба меҳмонӣ даъват кардан танҳо зиёфатхӯрӣ нест, балки дидори хешу акрабо, ёру дӯстон ва дар сӯҳбати онҳо соате нишастан аст. Зебунисо ин матлабро хеле салису дилрас ба қалам додааст:

Тоза созад гулбуни уммедро пайғоми дӯст,
Бишкуфонад ғунҷаи дилро насими номи дӯст.

Меҳмонпазироии шомгоҳон низ бар ҷанд навъ аст: Яке он ки меҳмонон нафарони наздику ҳудиянд ва маҳфили меҳмонӣ мунҳасир ба ҷанд нафар аст. Чунин даъват ба хотири таваллуди фарзанд дар ин хонадон, маросими зодрӯзи яке аз аъзои хонавода, ё баргаштани нафаре аз аҳли ин хонавода аз сафари дуру тӯлонӣ, ё адои хидмати ватан аз тарафе яке аз фарзандони ин оила баргузор мегардад, ки он қадар тӯлонӣ, масъулият, тараддуд ва омодагиҳои маҳсуси мушаххасеро тақозо надорад. Агар пазироии расмӣ, мӯҷаллал ва шукуҳмандтар бошад, маъмулан шомгоҳон созмон дода мешавад.

Дар ҳар ду ҳолат ҳам, саҳлангорӣ ба ҳеч ваҷҳ набояд чой дошта бошад. Дар ин вазъ низ завқу салиқаи мизбон барои тартибу орои дасторхон ва интиҳоби мувофиқу муносиби анвои таомҳо (меню) эътибори қавӣ дорад. Ҷойи нишасти меҳмонҳо бояд озод бошад, то ки яке музоҳими дигарӣ нагардад.

Тарзи гузоштани афзори хӯрокхӯрӣ (корди гӯштбурӣ, қошуқ, панча (чангол), қошуқи чой ё қаҳванӯшӣ) ба ҳамон тартибе, ки қаблан ишора гардид, риоя шавад.

Сервиси чой ва қаҳва баъди сарфи таом ва ғун кардани зуруфи таомҳо сурат мегирад. Пас аз хӯрдани таом косаву лаълӣ (тарелка) ва тақсимчаҳои холӣ ё истифодашударо болои ҳам дар рӯи миз чидан ё гузоштан дуруст нест. Баъзе таомҳоро пора-пора қаблан буридан зарур аст, то меҳмон битавонад ба сухулат аз онҳо ба лаълии худ гузорад.

Ба якин истъдоду хунари ошпазии ҳар қадбону мақому манзилату арзиши хунармандии ўро боло мебарад ва малакаи ғизошиносиву огоҳии комили ўз маводди аввалияни ҳӯрока – баҳусус хосияти манфиатоварӣ ва гизонокии таомҳои таҳиякарда қадру қимати касбии ўро боз ҳам сӯи сууд савқ медиҳад.

Одоби меҳмонӣ рафтан. Ҳарчанд дар боби меҳмонпазироиву меҳмондорӣ рафтору кирдор, муносабату муомила ва риояти тамоми назокатҳои хонсолорӣ аҳаммияти хеле бориз дошта бошад, дар баробари ин одобу рафтори ба меҳмонӣ рафтан низ маҳсусиятҳои вижанаи қоидаҳои нонавиштаи худро дорад. Аз ин ки «хосияти меҳмон адаб аст», такозои рисолати одамият низ риояи одобу рафтори ба меҳмонӣ рафтан мебошад.

Яке аз вазифаҳои умдаи падару модар дар тарбияи фарзанд омӯзонидани малакаи рафтор дар меҳмонӣ ба фарзанд мебошад. Азбаски меҳмонпазироӣ ва тарзу тариқаи меҳмондорӣ анъанаи қадимиҳои хуби башарият аст, дар урфи мардумӣ ба риояи иҷрои назокатҳои он арҷ мегузоштанд. Қабл аз ҳама, мизбон ва ҳатто аҳли хонадон, ки мунтазири ташриф овардани меҳмононанд, нахуст манзили зист (тамоми ҳавлӣ ва ё хонаҳоро) ва билхусус макони қабули меҳмонро барои пазироӣ омода мекунанд: ҳавлию хонаро рӯбучин, тамизу поккорӣ ва ҳатто ғоҳе ҳам озинбанӣ мекунанд. Баъдан сарулибоси худро низ мувофиқан вобаста ба сатҳи зиндагии хеш нав мекунанд, ё ба тартиб медароранд; яъне симои худро низ оро медиҳанд.

Нашояд, ки бо мӯйи жулидаву парешон, либоси чиркин, олуда ё дарида меҳмонро пешвоз гирифт. Ҳатто мувофиқати ранги либосро низ ба эътибор бояд гирифт. Агар меҳмонон ба муносабату шарофати таҷлили ҷашни зодрӯзи яке аз аҳли хонавода даъват шуда бошанд, пас бояд ин шахсро бо сарулибоси хубтари фарқунандае орову торо дод.

Ҳамин ки аксари меҳмонон ҷамъ омаданд, онҳоро ба сари миз ё дасторхон даъват бояд кард, то касе аз меҳмонон эҳсоси ташнагӣ ва ё гурӯснагӣ нақунад. Маъмулан дар деҳот дар меҳмонхонаи хонаводагӣ пешакӣ дасторхон густурда мешавад ва агар меҳмонон паси ҳамдигар якояк ташриф биёваранд, ҳамчунин дар сари дасторхон ҷой мегиранд ва вобаста ба синну сол баъдан ҷой иваз мекунанд. Ғоҳе ҳам аксаран дар деҳот ва ба нудрат дар шаҳр низ агар ба хонае меҳмони даъватшуда ё ноҳонда ташриф оварда бошад, соҳибхона ҳамсояҳои наздиктарро ҳабар медиҳад, ки ба хонаи мо меҳмон омадаасту шумо ҳам биёд. Ин таомул ҳам ривоҷ дорад, ки пеши меҳмони иззатманди аз дурҳо ташриfovарда ҷорҷорӣ забҳ мекарданд. Дар иртибот ба муҳит ва иқлиму фаслҳои сол ба меҳмон муносабат бояд сурат гирад; агар фасли сармо бошаду меҳмон бо либоси зимистона ташриф оварда бошад, нахуст соҳибдаъват бояд ўро дар кафшишкан (коридор) истиқбол намуда, барои либоскашӣ ва либосовезии ўмадад кунад. Ҳаво сард бошад ҳам, бо либосҳои кӯча ба сари миз ё дасторхон нишастан аз доираи маърифат берун аст.

Ҳар касе, ки аз аҳли хонавода, ё худи соҳибхона дар ё дарвозаро барои меҳмон боз мекунад, аввал бояд одоби муоширатро ба ҷой оварда, баъдан «марҳамат», «хуш омадед», «нури дида точи сар» – гӯён меҳмононро барои ворид шудан ба ҳавлӣ ё хона ҳидоят намояд. Дар раванди пазироиву мизбонӣ соҳибхона ё худ дасторхондор набояд ба як ё ду нафари баргузида

таваҷҷуҳи бештаре зоҳир намояд, зеро ин тарзи рафтору муомила боиси малоли хотири дигар меҳмонон ҳоҳад шуд.

Маъмулан, нахуст аз хӯрданихое, ки ба дасторхон мегузоранд, нон аст. Ноn, баҳусус дар Машриқзамин, шарафи дасторхон аст ва онро муқаддас мешуморанду ба он арҷ мегузоранд. Абуисҳоқи Атьима дар «Канзу-л-иштиҳо»-яш ба «таърихи нон» қасидаи ғаррои алоҳидае баҳшида, ки бо байти зер хатм мешавад

...Баъд аз он дар оташи сӯзон шудам,
Нон шудам, шоистаи ҳар хон шудам [1, с.217].

Нони қаблан шикаста (порашуда)-ро ба дасторхон намеоранд. Рӯи дасторхон нонҳои пурра мегузоранд, ё соҳибхона нонро мешиканад ва назди меҳмонҳо мегузорад ва ё аз рӯи эҳтиром соҳибдасторхон ба меҳмонҳо муроҷиат мекунад, ки «марҳамат, нон шиканед». Меҳмонҳо низ дар шурӯи таомхӯрӣ аз гирифтани пораи нон оғоз мекунанд.

Одоби меҳмониравӣ. Нафари ба меҳмонӣ даъватшуда низ бояд русуму таомул ва одоби меҳмониравиро риоя намояд; ибтидо ба сару либос ва симои худ таваҷҷуҳ кунад. Бо мӯйсари жӯлидаву шонанарасида, риши «давида» (агар риштарош бошад), риши ба тартиб надароварда (ба шарте ришдор бошад), ноҳунҳои дароз (баҳусус мардҳо), либосҳои дарзмолнакарда, пойафзори рангнокарда ба меҳмонӣ рафтани шарти адан нест. Аввалан ин гуна шаҳс худашро эҳтиром намекунад ва дигар ба хонадоне, ки ӯро ба меҳмонӣ даъват кардааст, арҷ намегузорад. Ҳангоми дар сари дасторхон нишастан набояд пушти худро ба рӯи меҳмони дигар гардонд; фузулӣ (сергапӣ) набояд кард, ба таом беш аз дигарон дастдарозӣ кардан, аломати ҳарисӣ аст. Луқмаи қалонро ба даҳон андохтан хуб нест ва ҳамчунин бо даҳони пуртаом сухан гуфтани аввалан талаффузи қалимоти ба забон овардашуда иҳтилол мейбаду дигар икмони аз даҳон берун омадани порае аз таом сурат бигирад, ки хеле ноҳушоянд ва хиракунандай табъи ҳозирин аст.

Пур хӯрдан дар меҳмонӣ низ нишони хирадманӣ набувад. Шайх Саъдии Шерозӣ дар ҳикояти ҳафтуми «Гулистон»-аш зимни насиҳати падар ба писаре ин мазмунро мӯшикофона ба қалам дода: «Яке аз ҳукамо писарро наҳӣ ҳамекард аз бисёр хӯрдан, ки серӣ мардумро ранҷур кунад.

Гуфт: –Эй падар, гуруснагӣ ҳалқро бикушад...
Гуфт: –Андоза нигоҳ дор – «кулу ва-шрабу ва ло тусрифу».

На чандон бихӯр, к-аз даҳонат барояд,
На чандон, ки аз заъф ҷонат барояд...» [10, с.90].

Ҳангоми хӯрдани таом шитоб кардан раво нест, садои хӯрдан (жовидан)-и таом ва ба табақ расида овоз баровардани афзори таомхӯрӣ низ аломати боадабӣ нест. Сарафканда ва батамкин таом бод хӯрд, ба таомхӯрии дигарон мутаваҷҷеҳу хира набояд шуд. Үнсурулмаолӣ Кайковус дар ҳикояте аз фасли «Андар хештандорӣ ва тартиби хӯрдан ва ойини он» ин саҳнаро ниҳоят ҷолибу эҳсосбарангез ба риштаи тасвир қашидааст:

«Аммо таом ба шитоб махӯр, оҳиста бош... валекин сар дар пеш афганда дор ва дар луқмаи дигарон манигар.

Ҳикоят

Шунидам, ки вакте Соҳиб Исмоил ибни Аббод нон ҳамехӯрд, бо надимон ва қасони хеш. Марде луқмае аз қоса бардошт, мӯе дар луқмаи ў буд. Соҳиб бидид. Гуфт: – «Он мӯй аз луқма берун кун». – Мард луқма аз даст биниҳод ва бархосту бирафт. Соҳиб фармуд, ки: –«Боз оредаш». Чун боз омад, Соҳиб пурсид, ки – «Ё фалон, нон нахӯрда аз хон чиро бархостӣ?».

Мард гуфт: – «Маро нони он қас нашояд ҳӯрд, ки мӯй дар луқмаи ман барбинад». Соҳиб саҳт хичил шуд аз он сухан» [3, с.4]. Дар сари миз (ё дасторхон) ғийбати дигарон низ раво набошад. Шӯҳӣ, ҳазлу танзи бечо шаъни инсонро мекоҳонад.

Пас аз тановули ҳӯрок нафари нисбатан мусин, корозмудаву соҳибэҳтиром барои дасторхон – таом ва пазирой дуое ҳонда изни рафтан мекунад ва аз соҳибдаъвату ҳонсолор ин ризоятро таманно мекунад, зоро дар масале омада, ки «омадан бо иродату рафтан бо иҷозат».

Дуоҳои сарфи таом назди ҳар қас ба андозаи мутталеияти ў ҳар навъанд, vale маъруфтаринашон инҳоянд: «Баракати таом. Фаровонии неъмати дасторхон. Луқмаҳо нур, балоҳо дур, бар мо ҳалол боду бар соҳибтаом баракаташ бирасад. Мо кам кардем, Ҳудо биафзояд. Омин. Аллоҳу акбар».

Ё

Соҳиби ин таомро ё раб,
Аз балоҳо бад амонаш дех.
Ман надонам муроду мақсадаш,
Ҳарҷай мақсуди ўст онаш дех.
ва ё

Илоҳо, ки ин суфра маъмур бод!
Ҳамеша пур аз неъмату нур бод!
Ки ҷашми бадандешу ҷашми ҳасуд,
Аз ин суфраву соҳибаш дур бод!

Тавре аз ин баррасии иҷмолӣ маълум гардид, ҳанӯз ҳам бархе паҳлӯҳои меҳмондорӣ ва маърифату фарҳанги он возеҳан ва батакмил таҳқиқ нашудааст. Ин мавзӯъ густарда ва пеҷдарпеч буда, пажӯҳишҳои тозаро тақозо дорад.

Адабиёт

1. Атъима, А. Канзу-л-ишитиҳо / Абуисҳоқи Атъима. – Техрон, 1382. – 402 с.
2. Возех, Р. Хони неъмат ва кони лаззат / Раҳматуллоҳи Бухорой мутахаллис ба Возех. – Бухоро, 1888. – 380 с.
3. Кайковус, У. Насиҳатнома / Ӯнсурулмаолӣ Кайковус. – Душанбе, 1968. – 146 с.
4. Каримов, Ф. М. Национальная кухня и щедрые дары природы Таджикистана. – Душанбе, 2011. – Т.1. – 260 с.

5. Мунтазамӣ, Р. Ҳунари ошпазӣ / Ризо Мунтазамӣ. – Техрон, 1372. – 848 с.
6. Ошпарбошӣ, М. Суфраи атьима / Мирзо Азӣ Акбархони Ошпарбошӣ. – Техрон, 1454. – 260 с.
7. Похлебкин, В. В. Моё меню. – М., 2000. – 260 с.
8. Савдо, А. Мунтаҳабот / Савдо Абдулқодирхоча. – Салинобод, 1958. – 220 с.
9. Ус, А. П. Книга полезных советов. – Ташкент, 1959. – 600 с.
10. Шерозӣ, С. Гулистон / Саъдии Шерозӣ. – Душанбе, 2018. – 230 с.

Рахматзод Б.

ГОСТЕПРИИМСТВО, ОБРЯДЫ И ТРАДИЦИИ

Таджики испокон веков славились своим гостеприимством. В народе с давних пор бытует добрая примета, что в каждый дом гость приходит по воле Аллаха и приносит с собой удачу и благодать.

Приём гостей у таджиков имеет свои устоявшиеся обычаи и многообразные традиции. Поскольку гостеприимство это проявление человеческого добродушия, оно тесно связано с национальными традициями, обрядами и обычаями.

В статье исследуются обряды и традиции таджикского народа связанные с гостеприимством.

Ключевые слова: таджики, гостеприимство, обряды и традиции, обычаи, дастархан.

Rahmatzod B.

HOSPITALITY, RITUALS AND TRADITIONS

Tajiks have been famous for their hospitality for centuries. The people have good omen that in every house a guest comes by the will of Allah and brings good luck and grace. Welcoming guests among Tajiks has its own custom and different traditions. Sometimes guests are invited by the official invitation, and also receive guests without an invitation on their own desire. In case of arrival of guests from afar, the owner of the house kindly accepts them and creates good conditions and provides hospitality. Sometimes as a sign of honor and respect for guests owner will cut a sheep. To meal owner also invites neighbors. Hospitality Tajik families are carefully prepared to welcome guests, adjust the yard, clean the reception room, etc. If the guests stay overnight in the morning they served a special dastarkhan. Since hospitality is a manifestation of human kindness, it is closely connected with national traditions, customs and rituals. This and many other traditions related to the hospitality of the Tajik people are mentioned in this article.

Keywords: hospitality, Tajik, welcoming guests, tradition, customs, tablecloth, meal, rituals.

УДК Тадж: 9(575.3)+39+392+398+008+37тадж.

Аминов А.

СЕГОДНЯШНЯЯ СИТУАЦИЯ СВАДЕБНЫХ ОБРЯДОВ НАСЕЛЕНИЯ ФАЙЗАБАДСКОГО РАЙОНА

Свадебное торжество как и другие обряды и традиции таджикского народа не раз становилось объектом исследования, однако некоторые аспекты и новые явления еще всесторонне, в пределах одного конкретного региона, то есть Файзабадского района не изучены. В ходе исследования до изучения основного вопроса автор приводит подробные сведения о традициях проведения в целом свадебного торжества таджиков и в частности в Файзабадском районе, проводит сравнительный анализ проведения свадебных торжеств Файзабада с другими местностями Таджикистана. Автор, приводя множество примеров из устного творчества, с пояснением различных народных говоров и диалектов рассматривает основную проблему исследования - определение действительной картины таджикского свадебного торжества, древних традиций и новых тенденций под влиянием Закона Республики Таджикистан об упорядочении традиций и обрядов, положительные экономические и социальные аспекты принятия указанного Закона.

Ключевые слова: этнография, фольклор, Файзабад, свадьба, обряд, традиция, торжество.

Фольклор является воплощением явлений, событий, социальных взаимоотношений, жизненного опыта и наследия каждого народа. Другими словами, фольклор можно назвать культурно-историческим зеркалом общества, так как в различных устных фольклорных текстах отражены различные аспекты быта, культуры, социальных взаимоотношений, эмоционального состояния и в целом жизненного уклада народа.

Таджикский народ с древних времен обладает огромной сокровищницей традиций и обрядов, выполняющих согласно временам года, профессиональной принадлежности, в честь важных семейных и общественных событий. До настоящего времени исследователями проведена классификация традиционных обрядов таджикского народа, по отдельным народным обрядам и традициям осуществлены исследования, в которых рассмотрен целый ряд вопросов фольклора. Несмотря на это, Исследование вопросов фольклора в настоящее время имеет огромную актуальность в связи опасностью утраты некоторых народных традиций и обрядов. Или наоборот, под влиянием различных социальных факторов и смешения культур возникают некоторые новые традиции и обряды, которые требуют всестороннего исследования.

Свадебное торжество является социальным процессом, связанным с созданием новой семьи и укреплением новых родственных связей. Родители, по традиции, уже с рождения ребенка до достижения им совершеннолетия прикладывают все усилия, чтобы у их детей была счастливая и полноценная семейная жизнь. Они с надеждами и чаяниями проводят различные обряды свадебной церемонии и стараются ради счастливого будущего молодых. Необходимо отметить, что под влиянием современного мира встречаются

такие явления и традиции, которые уже возникли и окрепли в таджикском обществе, или же проникли в него из традиций других народов.

Свадебное торжество, как и некоторые другие народные традиции и обряды, становились объектом исследования многих отечественных и зарубежных исследователей в области этнографии и фольклористике. Первые и научно обоснованные исследования в области таджикского свадебного торжества были осуществлены российскими учеными, отраженные далее в отдельных этнографических и фольклорных статьях и монографиях. Следует отметить, что указанные исследования охватывали отдельные аспекты свадебного торжества, как например, свадебные фольклорные песни. Первые статьи и издания, посвященные таджикскому свадебному торжеству, принадлежат перу русских этнографов О.А. Сухареву, Н.А. Кислякову, М.С. Андрееву. Несмотря на то, что осуществленные ими исследования имеют этнографический характер, в них можно найти, несомненно, прекрасный, уникальный фольклорный материал. В ходе этнографических экспедиций ими проведена колоссальная работа по вопросам таджикских традиций и обрядов, имеющих важное научное значение. Уже в последующие годы известный ученый-этнограф Х.Г. Эшонкулов опубликовал книгу под названием «Бракосочетание и свадебное торжество населения Худжанда в новое время», в которой предпринята попытка изучения традиций, обрядов, культурных и бытовых аспектов населения современного Худжанда. Необходимо отметить, что в данной книге с преимущественным этнографическим уклоном, также имеются некоторые важные фольклорные сведения [14]. В целом, самые первые фольклорные сведения о свадебном торжестве таджиков приводятся в учебнике Н. Масуми «Таджикский фольклор». Несмотря на то, что его книга является учебником, в нем приводятся интересные утверждения о свадебном торжестве. Н. Масуми в своей книге посвятил отдельную главу «Свадебные обряды» и отметил, что «таджикская свадьба понятие широкое, и это внутрихозяйственное и семейное дело» [7, с. 43].

В исследованиях ученых-этнографов, в числе которых М.С. Андреев, Н.А. Кисляков, Е.М. Пещерева, Ф. Зехниева, А. Мардонова, Р. Кодиров, С. Бобоев, М. Шарифова, Р. Джумаев, Н. Нурджанов и другие, приводятся важные сведения о свадебных традициях и обрядах таджиков. В некоторых исследованиях можно встретить сравнительный анализ отличительных черт свадебных торжеств одних регионов с другими регионами, районов и даже некоторых близколежащих местностей, кварталов, нередко уникальных в своем роде. Также в «Энциклопедии культуры таджикского народа» (том 1 и 2), «Таджикской национальной энциклопедии» (том 1-5) таджикские исследователи в области этнографии и фольклора Р. Ахмадов, Р. Раҳмони и Д. Раҳимов представили энциклопедические статьи и автором настоящей диссертации описаны многие элементы свадебного торжества таджиков в статьях, опубликованных в периодических изданиях.

В свадебных традициях и обрядах в последние годы наблюдается ряд новшеств, однако упомянутые выше исследователи, осуществляли свои исследования в основном на основании наблюдений свадеб XX века. Исследователи об изменениях упоминают мало и кратко. В том числе Р. Джумаев отметил, что «свадьба таджиков является той традицией, которая с сохранением своей таджикской подлинности и неповторимости, с каждым годом все больше приближается к современной цивилизации, трансформируется и все больше принимает видимые признаки торжеств европейских народов» [11, с. 5].

По вопросу традиции гулбазм имеется ограниченные исследования в виде отдельных статей, либо некоторых ссылок в других научных исследованиях. Например, в учебном пособии Д. Рахимова “Таджикский фольклор” отмечается, что традиция гулбазм как культурно-художественное явление среди молодого поколения обрела популярность в последние десятилетия. Автор пособия собрал фольклорный материал, в том числе привел шесть образцов текстов со стихами гулбазм [8, с. 89-91].

Также Р. Джумаев в своем исследовании “Этнopoэтика свадебных обрядов таджиков Гиссарской долины” приводит краткие сведения и несколько примеров стихотворений гулбазм о церемонии гулбазм и по вопросу ее возникновения отмечает: “Вероятно, это новая форма таджикской игры “байтбарак” или “поэтического турнира по экспромту-мушоира” [12, с. 68-73].

Автором этой статьи лично и в соавторстве написано 15 статей по вопросу исследования свадебных обрядов и 11 статей по вопросу традиции гулбазм, опубликованных в научных изданиях и материалы которых непосредственно использованы в ходе осуществленного исследования.

Анализ научных исследований показал, что свадебное торжество Файзабадского района и традиции гулбазм таджикского народа не становилось предметом всестороннего и отдельного исследования.

Согласно исследованиям известного таджикского исследователя Ф. Зехниевой свадебное торжество делится на три этапа: 1) этап подготовки; 2) само свадебное торжество; 3) послесвадебные торжества [2, с. 6]. Согласно осуществленному исследованию М. Шарифовой о свадебных традициях населения Матчи, в данном регионе свадебное торжество также делится на три этапа: 1) подготовительный этап; 2) свадебное торжество; 3) послесвадебные празднества [13, с. 5]. Исследователь Р. Джумаев обозначил этапы свадебного торжества другими обозначениями: 1) начальный период свадьбы; 2) бракосочетание или большое свадебное празднество; 3) окончание свадьбы [3, с. 5]. В каждом вышеназванном исследовании за основу принят принцип классификации, представленный Ф. Зехниевой. Свадебное торжество в Файзабаде по месту проведения разделены на свадебные мероприятия, проводимые в доме отца невесты и на торжества, проводимые в доме жениха. Следует отметить, что в настоящее время во всех регионах Республики в свете действия Закона об упорядочении проведения традиций и обрядов в Республике Таджикистан» наблюдается заметные изменения в церемониях проведения свадебных торжеств [4].

На основании этнографических сведений, отраженных в статьях и сборниках в числе обряды и традиции, проводимые в доме отца невесты до свадебного торжества, относятся: *хостгори* (сватовство), *фотихатуй* и *фотихадиҳи* (обручение) или его называют *латтадарон* (ритуальное разрывание белой ткани), *тукузбарон* (церемония дарения подарков и приданого невесте стороной жениха), *курпадузи* (церемония пошива одеял и курпачи), *пахтарезон* (полотняных хлопковых узких циновок), *ордбезон* (просеивания муки), *понбанди* (выпекание лепешек), *чодарзани* (натяжение свадебной занавеси), церемония согласования, *говкуши* (забивание скота), *сабзирезакунон* (нарезание моркови для свадебного плова), *хатми Куръон* (религиозного обряда чтения Корана, *оши нахор* (утренний плов), *чойгаиштак* (девичник), *арусбарон* (церемония проводов невесты), *роҳбандон* (перекрытие дороги). Следует отметить, что во многих регионах указанные обряды и церемонии, к примеру, просеивания муки для свадебного хлеба,

его выпекания, согласования, забивания скота нарезания моркови для свадебного плова, утреннего плова могут проводиться одинаково обеими сторонами.

В Файзабадском районе церемония сватовства является одной из важнейших и решающих частей свадебного торжества. Следует отметить, первоначальное сватовство считается сугубо мужским делом. Согласно исследованиям, проведенным ранее по вопросу свадебного торжества, следует отметить, что сватовство и получения согласия родителей невесты в большинстве регионов Таджикистана и некоторых районах Узбекистана, где проживают этнические таджики, проходит одинаково, имеются лишь некоторые различия.

Следует отметить, что в последние годы все продукты (*моли зиёти*), необходимые для проведения мероприятий в доме невесты, заменила новая форма, выраженная в денежном эквиваленте и которая получила распространение почти по всей территории Файзабада. Исследователь А. Мардонова в своей монографии о традициях и обрядах Гиссарской долины отмечает: “Вместо списка вещей во многих местностях Гиссарской долины вручается денежная сумма” [8, с. 36].

Согласно осуществленному нами исследованию можно сделать вывод, что все нововведения и изменения свадебного торжества имеют целью сэкономить денежные средства обеими сторонами. Первая форма отправления вещей и приданого была существенно затратной, требовала много времени и усилий стороны жениха по покупке всего необходимого и далее отправки в дом невесты в приглядном виде. При этом имеются существенные дорожные расходы. Поэтому нововведение в виде простой передачи денежных средств стороне невесты решаются многие проблемы для стороны жениха. Например: а) нет необходимости накрывать угощение для тех, кто привозит продукты и вещи для проведения свадебных мероприятий в доме невесты; б) сторона невесты может существенно сэкономить финансовые средства, проводя скромные мероприятия и направить сэкономленные средства для других нужд; в) в настоящее время в Файзабаде распространилась традиция дарить невесте домашнюю утварь и драгоценности самими родственниками невесты, что также облегчает и снижает траты отца невесты.

Обряд мусульманского бракосочетания - *никох*, которые является для каждого мусульманина обязательным, проводится в доме невесты за день до проводов невесты в дом жениха наряду с другими мероприятиями, проводимыми в доме невесты.

Ряд традиционных обрядов и мероприятий проводятся в доме жениха. В ходе исследования было выявлено, что в доме отца жениха проводятся такие мероприятия как: выбор невесты, *шахбари* (отведение жениха в дом невесты), государственная регистрация брака (ЗАГС), *келиншинони* (обряд посажения невесты), *базм* или *шабнишини* (основное свадебное торжество), *руйбинон* (открытие лица невесты), *равганрезон* (смазывание рук невесты маслом), в качестве примера приводится обряд *руйбинон*. Этот обряд является женским и в предыдущие годы обряд проводился через день после свадебного торжества, в настоящее время он проводится вечером сразу после свадьбы, поскольку свадьбы или торжества во многих селах Файзабада сейчас проводятся в дневное время и делятся не более трех часов согласно вышеуказанному закону до 21 часа. Хозяева могут провести обряд *рубинон* и обряд *равганрезон* или *ордбезон* вместе.

Проведение обряда для хозяйки дома имеет выгоду. Обряд открывания лица в Файзабаде также принято называть *арусбинон* (знакомство с невестой).

В ходе исследования было установлено, что наряду со схожестью обряда *рубинон* во всех местностях республики, можно проследить некоторые отличия в их проведении в Файзабаде. Например, если в Файзабаде этот обряд проводится внутри дома и при участии женщин, согласно сведениям Ф. Зехниевой, в некоторых районах Согдийской области, он проводится на открытом воздухе во дворе дома при участии музыкантов и певцов [2, с. 54-55]. В Файзабаде раньше старая, опытная женщина приглашалась в дом, чтобы украсить обряд песнями и игрой на дойре, женщины устраивали танцы и веселились. В настоящее время вместо женщины с дойрой, используется музыкальная техника. Но неизменной чертой остается, что в данном обряде все также не участвуют мужчины, музыканты и певцы-мужчины.

В настоящее время под влиянием различных социальных факторов некоторые народные обряды и традиции исчезают, в частности обряды и традиции, выполняемые на свадебном торжестве таджиков. Нельзя обвинять кого-либо в их утрате, поскольку это является исторической закономерностью, обусловленной изменениями в общественном поведении.

Литературоведы и фольклористы в течение двух столетий исследуют вопросы взаимосвязи устной и письменной литературы и пришли к заключению, что устная и письменная литература с древних времен до настоящего времени идут рядом и создают благоприятные условия для взаимного развития. Взаимосвязь письменной и устной литературы таджикского фольклора продолжается в виде процесса социально-эстетического обмена и на основании этого слагаются новые образцы рубаи, четверостиший, бейтов и песен, получивших истоки в письменной литературе.

Исследование и анализ свадебного торжества в Файзабадском районе Республики Таджикистан предоставили следующие выводы:

1. Прежде всего, под влиянием Закона “Об упорядочении традиций и обрядов в Республике Таджикистан” население было вынуждено отказаться от пышных и многозатратных мероприятий и действовать в соответствии с законом и установленным порядком. То есть, суть указанного закона в течение десяти лет стала понятна и доступна населению, и обрела признание вследствие его пользы.

2. Под влиянием Закона «Об упорядочении традиций и обрядов в Республике Таджикистан» и других экономико-социальных факторов стал меньше промежуток между проведением различных свадебных обрядов и традиций. Некоторые из них проводятся по два-три в один определенный день и получают некий новый формат народных традиций и обрядов.

3. В настоящее время в Файзабадском районе и повсеместно на территории Таджикистана молодые люди самостоятельно выбирают себе пару, и принуждение в выборе полностью отсутствует. Использование современных технических средств намного облегчили проведение традиций и обрядов. Невесты выбираются посредством фото или видеоролика, активно применяется мобильная связь для согласования дат проведения различных мероприятий и обрядов.

4. В традициях свадебного одеяния невест также произошли изменения в силу наличия различных товаров из-за рубежа, что играет существен-

ную роль в процессе исчезновения некоторых национальных традиций свадебного одеяния. Выбор невест происходит из других районов и городов, что также послужило причиной смешения традиций и обрядов.

Литература

1. Бобоев, С. Место устной поэзии в свадебном торжестве бухарских таджиков. – Худжанд: Изд-во им. Рахима Джалиля, 2006. – 144 с. – На тадж. яз.
2. Данскер, О.Л. Музикальная культура таджиков. – Душанбе: До-ниш, – 1965.
3. Джумаев, Р. Свадьба таджиков Гиссарской долины. – Душанбе: Амри илм, 2001. – 122 с. – На тадж. яз.
4. Джумаев, Р. Этнопоэтика свадебного торжества таджиков Гиссарской долины. – Душанбе: Эр-граф, 2008. – 134 с. – На тадж.яз.
5. Зехни, Т. Искусство слова. – Душанбе: Маориф, 1992. – 304 с. – На тадж. яз.
6. Зехниева, Ф. Свадебные песни таджиков. – Душанбе, 1978. – 164 с. – На тадж.яз.
7. Закон Республики Таджикистан «Об упорядочении традиций и обрядов в Республике Таджикистан». – Душанбе: Шарки озод, 2017. – 16 с. – На тадж. яз.
8. Мардонова, А., Джумаев, Р. Свадьба таджиков Гиссарской долины // В поисках культуры Гиссарской долины. – Душанбе, 1992. – С.24-59. – На тадж. яз.
9. Мардонова, А. Традиционная свадьба таджиков гиссарской долины: Этнографические материалы. – Душанбе: Амри илм, 2002. – 128 с.
10. Масуми, Н. Таджикский фольклор (конспективный курс для студентов заочного отделения педагогических институтов). – Сталинабад, 1952. – 114 с. – На тадж. яз.
11. Рахимов, Д. Таджикский фольклор: учебное пособие. – Душанбе: Эчод, 2009. – 264 с. – На тадж. яз.
12. Суфизода, А. Слово - квинтэссенция мысли. – Душанбе: Изд-во ТНУ, 2009. – 68 с.
13. Словарь таджикского языка. – М., 1969. – Т.1. – 952 с. – На тадж.яз. Толковый словарь Таджикского языка. – Душанбе: До-ниш, 2008. – Т. I. – 996 с. – На тадж. яз.
14. Шарифова, М. Свадебные традиции населения Матчинского района. – Душанбе: Маориф ва фарханг, 2005. – 64 с. – На тадж. яз.
15. Эшонкулов, Х. Г. Брак и свадьба у населения Ходжента в новое время. – Душанбе: До-ниш, 1972. – 120 с.

Аминов А.

ВАЗЪИ ИМРӮЗАИ РАСМУ ОЙИНҲОИ АРӮСИИ МАРДУМИ НОҲИЯИ ФАЙЗОБОД

Чашни арӯсӣ чун дигар ҷашну маросимҳои мардуми тоҷик борҳо аз ҷониби до-нишмандони соҳаи фолклор ва этнография мавриди таҳқиқу омузиш қарор гирифтааст, аммо бархе аз ҷанбаҳои алоҳида ва падидаҳои нави он ба таври дақиқу комил бо пажӯҳиш фаро гирифта нашудаанд.

Дар мақола муаллиф оид ба баргузории тӯйи арӯсии тоҷикон бо такя ба русуми баргузории он дар ноҳияи Файзобод ва муқоисаи он бо маросимҳои базми арусию ноҳияҳо ва минтақаҳои дигари Тоҷикистон маълумоти муфассал додааст. Тавассути овардани намунаҳои зиёд аз мероси фолклорӣ, бо шарҳи истилоҳу гӯшишҳои гуногуни мардумӣ ҳадафи асосии таҳқиқ - падид овардани тасвири воқеии маъракаи базми арусию тоҷикӣ, анъанаҳои ниёғон ва навғониҳои падидомадаи он таҳти таъсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, самараи қабули Қонуни мазкур аз ҷиҳати иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба даст омадааст.

Пажӯҳиши ҷашни арӯсии тоҷикон, дар мисоли тӯйи арӯсии мардуми Файзобод ва анъанаҳои фарҳангӣ-адабии он бо назардошти пешравии босуръати техника ва технологияи иттилоотӣ барои пешгирии ҳавфи аз байн рафтани асаҳрои фолклорӣ ва унсурҳои мероси фарҳангӣ ғайримоддӣ мавқеи хосса дорад. Вобаста ба ин вазъият гирдоварӣ, интишор ва тавассути ин рисола таҳлилу таҳқиқи намунаҳои адабиёти шифоҳӣ барои ҳифзи анъанаи мазкур мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: этнография, фолклор, Файзобод, арӯсӣ, тӯй, маросим, анъана, ҷашн.

Aminov A.

CONTEMPORARY SITUATION OF THE WEDDING RITUALS OF THE PEOPLE OF FAYZABAD DISTRICT

The article covers the ethnographic descriptions of the traditions and rituals associated with the wedding celebration from the point of view of folklore studies. Wedding celebration as well as other ceremonies and traditions of the Tajik people were explored by many ethnographers and folklorists, but some aspects and new phenomena are still comprehensive, within one particular region, that is, Faizabad district are not studied.

In the beginning of article author provides detailed information about traditions of the wedding celebration of Tajiks in general and in particular in the Faizabad district, conducts a comparative analysis of the wedding celebrations of Faizabad with other areas of Tajikistan. The author, citing many examples from folklore, with an explanation of various folk dialects and considers the main problem of the study – the definition of the actual picture of the Tajik wedding celebration, ancient traditions and new trends under the influence of the Law of the Republic of Tajikistan on the regulation of traditions and rituals, and positive economic and social aspects of the adoption of this Law.

Keywords: ethnography, folklore, Fayzabad, wedding, ritual, tradition, ceremony.

ТДУ 37точик+39точик+008+664.6+339+725.256+33точик

Бердиева Ш.

РУШДИ ҲУНАРҲОИ МАРДУМИЙ ТАВАССУТИ СОҲИБКОРИИ ХУРД (дар мисоли анвои нон)

Дар ин мақола ҳунарҳои мардумӣ, баҳусус баҳии пазандагӣ (анвои нон) тавассути соҳибкории хурд дар замони муосир мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Аз ин лиҳоз дар он масъалаҳое гузошта шудаанд, ки хислати мубоҳисавӣ доранд. Муаллиф кӯшиши намудааст, ки масъалаи алоқамандии иқтисодиёту фарҳанг ва таъсирни онҳоро ба ҷомеаи имрӯза нишон дихад. Рушди ҳунарҳои мардумӣ яке аз ҷузъҳои асосии фарҳанг ба ҳисоб рафта, дар иқтисодиёт низ ҷойгоҳи худро дорад. Яъне маҳсулоте, ки ҳунарманд истеҳсол мекунад, як ҷузъи фарҳанг ба ҳисоб рафта, ҳангоме бо мақсади фурӯши ба бозор бароварда мешавад, хислати иқтисодиро (ба мол мубаддал) касб мекунад. Маҳсулот вақте ба фурӯши рафт, пурра ба системаи иқтисоди бозоргонӣ табдил мееёбад, vale он хусусияти фарҳангии худро гум намекунад.

Ба ин хотир, муаллиф меҳоҳад дар мақолаи мазкур робитаи му-тақобилаи ҳунарҳои мардумӣ, баҳии пазандагӣ (анвои нон) бо иқтисодиёт, хусусан, таъсирни фарҳангии ҳунармандиро ба иқтисодиёти миллӣ баён намояд. Муаллиф чунин мешуморад, ки байни олимони иқтисод ва фарҳанг баҳсҳои зиёд ба вуҷуд омадаанд ва баъзе аз олимон бар он ақидаанд, ки байни иқтисодиёт ва фарҳанг ҳеч алоқамандие вуҷуд надорад. Баъзеи дигар бар он назаранд, ки баръакс ин ду соҳа бо ҳам хеле алоқаи зич доранд ва робитаи онҳо маълум ва мушиҳҳас аст. Дар мақола муаллиф ҳамчунин кӯшидааст, ки то ҷи андоза ин соҳаҳо ба ҳамдигар алоқаманданд ва ҷи гуна якдигарро мукаммал мегардонанд, ба ҳамдигар кӯмак мерасонанд ба пажӯҳии қашад.

Калидвозжаҳо: ҳунарҳои мардумӣ, соҳибкории хурд, фарҳанг, иқтисод, алоқамандии ҳунар, бозор, нон, нонвояхона, санбӯса, санбӯсаҳона, ҷанбаҳои иҷтимоӣ, маҳсулот, ҳунарманд, анъана.

Ҳунармандӣ миёни мардуми тоҷик яке аз шуғлҳои мебошад, ки тавассути он ҳарочоти зиндагонии худро таъмин менамоянд. Косибону ҳунармандон дар натиҷаи коркард ва истеҳсоли маҳсулоти ҳунари хешро сайқал дода, бо ин васила кӯшиш менамоянд, ки роҳҳои хубтару беҳтар зиндагӣ карданро пайдо намоянд. Албатта, ин як падидай маъмулӣ аст, ки агар маҳсулоти соҳтаи ҳунарманд хушсоҳт ва босифат бошад, маҳсулоташ дар бозор ҳаридори худро пайдо мекунад. Қайд кардан бамаврид аст, ки ҳунармандӣ дар байни мардум рақобати озодро меҳоҳад, ки маҳсулоти соҳтаашон аз якдигар босифат ва бозоргузар бошад. Ин амал барои эҳёи ин ё он унсури фарҳангӣ мусоидат мекунад.

Имрӯзҳо мушоҳида карда мешавад, ки ҳунармандон оҳиста-оҳиста төъдоди маҳсулотҳояшонро зиёд намуда, аз истеҳсоли фардӣ ба гурӯҳӣ мегузаранд ва ё ба соҳибкории хурд табдил меебанд. Дар шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ низ ин падидай бештар ба назар расида, аз ҷанд ҷиҳат: бо ҷойи кор

таъмин намудани одамон; ба бозор баровардани маҳсулоти хушсифату арзон; ба буҷаи кишвар ворид гардидан маблағ, афзалият дорад.

Касбу ҳунар аз ҷиҳати иқтисодӣ василаи таъмини буҷаи ҳунарманд аст, аз тарафи дигар, муаррифгари маҳорати ҳунарманд ва фарҳангии миллӣ мебошад. Бештари муҳаққикон бар он ақидаанд, ки фарҳанг бо иқтисодиёт робитае надорад ва агар дошта бошад ҳам, на чандон қавӣ буда, ин соҳаҳо бе яқдигар метавонанд рушд намоянд.

Таъсири мутақобилаи наздик байни фарҳанг ва иқтисодиёт вучуд дорад ва онҳо дар ҷунин ҷиҳатҳо муайян мегарданд:

Якум ҳам фарҳанг ва ҳам иқтисод илмҳое мебошанд, ки объекти тадқиқоташон инсон мебошад. **Дувум** таъсири мутақобилаи иқтисодиёт ва фарҳанг метавонад алоқаи ҳусусиятҳои табадулотҳои иқтисодӣ, ки дар кишвар рӯй медиҳад ва механизми иҷтимоӣ – фарҳангии он яъне танзими арзиши – меъёрии фаъолияти ҳаётӣ ва ахлоқии одамонро ошкор қунад. **Сеюм** иқтисоди фарҳанг маҷмӯи қоидаҳои ахлоқии иҷтимоӣ ва маданий инсон мебошад, ки танзимкунандаи рафтори онҳо дар соҳаи иқтисод мегардад. **Чорум** анъана яке аз робитаҳои байни онҳо ба ҳисоб меравад, ҷунки маҳз анъана асрҳо боз аз насл ба насл ҳамчун мерос интиқол меёбад. Ҳамзамон он созандай робитаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла тиҷорати байни мардум буда, бисёр робитаҳои дигарро ба миён меорад.

Муҳаққикони ҷонибдори назарияи мактаби неоклассикӣ ва неолиберолӣ тули даҳсолаҳо ҷунин мулоҳиза (баҳс) доштанд, ки гӯё менечмент ва ҷараёнҳои ташкилий ба таъсири фарҳанг эҳтиёҷ надоранд, ё агар таъсир бошад ҳам, хеле назарнорас аст ва иқтисод онро пурра дар канор мегирад. Яъне бар он аҳамияти ҷиддӣ дода намешавад. Бо мурури замон иқтисодчиёни дигар пайдо шуданд, ки ин ақидаро инкор ва фикри ҳудашонро пешниҳод мекунанд. Мо бо фикри неоклассикон розӣ нестем. Албатта, таъсир ҳама вақт ҳам мусбат ва ҳам манғӣ мешавад, вале инсон метавонад ҷиҳати мусбати онро истифода барад ва манғиашро бо роҳи ҳал бартараф намояд.

Барои чи ин ҳама муддати тӯлонӣ нақши фарҳангро дар рушди иқтисодиёт беаҳамият медонистанд. Охир хеле равшану возех аст, ки иқтисодиёт ба истифодаи технологияҳои иҷтимоӣ талаботи зиёд дорад, ки асоси онро фарҳанг (аҳбор, алоқа, илму маориф, ҳамкорӣ, мусобиқа ва ғайра) ташкил медиҳад. Ҳамин тавр, ин соҳа ҳам барои истеҳсолот ва ҳам барои тиҷорат зарур аст. Масалан, иқтисодчиёни американӣ Френсис Фукуяма ва Самуэл Хантингтон ҷунин ақида доранд, ки «бо роҳи интернатсионализатсияи ширкатҳои транснатсиналӣ робитаи дутарафаи иқтисодиёт ва фарҳангро бараъло мушоҳида кардан мумкин аст. Яъне, ҳангоме ки як мамлакат дар мамлакати дигар ширкати намояндагии ҳудро мувофиқи қонуниятҳои байн-налмиллалӣ ташкил медиҳад, он маҷбур аст, ки дар мадди аввал тамоми ҷанбаҳо ва тарафҳои фарҳангии он мамлакатро ба таври мукаммал омӯзанд» [9, с.118]. Ин маънои онро дорад, ки дар баробари омӯхтани иқтисоди миллӣ ва хориҷии он кишвар, фарҳангӣ қавму миллатҳои онро низ меомӯзад, ҷунки пешрафти фаъолияти ширкати ташкилшаванда маҳз аз ин

омӯзишҳо вобастагӣ дорад. Вақте фарҳанги мардум ба пуррагӣ омухта шуд, баъд ширкат ба истеҳсоли маҳсулот, ки ба қонеъ гардонидани талаботи шаҳрвандони ҳамон кишвар равона шудааст, шурӯъ мекунад.

Аз ин гуфтаҳои иқтисодчиён чунин хулоса кардан мумкин аст, ки таъсири фарҳанг ба иқтисодиёт хеле зиёд аст. Агар сиёsat бо иқтисодиёт ҳамчун ду бародар бошанд, пас фарҳанг низ бародари сеюм ба ҳисоб меравад. Онҳо яқдигарро пурра ва барои рушду пешрафти ҳамаҷониба қӯмак мекунанд.

Дуюм, соли 2018-ро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли «Рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намуд. Ин иқдом хеле ба маврид буда, барои эҳёи ҳунарҳои суннатии ҳалқи тоҷик нақши бориз мебозад. Қайд кардан бамаврид аст, ки сайёҳӣ як шоҳай соҳаи иқтисодиёт ба ҳисоб рафта, ҷанбаҳои фарҳангӣ низ дорад. Масалан, агар сайёҳи ҳориҷӣ ба ягон ҷумҳурие сафар кунад, тавваҷуҳӣ ўро бештар дастовардҳои мардуми ҳамон кишвар ё табиати зебояш ба худ ҷалб мекунад. Мусаллам аст, ки сайёҳони ҳориҷӣ аксаран ба маҳсулоти дастии ҳунармандон таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ҳамчун армуғон онҳоро меҳаранд ва ба ватани хеш мебаранд. Ин армуғонҳо муарриғари фарҳангу тамаддуни ҳамон миллат мебошанд.

Ба ин хотир, мо меҳоҳем ин ҷо робитаи мутақобилаи ҳунарҳои мардумиро, баҳусус баҳши пазандагӣ (анвои нон) бо иқтисодиёт, хусусан, таъсири фарҳанги ҳунармандиро ба иқтисодиёти миллӣ баён намоем. Солҳои гузашта ҳунармандон аз фаъолияти худ боҷи давлатӣ месупориданд ва дар иртибот ба «Соли рушди саёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» аз ҷониби Пешвои миллат ҳунармандон аз пардоҳти андоз озод карда шуданд, ки ин боиси майлу рағbat ва шавқи беандоза нисбат ба қасбу ҳунар гардид.

Аз сарчашмаҳои соҳаи иқтисодӣ маълум мегардад, ки агар иқтисод фарҳангро бо тамоми паҳлӯҳояш қабул кунад ва омӯзад он метавонад ҳам ба иқтисоди миллӣ ва ҳам, умуман, ба соҳаи иқтисод таъсири мусбат расонад. Бозори меҳнатро ҳамчун мисол меорем. Шахсе дар ҳаёти худ ақалан як бор бозор рафта бошад, ў хуб медонад, ки бозор худ як механизм аст. Яъне робитаи дутарафаи ҳаридор ва фурӯшанд ба миён меояд ва ҳамзамон бозори меҳнат таъсири мутақобилаи байни сармоядор, кувваи корӣ ва давлатро инъикос мекунад, ки сабаби истеҳсоли мол ва фурӯши он мегардад. Ҳамин тавр фурӯшанд паҳлӯҳои иҷтимоии ҳаридорро меомӯزاد, ки ҳатман якеи он ин фарҳанги ҳаридор мебошад. Ҳаридор чи меҳоҳад, чиро меписандад ва ғайра. Ҳунарманд ҳоҳиш ва завқи ҳаридорро меомӯزاد ва маҳсулоти худро пешкаши ў менамояд. Агар маҳсулот мувофиқи завқи ҳаридор бошад, он гоҳ ў бо камоли майл молро меҳарад. Яъне ин ҷо робитаи байни як ҳаридор ва як фурӯшанд бошад, дар робитаи байни ду кишвар ин масъала боз ҳам муҳимтар аст. Ин ҷо ҳоҳиши мизочон, ҷанбаҳои фарҳангӣ ва арзишҳои миллии онҳо ба назар гирифта мешавад.

Солҳои охир бо шарофати иқдомҳои Ҳукумати чумхурӣ Марказҳои таълими-истеҳсолии гуногун ба монанди атласу адрасбофӣ, зардӯзӣ, гулдӯзӣ, қолинбофӣ, кешбофӣ ва гайра таъсис дода шуданд. Чунин корхонаҳо дар тамоми шаҳру ноҳияҳои кишвар бештар занону духтарони бекорро ҷалб мекунанд. Ин раванд ҳам ба иқтисодиёти миллӣ ва ҳам ба буҷаи оилавии ҳунармандон манфиатовар аст. Ба таъбири Ҳолмуродов З.: либосҳои сирф миллӣ ва роҳ ёфтани маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои доҳилӣ, инчунин пешгирий аз маҳсулоти бесифати синтетикии чинӣ ва бо ҷои кор таъмин кардани занону духтарони бемаълумот манфиатбор мебошад» [11, с.95-106].

Яке аз баҳшҳои қалонтарини қасбу ҳунарҳои мардумӣ пазандагӣ мебошад, ки дар айни замон ҳеле рушд ёфтааст ва дар ҳар гӯшаву канори мамлакат нонвойхонаҳо ва дӯконҳои самбӯсаපазӣ таъсис ёфтаанд. Санбӯса ва нон дар номгӯи ҳӯрокҳои тоҷикон мавқеи муҳим доранд. Иду ҷашнвораҳои ҷамъиятий ва маъракаҳои мардумро, аз ҷумла тӯю сурро, бе санбӯсаю нон тасаввур кардан ғайримкон аст. Мардуми тоҷик санбӯсаро даҳсолаҳост, ки пазируфта, мавриди истеъмол қарор додаанд. Барои ҳамин ҳам, нақши санбӯсаҳонаҳо дар фарҳанги таъомхӯрии мардуми тоҷик, баҳусус, дар шароити имрӯза ҳеле қалон аст. Дар саросари кишвар санбӯсаҳонаҳо гуногун амал мекунанд, ки ба мардум хизмат мерасонанд. Мувофиқи урғу одат ва фарҳанг ин ё он маҳал ҳар як минтақа санбӯсаҳонаҳои ба ҳуд ҳос қушодаанд, ки талаботи мардумро қонеъ мегардонанд. Танҳо дар шаҳри Душанбе, ки чор ноҳияро дар бар мегирад, санбусаҳонаҳои маҳсус вуҷуд дорад, ки ба мардум хидмат мерасонанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки байни мардум ҳатто иборае ба вуҷуд омадааст, (миёни донишҷӯён бештар ба назар мерасад) ки “*биё санбӯсаҳӯй меравем*”. Ҳусусан, дар шаҳри Душанбе ва марказҳои вилоятҳо мушоҳида кардан мукин аст, ки аз сабаби зиёд будани аҳолӣ ва таҳсил намудан донишҷӯён байд аз дарс ё кор дастаҷамона ба санбӯсаҳонаҳо рафта, санбуса тановул менамоянд. Аз ин ҷо бар меояд, ки дар ҷомеаи кунунӣ санбӯсаҳонаҳо дар қатори нонбойхонаҳо (нонвойхона) нақши ҳеле қалон доранд.

Дар шароити имрӯза тоҷикон метавонанд тавассути ҳунарҳои мардумӣ ба сатҳу сифати зиндагонии ҳеш таъсири мусбат расонанд. Ҳар як қасбу ҳунар метавонад дар ҷамъият ҳамчун ҷузъи соҳибкории хурд фаъолият намояд. Яъне ҳангоми вусъат пайдо кардани молу маҳсулоти ҳунармандон онҳо метавонанд метавонанд ҳамчун соҳибкори хурд фаъолият намоянд. Дар навбати ҳуд онҳо ҳунарашонро ба фарзандонашон омӯзонанд ва ин боиси аз байн нарафтани ин ё он ҳунар мегардад.

Гузаштаи дури таъриҳӣ гувоҳ бар он аст, ки воситаи аз насл ба насл гузаштани ҳунарҳои бадеии мардумӣ, пеш аз ҳама, вуҷуд доштани мактабҳои ҳунармандӣ мебошад. Ҳунар қудрати бузурги роҳбалади эҷодиёти буданро дорад [4, с.39].

Ҳангоми сафарҳои хидматӣ ба минтақаи Суғд, асосан, диққати моро ҳунарҳое, ки хислати соҳибкории хурди санбӯсаපазиро доштанд, бештар ба

худ ҷалб намуд. Санбӯса – навъе аз ҳӯрокӣ нонии тоҷикӣ, ки дар танӯр ё тафдон пухта мешавад. Самбӯсаро бо гушти пиёз, каду, қарам, картошка, ва алафҳои баҳорӣ тайёр мекунанд [8, с.278].

Масалан, дар шаҳри Ҳучанд санбӯсае бо номи санбусаи Анбарой бисёр машҳур аст. Мардуми шаҳр бо камоли майл аз ин санбӯсаҳо ҳаридорӣ менамоянд. Ҳатто меҳмонанде, ки аз манотики дигари чумхурӣ ва хориҷи кишвар ташриф овардаанд, ҳатман аз ҳамин санбӯсаҳо тановул менамоянд. Таваҷҷуҳи моро аз ҳама бештар маҳз номи санбӯса, ки ба истилоҳ «бренд»-и он гардида буд, ба худ ҷалб намуд. Ба ҷустуҷӯи пазандай ин санбӯсаҳои гайриоддӣ шудем. Санбӯсаҳона дар наздикии бозори «Панҷшанбе» ҷойгир шудааст. Вақте ба санбӯсаҳона ворид гаштем, эҳсос намудеи, ки ин санбӯсаҳона аз санбӯсаҳонаҳои дигар фарқ мекунад. Аввалан, дар ин санбӯсаҳона зиёда аз 10 нафар кор мекунанд. Дувум, санбӯсаи ин ҷо танҳо бо гӯшти гусфанд омода мегардад. Онҳо ҷорворо худ меҳаранд ва забҳ менамоянд. Ҳайратовар он буд, ки баъзеи санбӯсаҳо ҳаҷман хеле қалон буда, яктоаш метавонад одамро сер кунад. Ҳаҷми санбӯсаи Анбарой аз санбӯсаҳои дигар ба қулли фарқ дорад. Ҳаҷми ҷор тарафи он қариб, ки барабар аст. Бари санбӯса таҳминан 15-17 см ва дарозиаш 20-21 см мебошад. Дар ин ҷо дар як рӯз тақрибан 500 дона санбӯса мепазанд. Санбӯсаҳо се навъ пухта мешаванд: санбӯсаҳои муқаррарӣ, санбӯсаҳои ҳаҷман аз муқаррарӣ қалонтар ва санбӯсаҳое, ки ҳаҷмашон хеле қалон аст. Барои мардум тааҷубовар он аст, ки даруни санбӯсаҳо сергӯшт мебошад, яъне аз санбӯсаҳои дигар бо ин ҷиҳат фарқ мекунад. Ҳинни сӯҳбат бо пазандай ин самбӯса, аз оғози кори онҳо пурсон шудем. Дар ҷавоб ӯ ҷунин гуфт: «Ӯ аз муҳоҷирати меҳнатӣ ба Ватан баргашт ва рӯзе аз рӯзҳо ҳамроҳи рафиқаш ба бозори Панҷшанбе рафтаанд. Дилашон санбӯса хостааст ва онҳо санбӯса ҳариданд. Ҳангоми тановули санбӯса гӯшт ба назар намерасид. Ин ду рафиқ ба якдигар нигоҳ карда табассум мекунанд. Ҳамин тавр онҳо ба худ мақсад гузоштаанд, ки санбӯса мепазанд, санбусаи пур аз гӯшт, то ҳаридор аз ҳариданаш пушаймон нагардад».

Ин санбӯсаҳо бо нарҳи мувоғиқ фуруҳта мешаванд, ки мизоҷ интихобан метавонад ҳаридорӣ намояд. Яъне, нарҳи он начандон қиммат буда, мувоғиқи ҳаҷм нархгузорӣ карда шудааст. Албатта, фурушандагӣ ҳамаи ҳароҷотро ҳисоб карда ба он нарҳ гузоштааст. Бо вуҷуди ин нарҳи ин санбӯсаҳо аз нарҳи санбӯсаҳои дигар фарқи зиёд дорад. Он санбӯсаҳо аз ин санбӯсаҳо гаронтаранд. Ин маънои онро надорад, ки Акои Абдусамад бар зарари худ кор мекунад, баръакс ин иқдоми ӯ фоидай хуб меоварад. Ҳангоми сӯҳбат бо акои Абдусамад мо аз он барҳӯрдор гаштем, ки ин одам аз қонуни савдо, ки ҳоҳиши мизоҷ ва пешниҳоди фурушандаро талаб мекунад, хуб воқиф аст. Ӯ метавонад он ҷизеро, ки мизоҷ меҳоҳад дарк намояд ва мутобиқи он амал намояд. Албатта, ҳамаи савдогарон алалхусус худи инсон қӯшиш мекунад, ки ба худ осеб наорад. Ин савдогар низ аз назари иқтисодӣ ҳамаи ҷонбаҳои ҳариду фурӯши санбӯсаҳо ва даромаду баромади молиявии онро ҳисоб карда, баъдан хуносай арзиши онро гузоштааст(патент, андоз,

пули ангишт, орд, гушт ва дигар маҳсулот). Инҷо меҳоҳам як чизро қайд намоям, ки савдогарони зиёд манфиати худро аз манфиати ҳаридор болотар медонанд ва ҳар нархеро ҳоҳанд ба маҳсулоташон мегузоранд. Онҳо гоҳ баҳонаи курси доллар мекунанд, гоҳ баҳонаи боло рафтани нархи маҳсулот. Аз асри 19 то имрӯз иқтисодчиёни бузург дар ин назаранд, ки пешрафти ҳар як савдо, ки дар асоси ҳариду фурӯш ба миён меояд, факат як чизро талаб мекунад. Савдогар, фурӯшанд, шахсе, ки эҷод мекунад ва метавонад онро ҳамчун маҳсулот ба бозор барорад, дар мадди аввал бояд ҳоҳиш ҳаридор, завқу салиқаи онро биомӯзад ва мутобики он моли худро пешкаш кунад. Ҳаридор ҳамчун интихобкунанда метавонад бо қадом нархе бошад ҳаридорӣ кунад. Бо вуҷуди ин баланс савдо (таносуб) қонунияти худро дорад, ки ҳар як фурӯшанд бояд аз он ҳабардор бошад. Яъне таносуби савдо тақозо менамояд, ки фурӯшанд набояд аз ҳад зиёд истеҳсол кунад. Дувум, фурӯшанд барои сифати моли худ ҷавобгар аст. Ӯ бояд қӯшиш кунад, ки молаш босифат барояд. Севум, фурӯшанд набояд ба ҳамёни ҳаридор осеб расонад. Агар мол қиммат аз арзиши худ фурӯхта шавад, он ҳатман ба ҳаридор зарари молӣ мерасонад. Вале ба фурӯшанд низ зарар меоварад, аммо дар шакл ва вақти дигар. Танҳо ин чо онро меҳоҳем қайд намоем, ки дар ҳақиқат Маҳмудов Абдусамад марди зирак буда, аз қонуниятҳои илми иқтисодӣ каму беш барҳӯрдор аст. Чунки аз аввали фаъолияти кориаш то инҷониб ягон маротиба тичораташ ба ҷуз фоида зарар наовардааст. Санбӯса аз гӯшти қиммаи гӯсфанд, пиёз ва зираворӣ пухта мешавад. Ҳамирашро аз орди гандуми навъи якум омода месозанд. Ин чо санбӯсаҳоро дар танӯри ҳои хеле қалон бо асбоби маҳсус, ки ба кағfigир шабоҳат дорад, ме-часпонанд. Аз сабабе, ки санбӯсаҳоро дар танӯри қалон мепазанд, ҳамирашро аз як ҳалта орд тайёр мекунанд. Як ҳалта ордро дар зарфи хеле қалон бо равғани зард намак ва об ҳамир мешуранд. Азбаски санбӯса аз танӯри рехтанаш мумкин зуволаашро саҳт мегиранд. То 12 соат дам медиҳанд, ки дар ин муддат ҳамир хуб мерасад. Ҳамин, ки ҳамир расид онро маҳсус зувола мекунанд ва бо таҷхизоте, ки айнан барои тунук кардани зуволаи санбӯса аст, тунук мекунанд. Се танӯри тасфон дар ин коргоҳи хурдакак вучуд дорад. Дар як танӯри аз 200 то 300 дона санбӯса мепазанд. Дар ин корхона 15 нафар кор мекунанд. Аз ин төъодд 5 нафар аъзоёи як оила ва дигарон наздион яъне ёру дӯстон мебошанд.

Дар ин корхонаи нисбатан хурд, аслан, мардон ба санбӯсаҳоӣ машғуланд. Онҳо дастаҷамъона санбӯса пухта ба нуқтаи маҳсуси назди бозор меоранд. Санбӯсаҳоро зане бо номи Анбарой мефурӯхтааст. Аз ин сабаб бисёриҳо гумон мекунанд, ки санбӯсаҳоро ин зан мепазад. Дар асл санбӯсаҳоро мардон бо сарварии Маҳмудов Абдусамад (с/т. 1967) мепазанд. Анбарой ҳамон солҳо муваққатан бекор мемонад ва ӯро Маҳмудов А. барои фурӯхтани санбӯсаҳо дар даруни бозори «Панҷанбе» ҷалб мекунад. Солҳои аввали фаъолияташ Анбарой санбӯсаҳоро ба бозор бароварда, барои ҷалб кардани мизочон бо ибораҳои «санбӯсаи Анбаройба марҳамат», «санбӯсаи Анбаройба биёед» гӯён мефурӯхтааст. Баъдан, вақте ки фаъолияти онҳо зиёдтар шуд, ҳаҷм

ва миқдори санбӯсаро низ зиёдтар карданд. Ҳамин тавр, санбӯса бо номи санбӯсаи Анбарой аввалҳо дар Ҳуҷанд ва бо муури замон дар тамоми кишвар паҳн гардид.

Коргарон субҳи сахар ба кор омада то бегоҳ ба пухтани санбӯса машгул ҳастанд. Ҳамаи коргарони ин коргоҳ мард мебошанд. Музди меҳнате, ки онҳо ба даст меоваранд ба бюджети оиласиашон таъсири мусбат мерасонад. Зиндагии худашонро ба воситай ин маблағҳои ба даст оварда пеш мебаранд. Ҳангоми сухбат оғаҳ шудем, ки ин коргарон зиндагии худашонро хеле хуб маҳз бо ҳамин восита пеш мебаранд. Ҳамаи ҳарочоти зиндагонии онҳо аз ҳисоби даромадҳои ҳамин корхонаи хурд мебошад.

Ин ҳама ба иқтисодиёти мамлакат таъсири калон нарасонад ҳам, vale метавонад ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии ҳар як оилаи ҳунармандро тағиیر дихад. Дар ин маврид Қодиров Ф. ҷунин менависад: «Муҳити иҷтимоӣ ҳамчун маҳаки асосии тарбияи завқи бадеӣ хизмат мерасонад. Таърихи ташаккули ҳаёти фарҳангӣ ва иқтисодии чомеа нишон медиҳад, ки пеш аз ҳама, ба тафакури маънавии қӯдак таъсири худро мерасонад. Ҳанӯз аз замонҳои қадим маҳалла ҳамчун муҳити асосии иҷтимоӣ барои пешбуруди ҳаёти фарҳангӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ хизмат менамуд» [4, с.51].

Инсон худ ба вучудоварандай ҳамаи омилҳои зиндагонӣ мебошад. Ӯ метавонад иқтисодиёт, фарҳанг ва омилҳои дигари ҷамъиятиро ба вучуд оварда, ҳамзамон ташкилкунандаи ҷамъият бошад. Азбаски ҳунарҳои мардумӣ ба иқтисодиёти мамлакат таъсири калон намерасонад, метавонад ба воситай баланд бардоштани сатҳи зиндагонии ҳар як шаҳс, аз ҷумла оила, ки ячейкаи асосии ҷамъият мебошад, таъсир расонад. Ҳангоме ки оилаҳо аз назари иқтисодӣ зиндагии хубу беҳтар дорад метавонанд то андозае иқтисоди миллиро ба вучуд оваранд. Яъне агар сатҳи сифати зиндагии мардум хуб гардад, иқтисоди милли низ рушд мекунад.

Савдои маҳсулоти дастие, ки сифати хуб дорад, дар ҳама давру замон хуб пазируфта мешавад. Аз ҷумла, намудҳои гуногуни маҳсулоти пазандагӣ дар ҳама гӯшавау канори мамлакат талабот дорад. Ҳусусан ҳунари нонпазӣ, ки дар ягон бозор бе нон доду гирифт ба амал намояд. Ин ҷо меҳоҳем танҳо таъсири фаъолияти нонвойхонаҳоро ба ҳунарҳои мардумӣ ва иқтисодиёт сӯханронӣ намоем.

Нонвойхона ва санбӯсахонаҳо ба иқтисодиёт таъсири мустақим доранд. Ин ҷо боз робитай фурӯшанд ва ҳаридор, пазанда ва истеъмолкунанда баррасӣ карда мешавад. Фурӯшанд ба бӯчаи худро хуб мегардонад ва ба иқтисоди оилаи худ таъсири мусбат мерасонад. Ӯ метавонад корхонаи худро қалонтар карда, такмил дода якчанд нафар коргар қабул намояд. Акнун схемае ба вучуд меояд, ки агар дар як шаҳр 10 санбӯсахона ё 10 нонвойхона ташкил гардад ва ҳар яки он 15 нафарӣ когар қабул кунад, он вакт дар умум 300 нафар бо кор таъмин мегардад ва ба сатҳи зиндагонии худашон албатта таъсири мусбат мерасонад. Ҳамин тавр, агар манотики кишварро ҳисоб кунем миқдори коргарон меафзоянд. Яъне, коргар ҳангоми таъмини оилаи худ мустақиман ба иқтисодиёти миллии кишвар таъсири мусбат мерасонад.

Нон аз даврони қадим миёни мардуми тоҷик мақоми хоса дорад. Мардуми тоҷик аз давраҳои пеш нонро пос дошта ба он эҳтироми хос зоҳир менамоянд. Нонҳои тоҷикӣ бо вуҷуди гуногуниӣ бо ҳачму шакл аз якдигар фарӯ доранд. Масалан, аз кулча сар карда то фатиру нонҳои калон, гирдаҷаву чапотӣ, лочира, бурак ҳар қадом хислати тоҷикӣ дошта, занони тоҷик ба ҳубӣ аз уҳдаи пухтани онҳо мебароянд. Дар дастурхони бонуи тоҷик нон ҳатман дар мадди аввал меистад ва он маҳсули ис-теъмоли ҳаррӯзаи одамони рӯи замин мебошад. Дар кишвари мо нон, аслан, дар нонвойхона пухта мешавад. Аз ин рӯ, ин ҷо меҳоҳем танҳо фаъолияти нонвойхонаҳоро ҳамчун ҷузъе аз хунарҳои мардумӣ ва таъсири онҳо ба иқтисодиёт мавриди барасӣ қарр диҳем.

Нон – навъи асосии ҳӯроки тоҷикиест, ки аз орди гандум ҳамирмоя, намак, об тайёр карда шуда, дар танӯр пухта мешавад. Нон хурду калон, гафсу тунук таркибан гандумӣ, ҷавӣ, ва арзани мешавад. Он навъҳои ҷаппотӣ, гирда, ширмол, ҷаззадор, ҷурғотӣ ва гайраро дорад [8, с.112].

Чуноне ки қайд карда шуд, дар ҳамаи гӯшаву канори навоҳии кишвар нонвойхонаҳо ба назар мерасанд. Дар шаҳри Ҳучанди вилояти Суғд нонвойхонае вуҷуд дорад, ки бо нонҳои болаззату машҳураш мизочони бисёр пайдо кардааст. Ин нонвойхона шаклан ба корхонаи ҳурдакак шабоҳат дошта, дар он зиёда аз 12 нафар ба пухтани нон машғуланд. Нонҳои ин коргоҳ дар танӯри калон пухта мешавад. Он нонҳоеро, ки ин ҷо тайёр карда мешанд, бо “нони ҷормағздор” машҳур аст. Ҳамири ин нонро аз шир, равған ва намаку об тайёр мекунанд. Ҳамирро мудати 7-8 соат дам медиҳанд. Дар як литр об тақрибан бо 500-700 грамм орд 20 грам шир ва 200 грам равған истифода мекунанд. Баъдан ҳамирро рост карда бо корд оро медиҳанд. Баъди пурра оро додан бо оби ҷурғот ё ҷакка ва ҷормағзу сиёҳдона мепошанд. Дар ин коргоҳ ду танӯри хеле калон вуҷуд дорад ва ҳар як танӯри тақрибан 27-28 нон мебарад. Танӯрро бо гази табии тасфонида нонҳоро бо маҳсус асбоб мечаспонанд. Нон, ки пухт ва сурҳ шуд бо ҳамон асбоби маҳсус онҳоро мекананд. Ин танӯр маҳсус дудбаро дорад, ки ҳавои нонвойхонаро вайрон намекунад. Ин нонвойхона аз ҷиҳати экологӣ ҷавобӣ буда, тозаву озода ба назар ме-намуд. Нонпазҳо низ бо маҳсус ҳалат кор мекунанд ва ин нишона аз тозагии худи пазанда гувоҳ медиҳад.

Ин корхонаи ҳурдакак бо сардории Фарогат ном зан таъсис ёфтааст ва муддати 12 сол аст, ки фаъолият мекунад. Ин хунари оилавӣ буда, танҳо ду нафар бегона мебошанд.Faъолияти ин корхона ҳаррӯза буда, дар як шабонарӯз 4 ҳалта ордро ҳамир мекунанд. Гуфтани мумкин аст, ки даромади мутлақи ин корхона маҳз аз фурӯши нон аст. Ҳамчунин даромади ҳар як коргари ин корхон аз фурӯши нон вобастагӣ дорад. Он ду коргаре, ки аз узви ин оила нестанд, вале хунарашон барои пешрафти зиндагиашон мусоидат мекунад. Ин маъни онро дорад, ки бюджети оилавии онҳо маҳз ба хунари нонпазӣ вобастагӣ дорад. Онҳо тавонистаанд ба воситаи хунарашон ба сатҳи зиндагии ҳудашон таъсир расонанд.

Хулоса, аз қадимулайём мардуми тоҷик ҳунарманданд ва онҳо метавонанд ҳунарашонро ба бозори ҷаҳонӣ бароранд. Барои ин қӯшиш кардан лозим аст, ки ҳар як ҳунаре, ки ҳамчун мол пешкаш мегардад ба бозор бароварда шавад. Ҳунарҳои мардумии тоҷикиро ба хориги қишвар бояд муаррифӣ намоем. Яъне ба воситаи фарҳанги миллӣ ҳунарҳои ҳалқии тоҷикиро тамоми мардуми ҷаҳон шиносанд. Ҳунармандони асилро ҳавасманд кардан лозим аст, ки онҳо зиёдтар ба қасбашон шавқ пайдо қунанд ва маҳсолоти нау замонавии милиро эҷод намоянд. Соли 2018 соли «Рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардиданаш боиси пешрафти малакаи ҳунармандон мегардад.

Имрӯзҳо дар баробари таъсири раванди ҷаҳонишавӣ дар қишвари мо то як андоза дилчаспӣ нисбат ба омӯзиши ошнӣ ба пешаву ҳунарҳои миллӣ беш аз пеш меафзояд. Ҳар як ҳалқу миллат қӯшиш мекунад, ки барои ҳудро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ шиносонидан фарҳанги ҳудро бештар тараққӣ диҳад, зоро маҳз фарҳанг метавонад ҷеҳраи созандагии миллатро дар арсаи ҷаҳон муаррифӣ созад [10, с.79].

Аз ин бар меояд, ки бо рушду нумуи қасбу ҳунарҳои мардумӣ, баҳусус баҳши пазандагӣ то як андоза сатҳи зиндагии ҳунармандон беҳтар гардида, дар баробари он буҷети давлат низ боло меравад.

Адабиёт

1. Безуглова, Н.П. Культура как экономический феномен (зачем экономике нужна культура). Электронный ресурс. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-kak-ekonomicheskiy-fenomen-zachem-ekonomike-nuzhna-kultura>.
2. Ершов, Н. Пиша // Таджики Каратегина и Дарваза. – Душанбе, 1970. – Вып.2. – 256 с.
3. Кисляков, Н. А. Семья и брак у таджиков. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1959. – 270 с.
4. Қодиров, Ф. Ҳунарҳои мардумӣ омили тарбияи завқи бадей. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2014. – 144 с.
5. Ломакин, В. К. Мировая экономика. – М.: Юнити Даны, 2007. – 545 с.
6. Одинаев, Ё. Чойнома. – Душанбе, 1991. – Барориши 2. – 70 с.
7. Пешерева, Е. М. Янгобские этнографические материалы. – Душанбе, 1976. – 98 с.
8. Феҳристи миљии мероси фарҳанги гайримоддӣ. – Душанбе: Арҷанг, 2016. – 278 с.
9. Фукуяма, Ё. Ф. Доверие: социальные добродетели и пути к процветанию. – М.: АСТ, 2004. – 577 с.
10. Фарҳанги гайримоддии ҳалқи тоҷик (натиҷаҳои экспедицияҳои мардумшиносӣ ва санъатшиносии кормандони ПИТФИ дар соли 2015). Шуморай 1. – Душанбе: Арҷанг, 2015. – 240 с.
11. Холмуродов, З. Ҷанд мулоҳиза доир ба ҳунарҳои суннатии Исфара // Паённомаи фарҳанг. – 2016. – № 2 (34). – С. 95-106.

12. Ширкаду // Энсиклопедияи муҳтасари рӯзгордорӣ. – Душанбе, 1988. – 212 с.

13. Шовалиева, М. История кулинарной культуры таджикского народа. – Душанбе, 2015. – 168 с.

Бердиева Ш.

РАЗВИТИЕ НАРОДНОГО РЕМЕСЛА ПОСРЕДСТВОМ МАЛОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В этой статье автор рассматривает развитие народного ремесла особенно кулинарии (на примере хлебных продуктов), посредством малого предприятия в современный период. В своём исследовании автор рассматривает вопросы взаимоотношения экономики и культуры, а также их влияние на состояние нынешнего общества. Автор считает, что развитие народного ремесла является одним из основных отраслей культуры и в тот же момент имеет своё место в экономике. То есть продукт, который ремесленник создаёт своими руками, является частью культуры. Но когда продукт с целью продажи выходит на рынок он превращается в товар. Реализуемый на рынке товар ремесленника становится объектом рыночной экономики, но не смотря на это, изделие ремесленника не теряет своей культурной значимости.

В данной статье, освещая проблему развития народного ремесла, национальной кулинарии (на примере хлебных продуктов), автор рассматривает её культурные и экономические аспекты и анализирует деятельность ремесленников в условиях рыночной экономики в стране.

Ключевые слова: народное ремесло, малое предприятие, культура, экономика, взаимоотношение, мастерство, рынок, хлеб, хлебопекарня, самса, социальные стороны, продукт, мастер, традиция.

Berdieva Sh.

THE DEVELOPMENT OF FOLK CRAFTS BY MEANS OF A SMALL BUSINESS

In this article the author examines the development of folk craft, especially cooking (variety of bread) by means of a small business in the modern period of time. Therefore, the author raises questions of the relationship of economy and culture and their impact on the country and the current society. The author notes that the development of folk crafts is one of the main points of culture and at the same time has its place in the economy. That is a product that the master creates with his own hands is part of the culture. But when a product with the purpose of sale goes on the market becomes an economic nature (becomes a commodity). When a product is sold on the market then it is completely transformed into a system of market economy. Despite this, it does not lose its cultural value.

The author in her article shows the relationship of folk craft, especially cooking skills with the national economy. Some scientists, economists and culturologists state that these two areas of life have a close relationship and this relationship is definitely and clearly noticeable. So, the author also wants to study the fact that to what extent they complement each other and help each other.

Keywords: folk craft, small enterprise, culture, economy, business, relationship, market, bread, bakery, social aspects, product, master, tradition.

ТДУ37тоҷик+792тоҷик+782+792.05+82-4
Усмонов Ш. Д.

ТЕАТРҲОИ ХАЛҚӢ ВА КЛУБҲОИ САЙЁР: ВАЗӢИ КУНУНӢ ВА ДУРНАМОИ РУШД

Дар мақола вазӣи кунунӣ ва дурнамои рушиди театрҳои халқӣ ва клубҳои сайёр дар Тоҷикистон мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Муаллиф вазӣи фаъолияти театрҳои халқӣ ва клубҳои сайёри даврони истиқlolиятиро дар қиёс ба даврони шӯравӣ муқоиса намуда, ҷиҳати мувоғиқу мутобиқ гардонидани самтҳои афзалиятноки фаъолияти театрҳои халқӣ ва клубҳои сайёр ба талаботи ҷомеаи нав мулоҳизаҳои ҷолиб баён кардааст. Ба андешаи муаллиф дар миёнаҳои солҳои 70-80-уми аспи XX дар қаламрави Тоҷикистон фаъолияти клубҳои сайёр фаъол гардида, маҳсусан тадбирҳои фарҳангӣ-сиёсиро дар байни аҳолии деҳот, кишоварзону ҷорводорон, соҳтмончиён, табакаҳои гуногуни аҳолӣ ба роҳ мондаанд. Мутаассифона, бо таҷдид гардидани соҳаи ҳочагии қишилоқ ва дигар сабабҳо оҳиста-оҳиста фаъолияти клубҳои сайёр коста гардид.

Калидвоҷсаҳо: театрҳои халқӣ, клуби сайёр, актёр, саҳна, агитбригада, тадбирҳои фарҳангӣ-сиёсӣ, лексия, сухбат, сенария, намоиши театрикунонидашуда.

Имрӯз дар миқёси мамлакат 22 театрҳои халқӣ бо 95 корманд фаъолият мекунад. Театрҳои халқӣ тибқи Низомномаи мушаххас, ки бо қарори маҷлиси ҳайати мушовараи Вазорати фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шудааст, фаъолияти худро ба роҳ мондаанд. Ба колективҳои ҳунарии драмавӣ, гурӯҳҳои худфаъолияти театрӣ, маҳфилҳои ҳаваскорони санъат, ки дар назди шуъба ва бахшҳои фарҳанг шароити ҳуби корӣ ва фаъолияти пурсамар доранд, бо пешниҳоди раёсат, шуъба ва бахшҳои фарҳанг, бо қарори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳо мавриди омӯзиш ва баррасии Вазорати фарҳанг қарор гирифта, бо қарори маҷлиси ҳайати мушовара ба ин ва ё он дастаи ҳунарии драмавӣ унвони «Театри халқӣ» дода мешавад. Ба «Театри халқӣ» ду воҳиди корӣ, коргардон, роҳбарӣ бадей (пештар маъмулан, воҳиди кории дуюм рассом буд) дода мешавад. Воҳидҳои кории иловагиро театрҳои халқӣ тибқи Низомномаи худ метавонад аз ҳисоби хизматрасониҳои маблағӣ, шартномаи хизматрасониҳои фарҳангӣ, сафарҳои ҳунарӣ, намоиши саҳнаҳои театрӣ ба даст орад.

Театри халқӣ муваззаф аст, ки дар се сол як маротиба дар назди комиссияи назарсанҷӣ ё ҳайати ҳакамони озмун оиди фаъолияти хеш ҳисбот дихад, яъне мақомашро тасдиқ намояд. Театри халқӣ дар давоми сол бояд як намоиши бисёрпардагӣ ва ду намоишномаи якпардагиро пешкаши мухлисони санъати театрӣ намояд.

Тибқи нақша-ҷорабиниҳои Вазорати фарҳанг дар фосилаи ду сол Фестивал-озмуни театрҳои халқӣ бахшида ба ҷашиҳои миллии кишвар ташкил ва баргузор мешавад. Театрҳои халқии шаҳрҳои Исфара, Истаравшан, Панҷакент, ноҳияҳои Маҷҷор, Деваштич дар вилояти Суғд, ноҳияҳои Мир Саид Алии Ҳамадонӣ, Восеъ, шаҳри Қӯлоб дар вилояти Ҳатлон, театрҳои халқӣ дар шаҳрҳои Ҳисор, Ваҳдат, ноҳияҳои Файзобод, Тавилдара дар мисоли шаҳру ноҳияҳои тобеъи ҷумҳурӣ, театрҳои халқӣ дар ноҳияи Шуғнон,

Дарвоз дар ВМКБ аз театрҳои сабқадору пуртаҷриба ба ҳисоб рафта, нақшаҳои репертуарии худро пайваста иҷро карда, дар Фестивал-озмунҳо, назарсанҷиҳо мақоми сазоворро ишғол менамоянд ва дар равнақи санъати театри чумхурӣ сахми бориз доранд.

Бо вуҷуди дастовардҳо фаъолияти як зумра театрҳои ҳалқӣ ҷавобгӯи талаботи замон нест. Гуфтани мумкин аст, ки то ҳол масъулини соҳаи фарҳанг, минчумла коргардонҳои театрҳои ҳалқӣ мунтазири онанд, ки чи дастуре аз тарафи Вазорати фарҳанг ва раёсати фарҳанги вилоятҳо оид ба баргузории Фестивал-озмун ва ё озмун байни театрҳои ҳалқӣ мешаваду онҳо аз пайи омодагӣ ба ин тадбир мегарданд.

Ба истилоҳи дигар, фаъолияти аксар театрҳои ҳалқии мамлакат «Аз озмун то озмун» мебошад. Масъулини соҳа то ба ҳол гузаштан ба замони бозори иқтисодиро дарк нанамудаанд. Ягон театри ҳалқӣ суратҳисоби ҷорӣ надорад. Дар давоми ду соли охир мушоҳида накардаем, ки ин ва ё он театри ҳалқии музофот ба сафари ҳунарӣ баромада бошад. Фаъолияти бештари театрҳои ҳалқӣ бо ба саҳна мондани як-ду намоиши саҳнаҷаи ҳаҷвӣ ва намоишҳои театрикунонидашудаи каммазмун дар ҷаҳонҳо миллий ва санаҳои таъриҳӣ ба итном мерасад. Барои мисол он намоишҳои театрие, ки дар деҳоти қиҷвар бо тарикӣ шабакаҳо намоиш медиҳанд тамошо намуда хулоса баровардан мумкин аст, ки коргардонҳои «доно»-ӣ музофотӣ чи намоиши ба ном «театрикунонидашуда»-ро пешкаши тамошобинон намудаанд.

Ба маврид мебуд, ки шабакаҳои телевизионӣ пеш аз пахши барномаҳо дар сатҳи ноҳияҳои қиҷвар, маҳсусан, дар ҷаҳонҳо Наврӯзи байналмилаӣ, ҷаҳони Ваҳдат ба мазмун, мундариҷа ва сенарияи ҳамон ҷорабинӣ дикқати ҷиддӣ диҳанд.

Яке аз фаъолияти пастсифати театрҳои ҳалқӣ, ин набудани мутахассис-коргардон аст. Дар айни замон 70%-и коргардонҳои театрҳои ҳалқӣ дар миқёси қиҷвар гайритаҳассусӣ мебошанд.

Вақти он расидааст, ки мо аз ибораи маъмули ҳалқӣ даст қашем. Мувоғиқ ба мақсад мебуд агар театрҳои ҳалқӣ ҳамчун «Театрҳои миёнакасбӣ» номгузорӣ шаванд. Барои амали гаштани ин тадбир дастгирии мақомотҳои иҷроияи ҳокимијати давлатии шаҳру ноҳияҳо зарур аст.

Бо ду воҳиди корӣ ва он тартиби кории, ки театрҳои ҳалқӣ амал меқунанд, намоишномаҳои ҷолибо ба саҳна гузашта наметавонанд, онҳо бояд маблагҳои иловагӣ ба даст оварда шароити моддии худро афзун намоянд. Бинобарин 50% аз ҳисоби маблагҳои буҷаи шаҳр ва ноҳия 50% аз ҳисоби воҳидҳои кории шуъба ва баҳшҳои фарҳанг воҳидҳои кории театрҳои ҳалқиро ба 10-12 нафар расонидан лозим аст.

Дар ин ҳайат актёрон, минчумла аз ҳисоби занону духтарон, навозанд ва сарояндаҳои соҳибистеъдод, коргардони таҳассусӣ бо маоши баланд, роҳбари бадеӣ ба кор ҷалб намуда, барои ҳариди асарҳои хуби саҳнавӣ ва ё даъвати коргардони қасбӣ, тибқӣ шартнома маблаг ҷудо карда шавад. Репертуари театрҳои миёнакасбӣ (ҳалқӣ)-ро Вазорати фарҳанг тасдиқ намояд. Беҳтарин намоиши театрҳои миёнакасбӣ дар Озмуни ҷумҳуриявии театрҳои қасбӣ «Парасту» пешниҳод карда шавад. Коргардонҳои театрҳои миёнакасбӣ дар рафти баргузории ин озмуни пуршукӯҳ ширкат варзида аз таҷрибаи бойи коргардонҳо ва театрҳои қасбӣ баҳравар гарданд. Театрҳои миёнакасбӣ на дар се сол, балки ҳамасола дар назди муҳлисони санъати театрӣ ҳисботи эҷодӣ диҳанд.

Театрҳои миёнакасбӣ намоишномаҳоеро руйи саҳна оранд, ки ҳайати эҷодӣ аз уҳдаи иҷрои он ба хубӣ бароянд. Барои ҳамин ҳайати кормандони театри мазкур аз сарояндагону навозандагони касбӣ ва ҳаваскорони соҳибиствестод таъмин шавад, маҳсусан, агар дар сафарҳои ҳунарӣ баъд аз ба саҳна мондани намоиши хурди саҳнавӣ, барномаи консертӣ мураттаб гардад завқи тамошобин баланд мегардад.

Театрҳои касбии қишвар на ҳама вақт имкон доранд, ки ба деҳоти қишвар сафарҳои ҳунарӣ намоянд. Дар сурати роҳандозӣ намудани ин тадбир, пеш аз ҳама, фаъолияти театрҳои ҳалқӣ (миёнакасбӣ) пурзӯр мегардад, мардуми деҳоти мамлакат имкон пайдо мекунанд, ки намоишҳои театриро аз наздик тамошо намуда, ғизои маънавӣ гиранд.

Мо дар замони иқтисоди бозоргонӣ кору зиндагӣ дорем. Замони Шӯравӣ рафт. Ҳоло ҳама ҳодиса ва тадбирҳоро бо маблағ ҷен менамоянд. Даромади иловагӣ дар шароити имрӯза ба аксари мардум шароити иқтисодиашро беҳтар намуда, эҳтиёҷоти зиндагиашро бартараф ва ҳавасмандии шахсро ба ин ё он ҳунар зиёд менамояд.

Масъулини соҳаи фарҳанг, коргардон, роҳбарони бадеии театрҳоро зарур аст, менечмент, маркетинг, ҳунари продюсерӣ, нозукиҳои соҳаи иқтисодӣ ва муҳосиботро омӯзанд. Талаботи замон чунин аст. Он гоҳ театрҳои миёнакасбӣ (ҳалқӣ) ва муассисаҳои фарҳанг дорои маблағи иловагӣ ва аз ҷиҳати модди ғанӣ мешаванд.

Ҳанӯз дар даврони Шӯравӣ солҳои 1930-1940 клубҳои сайёр, вазифаи клубҳо, китобхонаҳо, муассисаҳои томактабӣ, нуқтаҳои тиббӣ ва амсоли инро иҷро мекарданд. Клубҳои сайёр мувофиқи нақшай муваззаф гардида буданд, ки тадбирҳои фарҳангӣ-сиёсӣ, тарғиботӣ-ташвиқотӣ ва барномаҳои гуногуни консертиро дар мавзеъҳое, ки муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ мавҷуд набудан ташкил ва баргузор намоянд. Гуфтан мумкин аст, ки дар ҳамон даврон клубҳои сайёр вазифаи худро дар баланд бардоштани сатҳи маънавиёт, боло бурдани соҳаи фарҳанг дар деҳот муваффақона иҷро намуданд.

Имрӯз дар сатҳи ҷумҳурий 44 клуби сайёр бо 107 корманд фаъолият менамоянд, ки мутаассифона, дар қиёс бо солҳои пешин ба маротиб кам аст. Омилҳо зиёданд. Дар назди ҳар як шуъба (ҳоло бахш) солҳои 1980-1990 аз 4 то 6 шаҳр ва ноҳияҳое, ки шумораи аҳолӣ ва муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатии бештар доштанд, аз 8 то 10 клубҳои сайёр ба мардум хизмати маданий мерасониданд.

Бо мурури замон, нақлиётҳои маҳсусгардонидашудаи клубҳои сайёр, ки истеҳсоли шӯравӣ буданд, корношоям гардиданд. Соҳаи ҳочагии қишлоқ таҷдид гардид ва клубҳои сайёр, ки вазифаашон хизматрасонии фарҳангӣ, асосан ба мардуми деҳот ва соҳаи ҳочагии қишлоқ буд, сол ба сол кам-фаъолият гардиданд ва айни замон аз фаъолият мондаанд. Ин ҷанд сабаб дорад. Аз ҷумла:

- Дар нақшай ҷорабинҳои солонаи шуъба ва бахшҳои фарҳанг ҷорабинҳо, ки ба клубҳои сайёр вобастагӣ доштанд ҷой дода нашуданд;
- Як зумра фарҳангииёни «бефарҳанг» андеша ва хулоса менамоянд, ки «даврон»-и клубҳои сайёр паси сар шуд;
- Мутахассисони ин соҳа бо сабабҳои гуногун аз кор рафтанд ва ё ба синни нафақа расиданд;
- Ба вазифаи мудири бахш, сармухассис нафароне таъин мешаванд, ки аз нозукиҳои ин соҳа бехабаранд. Онҳо мепиндоранд, ки вазифаи бахши

фарҳанг танҳо рақсу сурудхонӣ ва ташкил намудани барномаи консерти дар ин ва ё он ҷашну санаҳои таъриҳӣ аст. Ҳатто сенария чист намедонанд, клуби сайёро аз клуб фарқ намекунанд;

- Аксари муовинони раисони шаҳру ноҳияҳо, ки масъулияти соҳаи фарҳанг ба зимиашон voguzor аст, моҳият ва талаботҳои соҳаи фарҳанг, зерсоҳторҳои он, моҳияти фаъолияти клубҳои сайёро дарк намекунанд;

- Ҷашнҳои миллӣ, санаҳои таъриҳӣ ҳамеша бо ҷамъ намудани 20-30 фаъолони доимӣ дар маркази ноҳия таҷлил гардида, то ҷорабинии дигар ҳам масъулони соҳаи фарҳанг, масъулони мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъияти «хайру маъзур» менамоянд;

- Тадбирҳои фарҳангӣ, корҳои ташвиқотӣ-бадеӣ дар сатҳи ҷамоат, нуқтаҳои нави аҳолинишин, ки дар миқёси қишвар хело афзудаанд, аҳён-аҳён баргузор мешаванд ва ё умуман гузаронида намешаванд.

Дар замони шуравӣ ҳизби коммунист асосгузори тадбирҳои идеологӣ ба ҳисоб мерафт. Маҳз бо роҳбарии ташкилотҳои ҳизбӣ бригадаҳои ташвиқотӣ-бадеӣ таъсис ёфта, мунтазам дар назди пахтакорону ҷорӯдорон, донишҷӯён, корхонаву муассисаҳо, нуқтаҳои аҳолинишин, донишкада, мактабҳо ва гайра ҷорабинихои гуногуни фарҳангӣ-сиёсиро ташкил ва баргузор менамуданд.

Дар ҳайати ин ғурӯҳҳо олимон, табибон, кормандони ҳифзи ҳуқуқ, шахсиятҳои барҷаста, нотиқон (лекторон), китобдорон, санъаткорон, намояндағони ташкилотҳои ҷамъияти шомил гардида, тибқи нақшай корӣ пайваста воҳӯйӣ, сӯҳбатҳо, мизи муддавар, барномаҳои гуногуни фарҳангӣ, радиорӯзномаҳо дар мавзӯҳои муҳталиф барпо менамуданд.

Замони ҷаҳонишавии фарҳанг ва тамаддунҳо тақозо менамояд, ки тадбирҳои фарҳангӣ-сиёсӣ, воҳӯриву сӯҳбатҳо бо насли наврас, ҷавонон, нафарони синну соли гуногун, ки дар миқёси шаҳр ва дехоти қишвар аз пештар бештар ташкил ва баргузор карда шавад.

Хувайдо гардидани ҳаракату ҳизб ва созмонҳои ифратгаро, гирифтгаро шудан ба бемориҳои сироятқунанда, тарғиби фарҳанг ва санъати бегона, тақлид ба либоси аҷнабӣ, тамоми масъулони соҳаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ташкилотҳои ҷамъиятиро водор менамояд, ки пайваста дар байнин наврасону ҷавонон, одамони сину соли гуногун, тадбирҳои тарғиботӣ-ташвиқотӣ, ҷорабинихои пурмазмуни фарҳангӣ-фароғатиро роҳандозӣ намоянд.

Дар ин маврид эҳё ва ҷоннок намудани фаъолияти клубҳои сайёр зарур ва ҳатмист. Аз ҷумла, дар дехот, алаҳусус дар ноҳияҳои кӯҳистони қишишар. Ҷунки дар мавзеъҳои аҳолинишини кӯҳистони мамлакат фосилаи ҷойгиршавии муассисаҳои фарҳангӣ хело дур буда, на ҳама вақт имконияти мусоид мешавад, ки наврасону ҷавонон ва аҳолӣ ба ҷорабинихои фарҳангӣ - сиёсӣ фаро гирифта шаванд. Масалан, ноҳияи Кӯҳистони Маҷҷаҳоҳо ҳамагӣ як Қасри фарҳанг дорад, ки дар маркази ноҳия шаҳраки «Мехрон» бунёд ёфтааст ва фосилаи роҳ аз қасри мазкур бо нуқтаҳои аҳолинишин мутаносибан аз 40 – 50 км-ро ташкил медиҳад. Ҳамин манзара дар ноҳияҳои кӯҳистони Ҳовалинг, Шамсиддин Шоҳин, Тавилдара, Раҷт, Нурабод ва гайра низ ба мушоҳида мерасад.

Имрӯз дар ҳар як дехоти дурдаст, ки шумораи аҳолиашон ба меъёрҳои соҳтмони иншоотҳои фарҳангӣ ҷавобгу нест, бояд Қаср, хонаи фарҳанг ва китобхонаи нав бунёд шаванд. Дар ин минтаҳои қишишар

дубора ба шаклу мазмуни нав эҳё намудани фаъолияти клубҳои сайёр ба манфиати ҳамагон хоҳад буд.

Барои амали гаштани ин иқдоми нек, пеш аз ҳама, мусоидат ва дастгирии мақомотҳои иҷроияи ҳокимиюти давлатии вилоят, шаҳру ноҳияҳо ва албатта Вазорати фарҳанг зарур аст.

Дар шароити имрӯза дастрас намудани нақлиёт ҳеч мушкилӣ надорад. Старекҳо, микроафтобусҳои гуногунтағмаро бо нархи дилҳоҳ дастрас намудан мумкин аст.

Ташаббускори ин тадбирҳо бо сарварии мақомотҳои иҷроияи ҳокимиюти давлатии шаҳру ноҳияҳо, масъулини комичроияи Ҳизби Ҳалқӣ Демократии Тоҷикистон дар шаҳру навоҳӣ, раисони Кумитаи кор бо ҷавонон, варзиш, сайёҳӣ, Кумитаи кор бо занон ва оила, мудирони бахши танзими анъана ва ҷашну маросимҳо, масъулони соҳаи тиб, ҳифзи ҳуқуқ, ҷамоатҳои шаҳраку дехот дар ҳамкорӣ бо мутахассисони соҳаи фарҳанг бояд бошанд.

Барҳам додани клубҳои сайёр ба фаъолияти бахшҳои фарҳанг таъсиси манфӣ расонид. Ҷаро?

Нақлиётҳои клубҳои сайёр буданд, ки дар ҳамкорӣ бо қасри фарҳанг, китобхонаи марказӣ ва бачагона, кормандони бахшҳои фарҳанг, санъаткорон бе мушкилот тадбирҳои фарҳангиро дар ин ва ё он минтақаи шаҳр ва ноҳия баргузор намуда, ба сафарҳои ҳунарӣ мебаромаданд.

Барои густариши фаъолияти клубҳои сайёр, қабл аз ҳама, ҳалли масоили мазкур ногузир аст:

- зиёд намудани воҳидҳои кории клубҳои сайёр ва ҷалби мутахассисони воситаҳои компьютерӣ, коргардони овоз, бандворгиранда, коргардон басаҳнагузоранда, менечмент, ҳуқуқшинос ба кори клуби сайёр талаботи замон буда, ба манфиати кор аст;

- тарикӣ шартнома ташкил намудани чорабиниҳои фарҳангӣ бо шахсҳои ҳуқуқӣ, корхонаву муассисаҳо, хизматрасонии фарҳангӣ дар ҷашнҳои миллӣ, санаҳои таъриҳӣ, ҷашну маросимҳои мардумӣ ва ба ин монанд тадбирҳо имкон фароҳам меоварад, ки клубҳои сайёр соҳиби даромади иловагӣ гардида, шароити моддӣ ва маънавии хеш ва кормандонашонро беҳбуд бахшанд;

- масъулони бахшҳои фарҳанг аз ҷумла, масъулони клубҳои сайёро зарур аст, дар курсҳои таҳмили ихтинос доир ба иқтисодиёт, мӯҳосиботӣ, менечмент такмили касб намуда аз навғониҳои иқтисодӣ бозоргонӣ пайваста воқиф бошанд.

Адабиёт

1. Дар бораи фарҳанг [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 13 декабри соли 1997, №519 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 1997. – №23–24. – С.120–134.

2. Консепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон [Матн]: Бо Қарори Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20 феврали соли 1992 тасдиқ шудааст // Ҳеч ганҷе нест аз фарҳанг беҳ: маҷмӯаи санадҳои фарҳангӣ. – Душанбе, 1998. – С. 20-28.

3. Консепсияи рушди фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2005, №501 тасдиқ шудааст // Консепсияи рушди фарҳангӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: Даствардҳо ва масъалаҳои халталаби татбиқи он /

Мураттиб ва муҳаррири масъул Ҷ. Шерматов. – Душанбе: Эҷод, 2007. – С.4 –37.

4. Менечменти фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ–фароғатӣ [Матн]: Дастури амалӣ–методӣ / мураттиб С. Шосаидов; муҳаррир Ҷ. Курбонов; Пажӯҳишгоҳи фарҳанг ва иттилоот. – Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010. – 128 с.

5. Набиева, Р., Зикриёев, Ф., Зикриёева, М. Таърихи ҳалқи тоҷик. – Душанбе, 2010.

6. Раҳмонов, Э. Асри XXI – асри фарҳанг сулҳ ва ваҳдати инсоният [Матн] // Пайванд. – 2001. – № 6. – С. 7–29.

7. Раҳмонов, Э. Истиқлолият неъмати бебаҳост [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2001. – 94 с.

8. Раҳмонов, Э. Пешрафти ягон давлат бе рушди илму фарҳанг мумкин нест [Матн]: суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷлиси ботантана ба ифтиҳори 50–солагии Академияи илмҳои Тоҷикистон // Садои мардум. – 2001. – 21 апрел.

9. Раҳмонов, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст [Матн]: суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулокот бо зиёёни мамлакат, 20 марта соли 2001. – Душанбе: Матбуот, 2001. – 63 с.

10. Раҳмонов, Э. Зиёён раҳнамои миллатанд [Матн]: суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мулокот бо зиёёни мамлакат, 20 марта соли 2004 // Ҷумҳурият. – 2004. – 25 март.

11. Фарҳанг ва истиқлол [Матн] / таҳияи Ф. Азизӣ; муҳаррир Гулназар. Душанбе: Адиб, 2011 – 292 с.

Усмонов Ш. Д.

НАРОДНЫЕ ТЕАТРЫ И ПЕРЕДВИЖНЫЕ КЛУБЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

В статье освещены современное состояние и перспективы развития народных театров и передвижных клубов в Таджикистане. Автор сравнивая современное состояние деятельности народных театров и передвижных клубов с советским периодом, выдвигает ряд существенных предложений по приспособлению приоритетных направлений деятельности народных театров и передвижных клубов к современным требованиям развития общества. По мнению автора в середине 70-80-х годов XX века на территории Таджикистана активно развивалась деятельность передвижных клубов, особенно среди сельских жителей и других слоев населения страны. Однако, автор считает, что реорганизация сельскохозяйственного сектора и другие причины изменения социально-экономической жизни в стране негативно повлияли на деятельность передвижных клубов.

Ключевые слова: национальный театр, передвижной клуб, актер, сцена, агитбригада, культурно-политические мероприятия, лекция, беседа, сценарий, театрализованные представления.

Usmonov Sh. D.

FOLK THEATRES AND MOBILE CLUBS: CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS

In the article is highlighted the current situation and prospects of development of folk theaters and mobile clubs in Tajikistan. The author compares the current state of activity of national theaters and mobile clubs with the period of the Soviet Union, puts forward a number of significant proposals for the adaptation of priority activities of national theaters and mobile clubs to modern requirements of the development of society. According to the author, in the 70-80-ies of the XX century in the territory of Tajikistan actively developed the activities of mobile clubs, especially implemented cultural and political measures among rural residents, agriculture, livestock, builders and various segments of the population. Unfortunately, the reorganization of the agricultural sector and some other reasons have negatively influenced to the activities of clubs.

Keywords: folk theater, mobile club, propaganda team, cultural and political measures, lecture, conversation, script, theatrical performances.

УДТ Тадж.:9 (575.3)+37тадж+001(092)+069+379.4

Саъдиев Ш.С.

РЕСПУБЛИКАНСКОМУ МУЗЕЮ АКАДЕМИКА БОБОДЖАНА ГАФУРОВА – 20 ЛЕТ

В данной статье освещается история создания и 20-летняя деятельность музея известного ученого, государственного и общественного деятеля Таджикистана академика наук СССР Бободжана Гафурова. На примере деятельности музея освещаются формы и методы культурно-образовательной работы среди населения, а также результаты исследований действующего при музее Научного центра с участием ученых и сотрудников, которые опубликовали ряд научных трудов, научно-популярных брошюр и др. научно-методические литературу. В заключении подведены положительные итоги деятельности музея и выявлены основные объективные недостатки в деле совершенствования музеиного дела.

Ключевые слова: история музея, музейное дело, экспозиция, экспонаты, документы, архив, культурно-образовательная деятельность музея, научные исследования, научный центр, публикации.

В каждом государстве имеются музеи, посвящённые жизни и деятельности, известных в стране и мировому сообществу деятелей культуры и науки, которыми гордится современное поколение страны. В данной статье освещается история создания и деятельность музея известного ученого, с мировым именем, государственного и общественного деятеля Таджикистана академика Академии

наук СССР Бободжана Гафурова. Музей был организован в 1998 году, накануне 90-летнего юбилея академика Б. Гафурова в Согдийской области Республики Таджикистан. В 2018 году исполнилось 20 лет деятельности музея, которая внесла свой вклад в развитии музейного дела и культурно-образовательного воспитания населения.

В целях увековечения памяти выдающегося ученого, государственного и общественного деятеля, Героя Таджикистана академика Б.Г. Гафурова Правительством Республики Таджикистан было принято Постановление «О создании Республиканского музея академика Б.Г. Гафурова» от 17 апреля 1998 года.

Бободжан Гафурович Гафуров (1908-1977), советский государственный и партийный деятель, 1-й секретарь ЦК компартии Таджикской ССР (1946—1956), историк, директор Института востоковедения АН СССР, академик АН СССР (1968).

На родине Б. Гафурова, в Таджикистане его именем в 1978 году был назван город (ныне город в Согдийской области) в Ленинабадской области Таджикистана, прежде носивший название Советабад. Б. Гафуров является одним из шести Героев Таджикистана (1997 год). В Согдийской области учреждена премия имени академика Б. Гафурова и Нагрудный знак Лауреата премии им. Б. Гафурова. Решением Исполнительного комитета Гафуровского городского Совета народных депутатов Ходжентского района Ленинабадской области от 29 июня 1984 г. в городе Гафурове была образована площадь имени Бободжана Гафурова, где позже был установлен памятник ученому. Перед зданием Академии наук Республики Таджикистан установлен бюст академика Б. Гафурова. В Институте востоковедения Российской АН помимо портрета Б. Гафурова в галерее директоров хранится также его портрет, вытканный на ковре. [1]

История создания музея академика Б. Гафурова была задумана ещё в советские времена. Первый проект-схема музея был разработан по инициативе Худжандского РК КП и райисполкома в 1986 г. Первый «Дом-Музей академика Б. Г. Гафурова» был открыт в 1989 г. Первый кирпич в основании музея был заложен в 1987 г. накануне 80-летия со дня рождения Б. Г. Гафурова. После длительной консервации (1988—1996 гг.) строительство музея было завершено только в 1998 г. [3]

После принятия Постановления Правительства Республики Таджикистан «О создании Республиканского музея академика Б.Г. Гафурова» от 17 апреля 1998 года была образована организационная комиссия из числа видных ученых и представителей исполнительной власти города и района. В начале комиссией была разработана концепция реконструкции и оформления музея (академиком Н. Н. Негматовым; профессорами С. А. Абдуллоевым, Х. Х. Холджураевым; доцентами А. Джураевым и А. Кадировым), которая была одобрена Хукуматом Ленинабадской области (ныне Согдийской области, Республики Таджикистан). Сбор архивных документов, фотоматериалов и научного наследия академика Б. Г. Гафурова осуществили Хукумат Худжандского района (ныне Гафуровского района) и профессором Х.Х. Холджураевым. Тематический план и сценарий по залам музея были составлены С. А. Абдуллаевым, Н. Н. Негматовым, Х. Х. Холджураевым.

В музее экспонаты, архивные документы, фотоматериалы, научное наследие академика Б. Г. Гафурова были размещены в трех залах:

Первый зал — «Торжественный — Президентский зал», повествует о рождении фундаментальной книги Б. Г. Гафурова «Таджики».

Второй зал — «Биография Бободжана Гафурова»

Третий зал — «Вклад академика Б. Г. Гафурова в развитие исторической и востоковедческой науки».

Финальная часть зала, посвящена современному Таджикистану. При музее был создан макет рабочего кабинета академика Б. Гафурова. Художественное оформление музея было осуществлено бригадой известных художников К. Нодирова, Н. Эшановой и Г. Джураева. Автором текста и экспозиционных материалов являлся директор музея, доктор исторических наук, заслуженный работник Таджикистана, лауреат Премии академика Б. Г. Гафурова, профессор Хабибулло Холджураев. [3]

Экспозиция фондов музея была разделена на три тематические секции:

Секция — экспозиция 1: «Таджикский народ в начале XX века».

Секция — экспозиция 2: «Б. Гафуров — выдающийся политический и государственный деятель Таджикистана».

Секция — экспозиция 3: «Б. Г. Гафуров — выдающийся учёный, историк, востоковед, организатор науки и общественный деятель».

Первый музей таджикского учёного в Согдийской области, основанный постановлением Правительства Республики Таджикистан имеет республиканский статус. Изначально музей находится на родине Б.Г. Гафурова, в специально построенном для него в 1996-1998 гг. двухэтажном здании в центральной части г. Гафуров, Гафуровского района Согдийской области. Коллекции музея насчитывают около десяти тысяч предметов. Её основу составляют печатные издания, документы и фотографии, газетный фонд и архивные материалы учёного. В соответствии с Постановлением правительства фонды музея формировались различными министерствами и ведомствами республики, предоставившими печатные издания, архивные материалы и личные вещи академика Б.Г. Гафурова. В настоящее время идет активное пополнение фондов музея за счёт поступления в него частных библиотек известных учёных и деятелей культуры Таджикистана. Основные экспозиции музея расположены на втором этаже здания в двух выставочных залах общей площадью около 250 кв. м. [3]

В лекционном зале музея проводятся конференции и мероприятия, включая научные, образовательные, культурные мероприятия, посвящённые знаменательным датам истории таджикского народа и Республики Таджикистан и др. в которых принимают участие деятели культуры и науки. Ежегодно сотрудники музея обновляют тематические выставки и проводят на её основе экскурсии, встречи и собрания с участием школьников и студентов. Коллектив музея активно участвует в республиканских проектах и конкурсах. В 2006 г. они получили грант Института «Открытое общество» для участия в Фестивале детских программ в Санкт-Петербурге. [7]

Замечательным энтузиастом своего дела одним из основателей музея является профессор Хабибулло Холджураевич Холджураев, который возглавляет деятельность музея и Научных центра «Гафуроведение» и группы «Поиск» функционирующего при республиканском музее.

Хабибулло Холджураев (1933 г.р.) уроженец Исписара, Гафуровского района, Согдийской области, откуда родом был академик Б. Гафуров. Он закончил историко-филологический факультет Таджикского государственного

университета (ТГУ), работал учителем в школе. В 1962-1965 гг. обучался в аспирантуре ТГУ и защитил кандидатскую диссертацию, в 1971 году защитил докторскую диссертацию. В последующие годы он работал в Таджикском государственном университете, Таджикском аграрном университете (г. Душанбе), Ташкентской высшей партийной школе и Худжандском государственном университете.

С академиком Б.Г. Гафуровым, Х.Х. Ходжураев связывает почти полу-вековая судьба, Ему с первых лет аспирантуры (1963-1966гг.), докторантуре (1969-1972гг.) и в период обучения в ИПК при МГУ им. М. В. Ломоносова (1974-1976гг.) неоднократно приходилось сотрудничать и общаться с ним. В годы докторантуре при Институте востоковедения АН СССР Х. Ходжураев вёл научную работу непосредственно под руководством Б. Гафурова. В эти годы Х.Х. Ходжураев, вёл записи услышанного из уст учёного, после порою дополнения и уточняя их по памяти.

С 1998 года профессор Х. Ходжураев является директором республиканского музея академика Бободжана Гафурова.

В годы деятельности музея сотрудниками были образованы новые экспозиции «Зал памяти и сувениров», «Зал автографов», «Музей истории таджикского народа языком архивных материалов, карт, фотодокументов и книг» и др. обновляющиеся тематические выставки. Из-за недостаточности экспозиционной площади музея, они были размещены в личной квартире директора музея Х.Х. Ходжураева, находящегося по соседству с музеем. Данные экспонаты также, используются сотрудниками во время проведения экскурсий по музею [7].

В последние годы, вошли в практику работы музея организация и проведение и таких форм культурно-образовательной деятельности, как творческие встречи, открытые уроки, КВН и презентации новых книг изданные сотрудниками музея. Так, по инициативе Республиканского музея академика Б. Гафурова в 2011 году был организован и проведен КВН, посвященный 20-летию XVI Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан со школьниками школы № 57 района Б. Гафурова, между двумя командами «Истиклолият» («Независимость») и «Вахдат» («Единство»); презентация лучших исполнителей песни «Я пою для Родины». Также, вошло в традицию музея ежегодно организовывать и проводить дни первокурсников, дни выпускников средних школ, недель факультетов, дней памяти академика Б.Г. Гафурова, а также мероприятий, посвящённых Дням знания, учителя и науки [7].

Новым явлением в культурно-образовательной деятельности республиканского музея явилось применение наиболее привлекательных форм работы с посетителями. Начиная с 2015 года во дворе республиканского музея, был образован «Музей под открытым небом», где были представлены фотографии с комментариями о жизни и деятельности академика Б. Гафурова, об истории Таджикистана, о деятелях науки и культуры Согдийской области и Гафуровского района. Гости и жители районного центра Гафуровского района, особенно подрастающее поколение, посещая «Музей под открытым небом» имеют возможность ознакомиться с деятельностью академика Б. Гафурова, историей своей Родины и творчеством известных деятелей науки и культуры, государственными деятелями и известными тружениками края. Данная инициатива сотрудников музея является новой формой культурно-образовательной деятельности по

привлечению населения в музейном деле, которая стала новым явлением в практике музеиного дела в Таджикистане. [6, С. 6]

В работе научных сотрудников музея плодотворной работой является научно-исследовательская деятельность. По инициативе профессора Х.Холджураев при музее был создан Научный центр по изучению «Гафуроведения» - который исследует научную деятельность академика Б. Гафурова. Деятельность Научного центра является первым уникальным начинанием в музейном деле Республики Таджикистан. Сотрудниками центра опубликованы несколько научных трудов на русском, таджикском и узбекском языках о научной деятельности академика. Результатом исследований научных сотрудников центра стали изданные труды об академике Б. Гафурове, такие как: Академик Б.Г. Гафуров. Кн.1 – 2. – Худжанд: 1998 (кн.1 -207 с., кн.2 – 173 с.); Хафтод нахли пурсамар – Хучанд: 2002. – 234 с. (на тадж. яз.); Человек-легенда. – Худжанд, 2003. – 460 с.; Университет, носящий имя академика Б. Г. Гафуров (в цифрах и фотодокументах). – Худжанд, 2008. – 132 с.; Из истории создания книги «Таджики». – Худжанд, 2010. – 268 с.; Гафуроведы и гафуроведение. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 276 с.; Академик Б.Г. Гафуров – государственный деятель, историк, политик, востоковед и дипломат. – Худжанд, 2010. – 162 с.; Холджураев Х., Зоиров Г. Академик Б. Г. Гафуров в памяти народа. – Худжанд, 2012. – 196 с. и ряд других трудов посвящённых видным деятелям науки и культуры, государственным и общественным персоналиям Согдийской области Республики Таджикистан [4, С. 274], [6, С. 10].

Научная группа «Поиск», которая объединяет учёных-историков и журналистов более десяти лет ведёт исследования для создания сериала политических портретов об известных личностях таджикского народа. В работе принимают участие и сотрудники музея, известные писатели и журналисты Шариф Нуридинов, Акмал Каландар, Илаш Туйчи, Уктам Эргашевы, Мавлюда Джурхонова и др. [6, С. 11].

Научной группой изданы научно-популярные брошюры: «Первый Нарком Просвещения Таджикистана», «Гордость медиков Таджикистана», «Его славное имя», «Его жизнь оборвалась трагически», «Получил генеральное звание-комбрига», «Джура Закиров и его время», «Историком рождённый», «Верный сын народа», «Славный путь учёного медика», «Светлая личность», «Нисор Мухамедов–нарком второй половины 20-х гг.», «Абдулло Рахимбаев на посту председателя ЦИКа», «Ахмадбек Мавлонбеков возглавлял Бухарский обком КП (б) Узбекистана», «Абдукадыр Мухитдинов - один из лидеров джадидизма» (изданные в 2010-2016гг. г. Гафуров) и др.

Совместно с Президентом Народной Академии «Нури Худжанд» академиком Махмудом Закировым и научным сотрудником Абдукаюмом Курбановым издана книга «Библиография «Звёзды Худжанда», которая отражает вклад учёных-худжандцев в мировую науку. В ней под рубрикой «Звёзды Худжанда из глубины веков» даются штрихи из биографий известных деятелей науки и культуры прошлого и настоящего времени.

Группа «Поиск» приступила к написанию крупных фундаментальных работ о выдающихся деятелях XX века. Первая книга была издана под названием «Достойный наследник Авиценны». Она посвящена известному учёному-медику, внёсшему заметный вклад в развитие таджикской медицины, профессору Мухаммаду Ходжаевичу Бобоходжаеву. Очередная работа «Вся его жизнь –

подвиг», которая посвящена 85 летию профессора Д. К. Касымова. Д. К. Касымов известный ученый-педагог, патриарх таджикской агрономии, участник Великой Отечественной войны. [6, С. 12]

Другая книга из этой серии опубликована под названием «Академик Р. Б. Баратов – Патриарх таджикской геологии (Историко-биографический и научный очерк.)», об учёном, организаторе и руководителе Института геологии, который заслужил высокое уважение. Трудно переоценить значение вклада Рауф Баратович Баратова в создание Института геологии и развитие геологической науки. Благодаря Рауфу Баратовичу, Институт геологии осуществлял выход научных работников, стремившихся утвердиться как учёные, во внешний мир, ознакомив с результатами их исследований аудиторию специалистов.

Поисковой группой изданы несколько трудов об истории разработки драгоценных металлов и камней: Таджикистан: миллиарды под ногами (золото, цветные металлы и металлургия). Материалы. Кн. 1.-Худжанд, 2012.- 585 с.; Таджикистан: миллиарды под ногами (золото, цветные металлы и металлургия). Материалы. Кн. 2.-Худжанд, 2012. - 480 с.; Драгоценные металлы Бухарского эмирата и современность. – Худжанд – 2013. – 378 с.; История горного дела и металлургии Таджикистана (Материалы). – Гафуров, 2014. – 272 с. составителем которых является профессор Х. Ходжкураев. [6, С. 12]

Анализ деятельности музея академика Б. Гафурова показал, что в практике работы музея в основном применялись следующие базовые формы культурно-образовательной работы: экскурсии, лекции, встречи, открытие уроки, КВН, презентации, исторические игры и тематические конкурсы. Своебразным начинанием в музейном деле республики является создание и деятельность Научного центра «Гафуроведения» и группы «Поиск», которая внесла весомый научный вклад в исследовании жизни и деятельности академика Б. Гафурова, деятелей науки и культуры Таджикистана и истории страны. Новой формой работы, является организация «Музея под открытым небом» действующего при музее.

Вместе с тем, в практике работы музея ввиду многолетнего недостаточного финансирования со стороны государства и местной исполнительной власти (хукумата), в основном не применяются современные технологии информационно-коммуникативные средства в деле научно-фондовой деятельности, хранения фондов, культурно-образовательной и научно-исследовательской работы. Острой проблемой для музея, расположенного в районном центре республики, остаётся комплектование сотрудников музея профессиональными кадрами и научными сотрудниками. За истёкшие 20 лет своей деятельности сотрудники музея обрели неоценимый опыт в музейном деле используя традиционные методы культурно-образовательной деятельности и внесли свой вклад в воспитании населения и научных знаний в области истории Таджикистана.

Литература

1. Гафуров, Бободжан Гафурович [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. Республиканский музей академика Б.Г. Гафурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://elint.kunstkamera.ru/catalog/respublikanskij_muzej_akademika_bggafurova

3. Музей академика Бободжана Гафурова [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<https://ru.wikipedia.org/wiki/>
4. Холджураев, X. Гафуроведы и гафуроведение. – Душанбе: «Ирфон», 2010, – 276 с.
5. Холджураев, X., Зоиров, Г. Академик Б. Г. Гафуров в памяти народа. – Худжанд, 2012. – 196 с.
6. Отчёт о деятельности Республиканского музея академика Б. Гафурова за 2012-2016гг. Материалы текущего архива музея за 2016 год.
7. Материалы текущего архива Республиканского музея академика Б. Гафурова за 2010-2017 гг. (отчёты, справки, протоколы собраний).

Саъдиев Ш.

ОСОРХОНАИ ҶУМҲУРИЯВИИ АКАДЕМИК БОБОЧОН ҒАФУРОВ 20 – СОЛА ШУД

Дар ин мақола таърихи таъсис ва фаъолияти 20-солаи осорхонаи олими маъруф, ходими давлатӣ ва ҷамъияти Тоҷикистон академики Академияи илмҳои СССР Бобоҷон Ғафуров инъикос шудааст. Муаллиф дар мисоли фаъолияти осорхонаи мазкур шакл ва методҳои корҳои фарҳангӣ-маърифатиро дар байни аҳолӣ нишон дода, натиҷаҳои таҳқиқотҳои Маркази илмии назди осорхона амалкунандаро, ки бо иштироки олимон ва кормандон ба вуқӯъ омада ва дар осори илмии гуногун ба табъ расидаааст, баррасӣ намудааст. Дар хулоса доир ба фаъолияти осорхона баҳои мусбат дода, баъзе камбуҷидо дар кори он нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: таърихи осорхона, кори осорхона, экспонатҳо, ҳуҷҷатҳо, бойгонӣ, осорхонаи фарҳангӣ-маърифатӣ, таҳқиқоти илмӣ, маркази илмӣ, маводи чопшуда.

Sa'diev Sh.

20'S ANNIVERSARY OF THE REPUBLICAN MUSEUM OF ACADEMICIAN BOBOJON GHAFUROV

In this article are reflected the history of establishment and activities during the past 20 years of the Republican Museum of the famous scholar, political figure, academician of the Academy of Sciences of the USSR Bobojon Ghafurov. The author analyzing activities of the museum shows the form and methodology of cultural and educational issues accomplished among people. The results of the researches conducted by Research Centre of the museum workers and their published works also are discussed in the article. In the conclusion were evaluated the museum activities and indicated to some shortages.

Keywords: history, museum activities, exhibition, documents, archive, cultural and educational museum, research, scientific center, published materials.

УДК 37+37.042+159.923+008+616+036.865+314.4

Федоров А.О.

ВОПРОСЫ ПРИОБЩЕНИЯ К ЦЕННОСТЯМ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЦ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Настоящая статья посвящена анализу подходов к социальной адаптации людей с ограниченными возможностями здоровья. Раскрыты проблемы и потребности лиц с ограниченными возможностями здоровья. В статье рассматривается понятие традиционная культура, определение её ценностей, необходимые в адаптации лиц с ограниченными возможностями здоровья. Определены основные особенности и возможные мероприятия для устранения данных препятствий.

Ключевые слова: образование, социализация, сфера становления личности, инвалиды, лица с ограниченными возможностями здоровья, безбарьерная среда

Одной из важнейших задач формирования открытого и доступного общества для всех является интеграция лиц с ограниченными возможностями здоровья (далее — лица с ОВЗ) в её экономическую и общественную жизнь. Это и отсутствие дискриминации, и свобода доступа к информации, и возможность независимой и самостоятельной жизни, и доступность среды жизнедеятельности, право на труд, на здоровье и реабилитацию, на личную жизнь, на образование и культуру и т.д.

Но, несмотря на достаточно серьезные изменения в законодательстве и реализацию специальных программ, лица с ОВЗ по-прежнему слабо интегрированы в полноценную жизнь общества. Особенно это проявляется в возможностях расширения интеллектуального и духовного развития, включая знакомство с новейшими достижениями образования, культуры и искусства.

Российское законодательство предусматривает решение комплекса задач, обеспечивающие принцип равных прав на образование и культуру лиц с ОВЗ, среди которых: реабилитация, занятость, повышение уровня жизни, развитие инклюзивного образования, увеличение доли доступных для инвалидов приоритетных объектов социальной, транспортной, инженерной инфраструктуры. Вместе с тем слабо решаются вопросы, направленные на расширение образовательного кругозора лиц с ОВЗ и приобщение их к достижениям традиционной культуры, связанные, прежде всего, с неготовностью и слабой ориентированностью существующих учреждений культуры на реализацию данной потребности.

Под традиционной культурой в большинстве исследований понимается вся народная традиционная духовная и, отчасти, материальная культура, определяющая качественные, наиболее устойчивые и проявившие свою безусловную ценность параметры. Среда традиционной культуры — идеальная среда для воспитания и развития личности, являющаяся непревзойденным эталоном многовековой социальной практики, включающей в себя механизмы адаптации человека в социуме, содержащая в себе культурооб-

разный, природосообразный и культуроиздательный потенциал [1]. «Причем традиционность определяет ценностно-нормативное содержание данной культуры, а также социальные механизмы её передачи, а «народность» - самоидентификацию с народом, выраженную в стереотипах социального поведения, ценностно-нормативных системах, обыденных представлениях» [2].

Несмотря на достаточное количество научных работ по проблемам инвалидности, проблема приобщения к традиционной культуре, её ценностям лиц с ОВЗ средствами информационно-коммуникационных технологий остаются недостаточно исследованными.

В современной культурологии в наиболее общем виде культура предстает как совокупность созданных человеком материальных и духовных ценностей, а также система исторически сложившихся знаний, идей и социальных норм, отражающих активную деятельность людей и направленных на урегулирование общественных отношений. Культура является качественной характеристикой развития человека и общества [3].

Сфера культуры является образовательным и реабилитационным средством для лиц с ОВЗ, обеспечивающая развитие разнообразных познавательных навыков, путем социокультурной интеграцией.

Формы социокультурной интеграции рассматриваются в нескольких направлениях: посещение театров, кинозалов, музеев, концертных площадок, просмотры телепередач, а специфическими методами выступают – театротерапия, танцетерапия, арт-терапия, библиотерапия, эстетотерапия, музыкотерапия, гарденотерапия, иппотерапия и др. [5].

Осознавая инвалидность как сложное социальное явление, отметим, что проблемы лиц с ОВЗ могут быть решены только с изменением общественного отношения к людям, имеющим определенные недостатки. Конечной целью социокультурной интеграции инвалидов является наделение их возможностью самостоятельно участвовать во всех аспектах жизни, в том числе культурной и образовательной.

Но полноценная жизнь человека возможна лишь при условии, что он не испытывает никаких ограничений в исполнении своих жизненных функций. В случае, если эти ограничения по каким-либо причинам возникают, совместными усилиями этого человека и его окружения они должны быть устранены. Слабо, по нашему мнению, решаются вопросы, направленные на расширение культурного потенциала лиц с ОВЗ, приобщение их к достижениям традиционной культуры.

Включение лиц с ОВЗ в культурное пространство общества – это включенность в существующую социокультурную реальность посредством приобщения к культурным и духовно-нравственным ценностям, к здоровому образу жизни, через включение в мир искусства, культуры и творчества [4].

Включенность в социокультурную реальность происходит через приспособление личности к условиям культурной среды, освоение культурных норм поведения и ролевых функций, форм взаимодействия, сложившихся в том сообществе, к которому человек интегрируется. Включение лиц с ОВЗ в культурное пространство общества является двусторонним, которое проявляется, с одной стороны, в приспособлении личности к условиям культурной среды, а с другой – в инициировании и внесении изменений в нее на ос-

нове сложившихся собственных культурных ценностей, интересов и установок.

Опрос, проведенный среди студентов Московского государственного гуманитарно-экономического университета, показал, что на пути вхождения в культурное и образовательное пространство общества стоят следующие препятствия – отсутствие безбарьерной среды, обеспечивающей доступ к учреждениям социально-культурной сферы и отсутствие безбарьерной среды в этих учреждениях, а также высокий уровень цен на услуги учреждений культуры и досуга.

Одним из оптимальных и интенсивных способов вхождения лиц с ОВЗ в мир традиционной культуры является образование. От образования во многом зависит то, какими культурными ценностями они будут руководствоваться и как будут выстраивать взаимоотношение друг с другом. Сегодня в образовательном процессе все более важное место занимают информационно-коммуникационные технологии. На основе использования возможностей виртуального пространства Интернета развивается сеть дистанционного обучения (электронное образование, открытое образование, вики-среда и т.д.), происходит становление новых образовательных ресурсов в виде «виртуальных музеев», электронных архивов, электронных библиотек, электронных книг, цифровой формат вытесняет традиционную бумажную книгу из образовательного пространства.

Исследователи признают внедрение информационно-коммуникационных технологий как доминирующее влияние на процесс социализации лиц с ОВЗ как через традиционные каналы образовательного воздействия (интерактивные образовательные программы, электронные тренажеры, мультимедийные учебники), так и через сочетание образовательно-социализирующих воздействий в виде компьютерных игр, коммуникации в социальных сетях, формирование онлайновых сообществ и виртуальных субкультур и т.п.

Современные информационно-телекоммуникационные технологии позволяют сделать информационные ресурсы о культуре не только полезными для специалистов, но живыми и интересными для лиц с ОВЗ, позволяют существенно сократить время на поиск и доступ к ним.

Наиболее крупный проект, который реализуется в Российской Федерации, это — Национальная электронная библиотека. Его основная цель — создание сводного электронного ресурса на основе оцифровки каталогов и книжных фондов. Учитывая удаленность ряда регионов России от центра и связанные с этим трудности по распространению печатной продукции, Национальная электронная библиотека призвана решить проблему обеспечения граждан современной литературой на русском языке, путем создания электронных копий печатных произведений, представляющих культурное наследие России, а также электронными копиями произведений, имеющих научное и образовательное значение. Уже сегодня созданы цифровые копии авторефератов диссертаций из фондов Российской национальной библиотеки, справочных изданий из ее фондов, из «Золотой коллекции книг XIX века», выполнены работы по пополнению «Электронной коллекции свободного доступа», «Электронной коллекции авторефератов», «Электронной коллекции диссертаций по культуре, искусству и образованию» [7].

Не менее значимыми являются Интернет-ресурсы музеев Российской Федерации, содержащие данные о музейных коллекциях (Эрмитаж, Третьяковская галерея, Пушкинский музей, Русский музей и др.).

Интенсивно развивается объединенный Интернет-портал «Культура регионов России», имеющий в своем составе достаточно большой объем фото и видео материалов. Постоянно пополняется база данных «Недвижимые памятники истории и культуры», так как электронная сеть культуры, расширяющаяся весьма интенсивно, решает одну из центральных задач культурной политики российского государства — обеспечения доступа граждан к информации, содержащей сведения об объектах культурного наследия.

Успешная и эффективная реализация этих проектов зависит от того насколько полно будут использованы информационные технологии и насколько быстро этот аппарат будет освоен работниками учреждений культуры.

Все это позволит довести до лиц с ОВЗ информацию культурного характера, имеющую духовно-нравственную и просветительскую ценность; решать современными методами и средствами задачу приобщения ценностей традиционной культуры в обществе.

Литература

- Гаспринская А. А. Приобщение детей к традиционной народной культуре в учреждениях дошкольного образования // Труды Санкт-Петербургского государственного института культуры. 2013. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/priobschenie-detey-k-traditsionnoy-narodnoy-kulture-v-uchrezhdeniyah-doshkolnogo-obrazovaniya> (дата обращение: 16.10.2018).
- Костина А. В. Традиционная культура: к проблеме определения понятия // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение. – 2009. – №4. – URL: <http://zpu-journal.ru/e-zpu/2009/4/Kostina> (дата обращение: 15.10.2018).
- Агапова Т. В. Культура как совокупность материальных и духовных ценностей // Вестник Красноярского государственного аграрного университета. – 2014. – № 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kultura-kaksovokupnost-materialnyh-i-duhovnyh-tsennostey> (дата обращение: 15.10.2018).
- Матвеева Е.В. Культурная социализация людей с инвалидностью как объект социального туризма [электронный ресурс]: монография. – М., 2017. – С. 225.
- Низова Л. М., Мухаметшина Ч.М. Социокультурная реабилитация инвалидов как элемент социальной политики (на примере Республики Марий Эл) // Общество. Среда. Развитие. – 2017. – №2. – С. 42-48.
- Метляева Т.В., Учиткина А.А. Социально-культурная адаптация инвалидов (на примере г. Владивосток) // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – №8. – С. 386 -389.
- Сукинкин А. В. Информатизация ресурсов культуры: государственная стратегия расширения контента // Современная культурная политика как креативная деятельность: управление и инновации: коллективная монография в 2 частях / под общ. ред. О.Н. Астафьевой. – СПб, ЭЙДОС, 2014. – С. 192-197.

Федоров А.О.**МАСЪАЛАҲОИ ШИНОС НАМУДАНИ
АРЗИШҲОИ ФАРҲАНГИ АНЪНАВИИ МАҶЮБОН**

Дар мақолаи мазкур масъалаи муносибат ба мутобиқшавии иҷтимиоии одамони имконияти сломатиашон маҳдуд мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Дар он масъалаҳо ва талаботи ашхоси имконияти саломатиашон маҳдуд баррасӣ карда шудааст. Муаллиф моҳияти фарҳанги анъанавиро баррасӣ намуда, арзишҳои онро, ки барои мувофиқ гардонидани ашхоси имконияти сломатиашон маҳдуд заруранд, муайян намудааст. Ҳамчунин дар мақола хусусиятҳои асосӣ ва чорабинҳои барои барҳам задани монеаҳо мусоидаткунанда муайян гардидааст.

Калидвожаҳо: таҳсилот, иҷтимоъгарӣ, соҳа, барқарор намудани шахсият, маҷюбон, ашхоси имконияти сломатиашон маҳдуд, муҳити бемона.

Fedorov A.O.**ISSUES OF ATTRACTING THE PERSONS WITH DISABILITIES
TO THE VALUES OF TRADITIONAL CULTURE**

This article is devoted to the analysis of approaches to the social adaptation of people with disabilities. Author reveals the problems and needs of persons with disabilities related to the traditional culture. The article discusses the concept of traditional culture, the definition of its values necessary in the adaptation of persons with disabilities. Also are identified the main features and possible measures to eliminate these obstacles.

Keywords: education, socialization, personal development, disabled persons, barrier-free environment.

ТДУ 792тоҷик+57тоҷик+001(092)+782_791.43+598

Неккадамов Т.

САҲМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА ДАР ИНКИШОФИ КИНОИ ТОҶИК

Устод Мирзо Турсунзода аз солҳои сиоми асри гузашта бо ходимони кинои тоҷик, умуман, бо кинотрести «Тоҷиккино» (баъдҳо киностудияи давлатии «Тоҷикфилм») ҳамкорӣ кардааст. Ин ҳамкорӣ аз тарҷумаи филмҳо, навиштатоти (типт) барои филмҳои беовоз, эҷоди матнҳо, сенария ва сурӯдҳо иборат буд.

Дар мақола ҳамчунин аз навиштани аввалин киносенарияҳо, ҳамкорӣ бо режиссёрони кино, дубляж ва оҳангозон сухан меравад.

Суруди машҳури «Дидам ҷамоле» барои филми ҳунарии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» низ аз ҷониби Мирзо Турсунзода эҷод шудааст.

Махсусан, киносенарияҳои «Бо амри дил», «Ҳасани аробакаши» ва «Субҳи Ганг» аз рӯйи асарҳои устод Мирзо Турсунзода мавриди таҳлил қарор гирифтаанд.

Калидвоҷсаҳо: «Тоҷиккино», киносенария, тарҷума, дубляж, сурӯдҳо, образ, экрани кино, филми мустанад, филмҳои ҳунарӣ.

Мероси бой ва пургановати Мирзо Турсунзодаро уқёнуси беканореро мемонад. Устод дар тамоми мавзӯъҳо шеъру достон ва манзумаҳои зиёд ва пурмаънӣ эҷод кардааст. Дар ин байн боз фурӯсат ёфта, чун ходими машҳури давлатӣ, ҷамъиятӣ ва муборизи фаъоли сулҳу дӯстии ҳалқҳо нисфи умрашро дар сафари мамлакатҳои дунё гузаронидааст:

Баҳор омад зи умрам боз як соли дигар бигзашт,
Тамоми зиндагӣ оҳиста аз пеши назар бигзашт.
Ба мисли гӯшту ноҳун ҳамеша бо Ватан будам,
Агарчи нисфи умри беҳтаринам дар сафар бигзашт.

Устод бо вучуди серкорӣ, дар баробари эҷоди шеъру достонҳои баландгоя боз ба тарҷумаи (дубляжи) филмҳо, навиштани киносенарияҳо барои филмҳои ҳунарӣ ва драмаву либретто барои театрҳои қасбӣ бо камоли майл даст мезад. Воқеан ба кам шоирон дас медиҳад, ки дар баробари корҳои эҷодӣ боз ба фаъолияти муҳими давлативу ҷамъиятӣ муваффақ шаванд.

Шарқшиносӣ маъруфи советӣ доктори илмҳои филология профессор Иосиф Самуилович Брагинский аз ин ҳусус менависад: «Ӯ (М.Турсунзода, Т.Н.) чунон як шахсияти барҷаста, мураккаб, дорои ҷаҳонбинии васеъ буд, ки дар бораи як ҷиҳати ҳосси табиаташ, дар бораи рӯҳи интернатсионалии вай, принсипнокии ӯ, дар бораи садоқаташ дар дӯстӣ, дар бораи дар шахси вай ба ҳам пайвастани эҷодкории поэтикӣ ва фаъолияти сиёсӣ ва боз ҷиҳатҳои зиёди дигар мақолаҳои ҷудогона навиштан мумкин аст» [3].

Дар асл ҳам метавон доир ба паҳлӯҳои ғуногуни эҷодии устод мақолаҳои ҷудогона навишт, зоро ӯ ҳамчун журналист, ходими адабии театр, драматург, яке аз нахустин арбобони маданияту фарҳанги му-осири тоҷик, тарҷумони филмҳои ҳунарӣ, муаллифи ҷандин либреттоҳо ва киносенарияҳо шинохта шудааст.

Дар ин мақола ҳамкориҳои устод Турсунзода бо кинои тоҷик, баҳусус навиштани киносенияхо барои фильмҳои ҳунарӣ дар киностудияи давлатии «Тоҷикфильм» мавриди баррасӣ қарор додем.

Ҳамкории М.Турсунзода бо киносозони тоҷик ҳанӯз аз солҳои 1930-юм аз тарҷумаи (дубляжи) фильмҳои ҳунарии истеҳсоли киностудияҳои «Мосфильм», «Ленфильм» ва фильмҳои ҳунарии истеҳсоли киностудияҳои ҷумҳуриҳои бародар оғоз ёфтааст. Аз рӯзҳои нахустини таъсиси кинотрести «Тоҷиккино» (18 майи соли 1930) адибон М. Раҳимӣ, Ҳ. Обидӣ, А. Лоҳутӣ, Р. Навбари, М. Турсунзода, А. Дехотӣ, С. Улуғзода, М. Миршакар, Ҳ. Аҳорӣ, Ф. Абдулло, Ҷ. Икромӣ ва дигарон бо кормандони «Тоҷиккино» алоқаи мустаҳкамӣ эҷодиро ба роҳ монданд.

Моҳи декабри соли 1933 дар КМ ПК(б) Тоҷикистон Маҷлиси машваратии маданию равшаннамоӣ барпо шуд, ки иштирокчиёни маҷлис масъалаи муҳими замон «Оид ба вазъият ва натиҷаҳои кори саноати кино ва фото»-ро муҳокима намуданд. Дар маҷлис дастовардҳои эҷодии соли 1933 хуб арзёбӣ гардида, тавсия дода шуд, ки аз тарафи ҳодимони кино ва адибон беҳтарин фильмҳои тоҷикӣ аз забони русӣ ба тоҷикӣ баргардонида шуда, ҳамкории киносозони тоҷик бо адибони маҳаллӣ беҳтар ба роҳ монда шавад. Баҳусус, ба дараҷаи гоявию бадеии асарҳои истеҳсолкардаи кинотрести «Тоҷиккино» дикқати маҳсус ва бештар дода шавад. Дар қарори қабулнамудаи иштирокчиёни маҷлис чунин омада буд:

«Дар тайёр намудани сенарияҳо ва либреттоҳо барои солҳои 1934-1935, ... «нависандагони пролетарӣ ба истеҳсоли фильмҳои нав ҷалб карда шаванд, бо онҳо семинарҳо гузаронида, инчунин барои навиштани сенария ва либреттоҳо мавзӯъҳо пешниҳод карда шаванд. Танҳо ба ин васила ба тақомулоти кори сенарияю либретто муваффақ шудан мумкин аст» [1].

Ба ин раванди эҷодӣ Анҷумани нахустини нависандагони советии Тоҷикистон (10 майи соли 1934) низ такони ҷиддӣ дод. Пеш аз оғози кори Анҷумани нависандагон як гурӯҳи калони адибони Москва ба ҷумҳурии мо омаданд. Онҳо муваззаф шуданд, ки ба корҳои ташкилии анҷумани нахустин ва ба забони русӣ тарҷума кардани асарҳои адибони тоҷик қумак расонанд.

27 апрели соли 1934 дар шаҳри Душанбе Маҷлиси якҷояи нависандагони Москва ва кормандони киностудияи «Тоҷиккино» барпо шуд. Дар маҷлис Виктор Борисович Шкловский оид ба «Оғози киносения» маърӯза кард. Ҳамаи ин муносибат ва ғамҳориҳои Ҳукумати ҷавони РСС Тоҷикистон боиси боз ҳам беҳтар гардидани муносибатҳои эҷодии адибони тоҷик ва ҳодимони санъати ҷавони кинои миллӣ шуд.

Аз ин пас, таваҷҷуҳӣ нависандагону драматургони маҳаллӣ ба санъати кино боз ҳам бештар афзуд.

«Партияи Коммунистӣ ва Ҳукумати РСС Тоҷикистон бо мақсади тайёр кардани кормандони миллии кино як қатор ҷорабиниҳо андешиданд. Ба киностудияи «Тоҷиккино» режиссёри маъруфи Советӣ Ҳодими хизматнишондодаи санъати РСФСР Лев Кулешов даъват шуд. Ӯ мебоист дар баробари кори асосии ҳуд, инчунин дар тайёр кардани кадрҳои миллӣ ёрӣ расонад. Ҳамроҳи Лев Кулешов нависандагон Осип Брик ва Всеволод Вишневский ба Тоҷикистон омаданд.

18 майи соли 1935 бо ташаббуси КМ ЛКСМ Тоҷикистон комсомолони фаъол, ки дар байнашон эҷодкорон низ буданд, бо нависандагони шаҳри Москва воҳӯрии эҷодӣ барпо гардид.

Худи ҳамон сол дар назди трести «Тоҷиккино» барои нависандагони тоҷик мактаби сенариянависон ташкил шуд, ки роҳбарии онро Лев Кулешов бар уҳда дошт. Инчунин, дар назди Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон шуъбаи сенария барпо карда шуд, ки роҳбари он Ғани Абдулло буд» [7].

Албатта, чунин ғамхориҳои Ҳукумати РСС Тоҷикистон ва бародарони рус аз шаҳри Москва буд, ки кори дубляжи фильмҳои русӣ ва тоҷикӣ, инчунин сенариянависӣ рӯ ба беҳбудӣ ниҳод. Ҷанд сол пас ин ҳамкорӣ ме-ваҳои нахустини хешро ба бор овард. Устод М. Раҳимӣ сенарияи «Китоби баҳт», Ҳ. Обидӣ сенария барои филми бачагона «Ғаму шодии Малика», А. Лоҳутӣ сенарияи «Биҳишт» ва гайраҳоро дар ҳамдастӣ бо нависандагон ва драматургони рус навиштанд.

Масалан, устод М. Раҳимӣ дар ҳамдастӣ бо А. Иванов, Ҳ. Обидӣ бо А. Ҳолмский, М. Турсунзода дар ҳамқаламӣ бо А. Мстиславский сенарияи «Дар кӯҳсори Помир»-ро навиштанд.

Сенарияҳо то соли 1938 ба дараҷаи баланди қасбӣ эҷод гардида бошпнд ҳам, ба экран роҳ наёftа, солиёни дароз дар «портфели киностудия» меҳобиданд.

Ба ҳамин монанд сенарияи «Ҳалокати Иброҳимбек»-и С. Улуғзода, «Қишлоқи тиллой»-и М. Миршакар, киносенарияҳои А. Дехотӣ ва Ҳ. Ка-рим дар мавзӯи инқилобӣ, Р. Навбарӣ дар бораи нахустин зиёёни тоҷик омода буданд, аммо ҳамаашон рӯйи қофаз монданду ҳалос. Ҳатто солҳои минбаъда низ истифода нашуданд.

Сабаби экранӣ нашудани сенарияҳои зикршударо дар ду ҳолат меби-нем. Аввалан, нарасидани мутахассисони қасбии соҳа бошад, дуюмӣ, кинотрести «Тоҷиккино» он солҳо аз ҷиҳати базаи техникӣ ба таври зарурӣ муҷаҳҳаз нашуда буд. Бештар фильмҳои ҳӯҷҷатии ташвиқотию тарғибӣ таҳия мешуданд ва каму беш ба дубляжи фильмҳои бадеӣ аз забони русӣ ба тоҷикӣ дикқат медоданду ҳалос. Сабаби дигараш ба таъбири яке аз бунёд-гузорони театру кинои тоҷик Ғуломризо Баҳор (1903- 1938) чунин аст:

«Дар театр кор карда, ман бисёр асарҳоро рӯйи сахна гузаштам. Чун ба кинотрести «Тоҷиккино» барои кор минбаъда гузаштам, аз ҷиҳати эҷодӣ қафо мондам. Солҳои 1935-1936 барои ҳамаи мо барабас гузашт. Лев Кулешов, ки ману Комил Ёрматовро ба вай вобаста карда буданд, моро ҳатто ба кори режиссура наздик шудан ҳам намемонд. Ин «ҳамкорӣ» бо Лев Кулешов ба дуямон ҷизе надод» [8].

Моҳи июни соли 1937 дар Маҷлиси кормандони фаъоли санъати ки-но дар баробари дигар корҳо, инчунин ҳамкории нависандагон – адибон бо кино низ баррасӣ гардид. Нависандаҳо Ф. Абдулло, Ҳ. Карим, М. Турсунзода ва дигарон дар бораи тайёр кардани кадрҳои кино, сенария, режиссура ва актёрҳо изҳори ақида карданд. Ин муҳокимаронӣ ва пешниҳоду ан-дешаҳо бенатиҷа намонданд. Баъди маҷлиси кормандони фаъоли санъати кино киносенарияҳои А. Лоҳутӣ – «Тоҷ ва байрак», Ф. Абдулло – «Восеъ», Ҷ. Икромӣ – «Ҳаёт», А. Пирмуҳаммадзода ва Олшанский – «Комил», Ҳ. Карим – «Бехуқӯк», С. Сайдмуродов ва Н. Достал – «Раъно», М. Раҳимӣ – «Китоби баҳт», Ҳ. Обидӣ – «Ғаму андӯҳи Малика» навишта шуданд, аммо ин ҷо низ ягон сенария рӯйи экран наомад.

Аз адибони тоҷик таҳо ба устод М. Раҳимӣ даст дод, ки соли 1942 сенарияи «Фарзанди Тоҷикистон»-ро дар ҳамдастӣ бо Е.М. Помещиков ва Н.В. Рожков навишта, рӯйи навори кино орад. Фilm аз корнамоиҳои

тоҷикписарон дар Ҷанги Бузурги Ватани ҳикоят мекунад. Мо пас аз интизориҳои зиёд бори нахуст дар ҷодари кино бо номи сенариянависи тоҷик М. Раҳимӣ дучор шудем, ки боиси ифтиҳор буд.

Бояд қайд намуд, ки қӯшиши аввалин муроҷиат ба асарҳои нависандагони тоҷик ба соли 1931 рост омад ва то соли 1938 давом ёфта, танҳо соли 1956 амалӣ гардид. Ин ҳам бошад киносенарияи «Доҳунда» аз рӯйи романи ҳамноми устод С. Айнӣ буд, ки ба қалами А. Громов ва С. Айнӣ, баъдҳо А. Олшанский ва Н. Достал ва солҳои 1936 режиссёр Л. Кулешов аз рӯйи сенарияи О. Брик ва 1938 дар варианти нав И. Прут ва А. Олшанский кор карданд. Вале қӯшиши нахустин низ ҳафт сол тӯл кашид ва оқибат бенатиҷа монд [2].

Танҳо ба режиссёри ҷавон Б. Кимёгаров муяссар гардид, ки соли 1956 аз рӯйи сенарияи В. Шкловский филми ҳунарии «Доҳунда»-ро дар студияи Сталиnobod (ҳоло киностудияи давлатии «Тоҷикфильм») ба навори кино гирад. Вале пеш аз оғози ин кори ниҳоят ҷиддӣ Ҷаласаи маҳсуси назди Вазорати маданияти РСС Тоҷикистон баргузор гардид, ки дар кори он киносенарияи «Доҳунда»-и В. Шкловский муҳокима шуд. Дар муҳокимаи он адабон М. Турсунзода, М. Миршакар, С. Улуғзода, таъриҳшиноси маъруф З. Раҷабов фаъолона иштирок карда, баҳри боз ҳам беҳтар намудани сенария фикру андешаҳояшонро баён намуданд. Филми ҳунарии «Доҳунда»-и режиссёр Б. Кимёгаров танаффуси 16-солаи кинои тоҷикро раҳна зад ва ба оғози марҳилаи нави кинои тоҷик ва ҳамкории адабони маҳаллӣ бо кино асос гузошт.

Соли 1957 бошад ба экранҳои кинои советӣ филми ҳунарии мусиқӣ – мазҳакавии «Ман бо духтаре воҳӯрдам»-и таҳиягар Р. Я. Перелштейн баромад. Филми номбурда бо сурӯдҳои ширину форамаш зуд ба дили мухлисони кино ҷо гирифт.

Бешак, матни сурӯдҳо «Дидам ҷамоле», «Суруди ҷойхоначӣ», «Суруди мӯзадӯз», «Суруди холаи Ҳолнисо» ва дигарҳо, ки он солҳо вирди на танҳо мардуми тоҷик, балки ҳалқҳои ССР гардида буданд, ба қалами устод М. Турсунзода тааллук доштанд. Албатта, ин санаро оғози ҳамкории М. Турсунзода бо кинои тоҷик гуфтан ҷандон дуруст нест, зеро ҳамкории ў, тавре ки дар боло қайд намудем, аз солҳои сиом оғоз ёфта, то охири ҳаёташ идома дошт. М. Турсунзода дар бораи навиштани сенарияи кино, инчунин қаламашро дар дубляжи филмҳои ҳунарӣ низ санҷидааст.

Дубляжи филмҳои ҳунарӣ дар кинои тоҷик ҳанӯз аз соли 1931 оғоз ёфта буд. Ва, бештар филмҳои ҳунарии беовоз бо титрҳо (naviştacot) аз ҷониби адабони тоҷик тарҷума мешуданд.

Аввалин филми ҳунарии тарҷумашуда ин «Духтари рӯҳонӣ» (истехсоли киностудияи «Ӯзбекфильм», соли 1931) буд, ки матни онро адабони тоҷик тарҷума карда буданд. Вале кори нисбатан ҷиддӣ пас аз интишори Қарори Совети Комиссарони Ҳалқии РСС Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 1938 «Оид ба дубляж –тарҷума кардани филмҳои бадеӣ ба забони тоҷикӣ» оғоз ёфт. Дар он аз ҷумла, омада буд: «Бо мақсади аз тарафи меҳнаткашони Тоҷикистон беҳтар дарк намудани филмҳои бадеии ба забони русӣ истехсолшуда аз тарафи киностудияи Сталиnobod зудтар омӯхта шудани тарқиқи истехсоли дубляжи кинофильмҳо ба забони тоҷикӣ зарур ҳисобида шавад».

Мутахассисони дубляжи филмҳои бадеӣ А. Константинов ва В. Чечёткин аз Россия ба Тоҷикистон омада, аввалин филмҳои ҳунарӣ - «Ленин

дар Октябр» ва «Одами милтиқдор»-ро ба забони тоҷикӣ гардониданд. Матн ва муколамаҳои тоҷикии фильмҳоро адибон М. Раҳимӣ, М. Турсунзода ва С. Улугзода аз русӣ ба тоҷикӣ тарҷума карданд. М. Турсунзода ҳангоми кор дар дубляжи фильмҳои бадеӣ аҳамияти онро хуб дарк карда навиштааст: «Дубляжи фильмҳои бадеиро бояд билкул давом дод. Аз экран шунидани овози артистон ва алалхусус бо забони модарии худ шунидан, чӣ хуш аст...».

Дубляжи ин фильмҳо 6 апрели соли 1939 ба охир расид ва ин иқдоми нек тухфаи арзанде буд ба ҷашни 10-солагии ташкилшавии РСС Тоҷикистон. Ҳарду фильмро бахшида ба ҷашн дар экранҳои шаҳри Душанбе намоиш доданд [2].

Умуман, дар тӯли ин солҳо дар кори дубляжи кино аз адибон М. Раҳимӣ сар карда, устодон М. Турсунзода, С. Улугзода, Ҷ. Икромӣ, М. Миршакар, Ф. Абдулло, Ҳ. Аҳорӣ, баъдҳо М. Фарҳат, А. Баҳорӣ, А. Сидқӣ, А. Маниёзов, И. Раҳматов, нисбатан ҷавонҳо М. Бахтӣ, Лоиқ Шералий, Н. Бақозода ва дигарон саҳми қалон гузоштаанд.

М. Турсунзода дар оғози ҳамкорияш бо кинои тоҷик аз навиштани сенарияву тарҷумаи фильмҳои ҳунарӣ сар карда, баъдҳо дар ҷанд фильмҳои мустанад: «Қувваи бузург» режиссёр Б. Кимёгаров, матни М. Турсунзода, оператор И. Барамиков, соли 1949, дар ду қисм ва фильм мустанади «Садриддин Айнӣ» режиссёр Б. Кимёгаров, матни Н. Шпиковский, оператор М. Барбути, оҳангсоз А. Ленский, мушовир М. Турсунзода, соли 1949, дар ду қисм фаъолона иштирок намудааст.

Махсусан, дар таҳияи фильм мустанади «Садриддин Айнӣ», ки он ба ҳаёт ва эҷодиёти асосгузори адабиёти советии тоҷик устод Айнӣ бахшида шудааст, Турсунзода нақши қалон дорад. Ва ҳамкории ин ду марди бузурги фарҳанѓӣ М. Турсунзода ва Б. Кимёгаров аз ҳамин ҷо оғоз ёфта, баъдҳо бо таҳияи фильмҳои ҳунарии хеле баландғоя идома ёфт.

Б. Кимёгаров баъдҳо дар китоби хотираҳои Б. Кимёгаров ҳулоса баровардан мумкин аст, ки самимияти ин ду устоди маъруф ва забардаст нисбати ҳамдигар хеле зиёд ва ниҳоят самимӣ будааст. Аввалан, чун М. Турсунзода пай мебарад, ки Б. Кимёгаров дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти сардафтари адабиёти советии тоҷик фильм мустанад бардоштанист, хеле шод гардида, омодагӣ ва кумакашро дарег намедорад. Сонӣ, дар мулоқоти нахустин устод Айнӣ режиссёри ҷавон Б. Кимёгаровро хеле сард қабул меқунад, мактуби М. Турсунзода сабаб мешавад, ки С. Айнӣ табассум карда, дарҳол аз саломатӣ ҳолу аҳвол ва эҷодиёташ мепурсад. Пас барои наворгирӣ розигӣ медиҳад. Вагарна Айнӣ мегӯяд: «Хулоса, барои ман саргардонӣ ва ташвиши зиёд шуд, ки ман ҳеч гоҳ ин гуна «маросимҳо»-ро толиб нестам ва толиб набудам...» (Садои мардум. – 2000. – 14 апрел).

Б. Кимёгаров аз ҳамкориҳои нахустинаш бо М. Турсунзода менависад: «...Ман орзу доштам, ки дар бораи яке аз адибони қуҳансоли тоҷик Садриддин Айнӣ фильм ҳуҷҷатии тарҷумаиҳолӣ оғарам. Вале он айём ба-

рои таҳияи филмҳои мустанад он қадар таҷриба надоштам. Мақсадамро ба Мирзо Турсунзода изҳор намудам. Он кас хеле хурсанд шуда, маро дастгирӣ намуд ва аз сухан ба кори амалӣ гузашт.

– Бисёр хуб! Филмро бояд то ҷашни 70-солагии Айнӣ тайёр қунем, – гуфт вай ва мактубе ба номи Айнӣ навишта, ба дастам дод. Устод он вакт дар Самарқанд зиндагӣ мекард. Ин мақсадам ба шогирди дӯстдошта ва муҳаррири асарҳои Айнӣ Абдусалом Деҳотӣ низ писанд омад. Вале шунидам, ки устод бемори ҷиддӣ аст...

Ман қарор додам, ки ба Самарқанд равам.

Дарвозаро ба рӯям духтари Айнӣ –Лутфия, ки он солҳо хонандай синфи 10-ум буду алҳол санъатшинос, корманди илмии Академияи илмҳои РСС Тоҷикистон аст, боз намуд. Садриддин Айнӣ дар аввали воҳӯрӣ маро хеле сард пешвоз гирифт. Вай муҳбiron ва суратгиронро нағз намедид ва мусоҳиба доданро хуш надошт. Вале чун мактуби Турсунзодаро хонд, дар ҷеҳрааш табассум пайдо шуд ва бо нигоҳи маъниомез, бодикқат ба сӯям нигариста, аз хусуси Мирзо маро пурсон шуд: кай аз хориҷа баргашт? Саломатиаш чӣ тавр? Кадом шеърҳои нав эҷод қардааст...» [4].

Аз ин бармеояд, ки маҳз бо ҳидояти М. Турсунзода бори нахуст соли 1949 дар бораи сардафтари адабиёти советии тоҷик устод Айнӣ филми мустанад бо номи «Садриддин Айнӣ» (иборат аз ду қисм) дар таҳияи режиссёر Б. Кимёгаров, оператор М. Барбути оҳангсоз – А. Ленский ва мушовир (консултант) М. Турсунзода оғарида шуд.

Ҳамин тавр, ҳамкории нисбатан ҷиддии М. Турсунзода бо киносозон аз соли 1957, аз филми ҳунарии мусиқӣ-мазҳакавии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» (сенарияи Е. Смирнова, режиссёр Р.Я. Перелштейн, оператор Я. Кулиш, оҳангсоз А. Бобоев, рассом Ю. Волчавецкий, киностудияи Сталино-бод) оғоз ёфт ва натиҷаҳои хуб ба даст овард.

Ҳамкории ин ду эҷодкор М. Турсунзода ва А. Бобоев дар таҳияи филми ҳунарии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» бо муваффақиятҳои қалон анҷом ёфт. Устод сурудҳои «Дидам ҷамоле», «Суруди ҷойхонаҷӣ», «Суруди мӯзандӯз», «Суруди холаи Ҳолнисо» ва гайраҳо эҷод қард, ки ин яке аз комёбихои филми нав буд. Бахусус, суруди «Дидам ҷамоле» миёни ҷавонони советӣ машҳур гардид, ки онро бо забонҳои русӣ ва тоҷикӣ месуруданд:

Дидам ҷамоле, абрӯ ҳилоле,
Дар зери ҷашмаш, бинҳода ҳоле.
Ақлам рабуд, ҳоли сиёҳаш,
Дил пора қард, теги нигоҳаш.

Филми ҳунарии мусиқӣ-мазҳакавии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» аз тарафи тамошобинон хуш пазируфта шуд. Онро ба рӯихати дастовардҳои санъат ба Даҳаи адабиёт ва санъати ҳалқи тоҷик дар шаҳри Москвав (соли 1957) дохил карданд. Яке аз сабабҳои машҳур шудани филми нав ин сурудҳои форамаш бахусус, суруди «Дидам ҷамоле» буд.

Баъди Даҳа бошад ин суруд чун шлягер вирди забони тамоми ҷавонони советӣ гардид. Филми ҳунарии мусиқӣ-мазҳакавии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» соли 1958 дар Кинофестивали якуми байналхалқии Осиё ва Африко, ки дар Ҷумҳурии Ҳалқии Ҳитой доир гардид, сазовори «Ҷоми нуқрагин» шуд. Ин фильм шаъну шарафи кинои тоҷикро дар арсаи ҷаҳонӣ баланд бардошт.

Собиқ котиби якуми КМ ПК Тоҷикистон Турсун Ӯлҷабоев ба қадом шаҳре сафар мекард, ё меҳмонҳои ифтихории Тоҷикистонро ба тамошои ин фильм даъват карда, ифтихор дошт, ки чунин як шоҳасари кино дорем.

Дар бойгонии М. Турсунзода мактуб аз аскарбачаҳои тоҷик, ӯзбек, рус ва дигар ҳалқияту миллатҳо, ки ба шоир бо ҳоҳишҳои гуногун муроҷиат кардаанд, хеле зиёданд. Беш аз ҳама як мактуб диққати маро ба ҳуд ҷалб намуд:

«Ассалому алайкум акаи Мирзо Турсунзода!

Мирзо ака! Барои бо ҳамин мактуб як дақиқа вақтатонро гирифтанимон мебаҳшед. Ман ва ҳамхизматонам ба Шумо бо як илтимос мактуб навиштем. Мо филми «Я встретил девушку», ки онро киностудияи Сталинобод таҳия кардааст ва суруди ин филмро Шумо навиштаед, шунида маъқул кардем ва меҳоҳем боз сурудҳои дигари шавқовар нависед. Мо ҳуд фарзандони ӯзбек ҳастем, vale ҳехоҳем забони ҳалқҳои бародарони гуногунро омӯзем. Мо, ки дар шаҳри Москва хизмат карда истодаем, илтимос дорем сурудҳои аз кинофилми «Я встретил девушку» ва як қатор сурудҳои ҳалқии тоҷикиро ба мо фиристонед.

Мирзо ака! Сурудҳои кинофилми «Я встретил девушку» ба забони русӣ бошад.

Бо ҳамин суханамон тамом. Ба корҳои адабии Шумо муваффакият орзумандам! Ҳам ба Шумо умри дароз талаб дорем!

Мактубнависон:

Қамбаров Абдурашид, Олимов Раҳматҷон, Олимов Собирҷон, Иброҳимов Носирҷон, Қусайминов Фозилҷон

22 сентябри соли 1957» [9].

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон 19 марта соли 2008 дар мулоқот бо зиёйёни кишвар қайд карданд, ки: «Имрӯз дар тамоми қаламрави собиқ давлати Шӯравӣ суруди «Дидам ҷамоле», аз филми ҳунарии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» машҳур аст, ки матну оҳангӣ он ба қалами шоири тоҷик Мирзо Турсунзода ва бастакори озарӣ Андрей Бобоев тааллук доранд. Ин мисолҳо намунаи барҷастаи ҳамкорпизҳои илмию эҷодӣ мебошанд ва ин бурди ҳамаи мост».

Баъд аз муваффакияту комёбихои филми ҳунарии «Ман бо духтаре воҳӯрдам» М. Турсунзода дар яке аз сӯҳбатҳояш бо дӯсти деринааш Б. Кимёгаров ба мувофиқа меоянд, ки бояд аз рӯйи достони «Ҳасани аробакаш» филми ҳунарий оғаранд. Устод бо камоли майл ҳамроҳи сенарист Инна Филимонова ба кор шурӯъ намуда, дар муддати кутоҳ (соли 1965) сенарияро барои навори филм омода мекунанд.

«Филми навро («Замони осоишта» 1965) ба охир расондаму дарк намудам, ки ҳанӯз наметавонам аз он давраҳо ҷудо шавам. Бо тамоми ҳастиям, фикру андешаҳоям ман дар байни солҳои бистум қарор доштам. Замоне, ки такдири мардуми Осиёро Ҳокимияти Советӣ ҳал мекард.

Аз ин рӯ, ман ба достони машҳури Мирзо Турсунзода – «Ҳасани аробакаш» муроҷиат кардам...

Сенарияро худи Мирзо Турсунзода дар ҳамдастии дӯсти солҳои таҳсил дар ВГИК (Институти давлатии умумииттифоқии кинематография) кинодраматург Инна Филимонова эҷод карданд. То ин вақт Филимонова ҳамроҳи Мирсаид Миршакар сенарияи «Бачагони Помир»-ро навиштанд ва дар баробари дигар оғарандагони филм сазовори Ҷоизаи давлатии РСС

Тоҷикистон ба номи Рӯдакӣ гардидаанд», - менависад таҳиягари филм Б. Кимёгаров.

Ниҳоят, ба наворгирии филми ҳунарии «Ҳасани аробакаш» дар шаҳрҳои Душанбе ва Исфара оғоз меёбад. Таҳиягар барои иҷрои нақши асосӣ – Ҳасан Бимбулат Ватаевро аз шаҳри Орҷоникидзеи Осетияи Шимолӣ даъват намуд. Дар яке аз рӯзҳои наворгирий барои интихоби актёрон М. Турсунзода Б. Ватаевро бо ҷомаву тоқии тоҷикӣ дар нақши Ҳасан дида аз қиёфа ва бозии мағрурониаи актёри осетини тоҷикнамо хеле шод ва қаноатманд шуд:

«Ҳасан – қаҳрамони асосии филм дар иҷрои Б. Ватаев ҳақиқатан дар симои миллӣ таҷассум ёфтааст.

Мирзо Турсунзода ҳамаи нақшҳои қаҳрамонҳои филм, баҳусус нақши Ҳасанро, чун оғариниши (эҷоди) худ қабул кард.

- Ин ҳамон Ҳасан, Ҳасани аробакаши ман! - гуфта буд шоир», - менависад киношинос Людов Ивановна Қиёмова» [6].

Филми нави ҳунарии «Ҳасани аробакаш» (сенарияи М. Турсунзода, И. Филимонова, таҳиягар Б. Кимёгаров, оператор А. Григорев, оҳангсоз Т. Кулиев, рассомон Е. Гришин ва И. Тартинский, истехсоли киностудияи «Тоҷикфильм») соли 1966 ба экранҳои кинои советӣ баромад. Филми мазкур бо вучуди баъзе костагиҳо аз тарафи мунаққидони кино ва тамошобинон баҳои баланд гирифт. Баҳусус, Ҳасани аробакаш дар иҷрои Б. Ватаев хеле самимӣ ба боварибахш баромадааст. Ҳасани сода, ошиқ ва мағрур.

Образи Ҳасанро дар филм нақшҳои Полвон (Г. Завқибеков), Садаф (М. Аминова), Зайнаб (М. Камолова), шоир ва рӯзноманигори ҷавон Раҷаб (М. Воҳидов) пурратар кардаанд. Актёр Б. Ватаев тавонист, ки симои Ҳасанро хеле ҷаққон, далер, ҳассос, вале зудранҷу худписанд ва ҳавобаланд оғарад. Дар баробари ин унсурҳои миллии қаҳрамонашро то андозае нигоҳ дорад.

Дар филми ҳамном мо Ҳасанро якрав, худписанд ва мағрур, вале дар айни замон мубориз мебинем. Муаллифи сенария ва таҳиягари филм мувваффақ шудаанд, ки ин сифатҳои қаҳрамонро дар филм хеле барҷаста нишон диханд. Ҳасани поквичдон ва меҳрубон ҳаёти нави сотсиалистиро ба зудӣ қабул карда наметавонад. Ба хотир оред муносибати Ҳасан бо нонпаз ва Давлатбой, бо директори ҳонаи бачагон, бо дӯсташ-оҳангтар Полвон (Г. Завқибеков) ва ниҳоят мусобиқа – пойгааш бо «аспи оҳанин» – мошин.

Дар филми ҳунарии «Ҳасани аробакаш» аспу ароба ҳамеша ба муқобили мошин гузошта шудааст. Ва, қаҳрамони асосии филм ҳеч гоҳ ба мошин тан намедиҳад ва аз дидани он зуд асабӣ мешавад. Бештари дӯстони Ҳасан маслиҳат медиҳанд, ки аспу аробаро монда, барои кор ба Артел равад, вале:

Ҳасан аз аспу ароба магар,
Метавонад, ки дасту дил шӯяд,
Метавонад, ки аз аробакашӣ,
Дил канад, касби дигаре ҷӯяд?

Албатта, он айём на ҳама «ҳаёти навро» ба зудӣ қабул карданд. Ҳасан бошад ба гайр аз худ ва аспу аробааш чизи дигарро донистан намехост. Фақат иштирок дар тӯй ва ошиқ шудан ба Садаф каме характери

Ҳасанро дигар мекунад, ки инро пас аз тамошои фильм пай бурдан мумкин аст:

Як нигоҳ кард сӯй бом Ҳасан,
Гуфт: - Ин ҳосили шаби тӯй аст.
Ин ҳамон шӯхчашми ширинкор,
Ин ҳамон дӯструй дилҷӯй аст.

Вале Садаф низ Ҳасанро барои кор ба завод ва хондан ҳидоят мекунад.

Дар маҷмӯъ, филмофарон низ ҳоҳони онанд, ки Ҳасан аробакаширо бас карда, ронанда шавад ё ақаллан ҳамроҳи дӯсташ Полвон (Г.Завқибеков) дар завод ба кор дарояд. Қаҳрамони фильм шояд дар охир дарк намуд, ки шахс дар танҳоӣ ба иҷрои ягон кор қодир нест. Ҳатто, ҳангоме ки дар охири фильм Раҳши азизаш вафот мекунад, доду фарёди бехудааш ба кор наомад. Боз ронандаи мошин пайдо шуда, дар гӯру чӯб кардани Раҳш кумак мекунад.

Агар тамошобинони филми «Ҳасани аробакаш» пай бурда бошанд, дар қисми аввали фильм Ҳасан ва аспу аробааш бо мошин пойга мекунанд ва дар ин пойга аввал Ҳасани аробакаш пешсаф буд ва тадриҷан аз мошин қафо монда, гамгин мешавад. Дар ин лаҳзай фильм, ки хеле дикқатчалбӯнанда аст, таҳиягарони фильм қӯшидаанд, ки муборизаи соҳти ҳаёти нав ва қуҳнаро дар симои Ҳасану аробааш ва мошину ронанда нишон диханд. Яъне қудрати ки зиёдтар аст, ҳаёти нав ё қуҳна. Ва Ҳасан нахустин бор дар мусобиқа шикаст меҳӯрд. Ин шикасташ буд, вале то ҳалокати Раҳш ба мошин тан намедиҳад. Оқибат, дар охири фильм зиндагӣ Ҳасанро маҷбур мекунад, ки ба тақдираш тан дихад. Аммо дар фильм ба тамошобинон но маълум мемонад:

Ҳасан ба ҷустуҷӯйи Садаф шитофт ё барои хондани ронандагӣ, умуман, ба кучо шитобон рафт? Шояд ба истиқболи ҳаёти нави сотсиалистӣ?

Ба ҳар ҳол филми ҳунарии «Ҳасани аробакаш» яке аз шоҳкориҳои кинои тоҷик ба ҳисоб меравад. Дар ин фильм унсурҳои миллӣ хеле хуб ва моҳирона истифода шудаанд.

Ин фильм ба эҷодкорон, аз ҷумла муаллифи сенария М. Турсунзода илҳом бахшид ва ӯро роҳандозӣ кард то ба сенарияҳои нав ва нисбатан ҷиддӣ даст занад.

«...Образи оғаридаи ӯ «Ҳасани аробакаш» барои ҳазорон – ҳазор одамон як ҷизи воқеии баҳонаталаబ шуд. Дар симою шахси ин ҷавони тоҷик гӯё азобу машаққати дар давоми асрҳои зиёд дидою қашидаи ҳалқ, ҷустуҷӯ ва ҷаҳду ҷадали ӯ дар роҳи ҳақиқату адолат ва садоқат таҷассум ёфтааст. Охир, Мирзо Турсунзода худ дар солҳои кӯдакӣ чӣ будани меҳнати вазнини ҷисмонӣ ва эҳтиёҷу ниёзмандиро аз сар гузарондааст. Танҳо Октябрри қабир ба рӯйи ӯ – писари дурдгари дехотӣ, роҳи фароҳи маърифат ва маданияти баландро бикшод» [11].

Соли 1966 дар Кинофестивали V минтақавии киносозони Осиёи Миёна ва Қазоқистон, ки дар шаҳри Ашқобод барпо шуд, филми ҳунарии «Ҳасани аробакаш» сазовори баҳои баланди аъзои ҳакамон гардида, бо ду Диплом «Барои беҳтарин нақши қаҳрамони ҳалқӣ» ва иҷроқунандай нақши Ҳасан – Б. Ватаев бо Диплом «Барои иҷрои беҳтарин нақши мардона» қадр гардиданд.

Ба ин маънӣ, ҳамкории ин ду эҷодкор – режиссёр ва муаллифи сенария натиҷаҳои назаррас ба бор оварданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи ботантана баҳшида ба 100-солагии Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзода (14 октябри соли 2011) дар бораи аҳамияти баланд доштани эҷодиёти шоир, баҳусус достони «Ҳасани аробакаш» маҳсус қайд карданд, ки: «...Зиндагинома ва кору пойкори ў таърихи зиндаи миллати мо дар асри XX мебошад. Дар бисёр шеърҳои абадзиндаи ў, маҳсусан дар достони баландмазмуни «Ҳасани аробакаш» таҳаввулоти азими сарнавишти миллати тоҷик дар асри гузашта бисёр дақиқ ва моҳирона тасвир шудааст...».

Ҳамзамон бо ин, шоири башардӯст дар хонаи дили худ меҳру муҳаббати мардуми заҳматкаши ҷаҳонро низ ҷой дода буд.

Аз ин ҷост, ки сухани пурэъчози шоир ифодагари рӯҳи замон ва таҷассумгари дарду вичдони аҳли башар буд» (Садои мардум. – 2011.– 18 октябр).

Ин баҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ҳаққонӣ ва арзанда буда, на танҳо ба достон, балки ба филми ҳунарии «Ҳасани аробакаш» низ даҳл дорад.

Соли 1968 ҳайати сегонаи эҷодӣ сенарияи филми ҳунарии «Бо амри дил»-ро (сенарияи М. Турсунзода, И. Филимонова ва режиссёр Б. Кимёгаров, оператор А. Панасюк, оҳангсоз А. Одинаев, рассомон Ҳ. Бақоев ва А. Подкай, истеҳсоли «Тоҷикфильм» соли 1968) барои наворгирӣ омода карданд.

Бояд гуфт, ки таҳиягари барҷастаи кино Б. Кимёгаров ҳангоми интихоби актёрон ҳатман бо муаллифи сенария М. Турсунзода маслиҳат карда, пас ба мувофиқа меомадааст: «...Сенарияи навро («Бо амри дил», 1968) мо – сеямон навиштем: Мирзо Турсунзода, Инна Филимонова ва ман. Мо хуб медонистем, ки чӣ мақсаддорем, қаҳрамонҳоямонро тасаввур мекардем.

Қаҳрамонҳои мо киҳоянд? Чӣ гуна зиндагӣ мекунанд, чӣ тарз фикру ақида доранд? Чӣ меҳоҳад, чӣ онҳоро хурсанд мекунанду чӣ эшонро ба ташвиш меорад?...

Сенарияро мо бо як дилгармӣ навиштем, вале он бо мушкилиҳо эҷод шуд.

Вариантҳои гуногунро пешниҳод намудем ва тағириу иловаҳоро ба сенария ворид кардем. Дар охири кор дидем, ки ҳамааш ба манфиати корамон буд.

... Вақте ки мо аз ҳусуси сенарияи нав («Бо амри дил») бо Мирзо Турсунзода ва Инна Филимонова маслиҳат мекардем, дар хотима ба хулоса омадем, ки нақши асосиро бояд Лев Свердлин бозӣ кунад. Нақши Иброҳим Каримовро маҳсус барои вай навиштем.

Ҳамин тавр шуд, ки сӯҳбати ман бо Свердлин аз ҳусуси таҳияи филми нав дар шаҳри Эдинбург, дар фестивал ба вуқӯй пайваст. Вай маро хеле бодиқкат гӯш кард, вале ҷавобашро пас аз мутолиаи сенария бояд мегуфт, зеро дар кори театр хеле банд буд. Ман сенарияи филми «Бо амри дил»-ро ба Лев Свердлин додам. Вай сенарияро ба зудӣ ҳонда, барои иҷрои нақши асосӣ – агроном Иброҳим Каримов розигӣ дод...» [5].

Ниҳоят, филми ҳунарии «Бо амри дил» таҳия гардид ва ба тамошобинон нишон дода шуд. Дар нақшҳои асосӣ тамошобинон актёрои дӯстдоштаашон Иброҳим Каримов (Лев Свердлин), раиси колхоз Камол Саидов (Муҳаммадҷон Қосимов), Ҳайрӣ (Светлана Норбоева), Шариф

(Бимбулат Ватаев), Лидия Федоровна, (Татьяна Пелтсер) ва дигаронро дида, хеле хуб пазироӣ намуданд.

Шояд яке аз комёбихои фильм дар он бошад, ки режиссёр барои иҷрои нақшҳо се актёри машҳури санъати театр ва кино – Артистони ҳалқии СССР Л. Свердлин, М. Қосимов ва Т. Пелтсерро даъват кардааст. Масалан, актёр Л. Свердлин аз ин пеш чандин нақшҳои мардуми Шарқро дар кино иҷро карда, комёб ҳам шудааст. Дар филми ҳунарии «Бо амри дил» бошад нақши иштирокчии Ҷангӣ Бузурги Ватаний, агроном И. Каримовро бозӣ кардааст. Тавре ки аз тамошои фильм бармеояд, коммунисти асил Каримов пас аз беморӣ ва табобат аз беморхона баромада, ба қароре меояд, ки эстрафтаи меҳнатиро ба ҷавонон, ба раиси колхоз К. Саидов (М. Қосимов) супорад. Вай чун коммунисти поквичдон дар хизмати ҳалқу ватан буд ва манфиату ҳимсояи ҳалқи азизашро аз ҳама чиз боло мегузошт. Қаҳрамони фильм агроном Каримов (Л. Свердлин) дарк мекунад, ки вай дигар пештара барин ба ватан хизмат карда наметавонад, зоро саломатиаш хуб нест. Пас ба ҳулосае омада, ба нафақа мебарояд, то ки ба ҷавонон, ба қадрҳои оянда роҳ дихад.

Дар фильм эҷодкорон симои собиқадорони ҷангу меҳнатро хеле са-мимиӣ ба қалам ва пас лентаи кино додаанд. Онҳо бо наслҳои нисбатан ҷа-вон хеле меҳрубонона муносибат карда, омодаанд дар ҳар лаҳза кумакашо-про дареф надоранд.

Филми ҳунарии «Бо амри дил» низ чун филми «Ҳасани аробакаш» аз ҷониби мунаққидони кино ва муҳлисони сершумораш хуб пазируфта шуд.

Кинодраматург И. Филимонова солҳои ҳамкорӣ бо М. Турсунзодаро ба хотир оварда, навиштааст: «Кори сеюми ман дар кинои тоҷик «Бо амри дил» буд. Боз бо Мирзо Турсунзода ва режиссёр Б. Қимёгаров ҳамкору ҳам-нишин шудам.

Нуқтаи асосӣ ин шеърҳо дар бораи коммунистон буд, лекин мо та-моми сюжет ва образҳоро аз нав дигар кардем. Симои коммунистони солҳои 60-умро тасвир кардан хеле мураккаб буд. Ман дар танҳоӣ аз уҳдаи ин кор намебаромадам. Ҳушбахтона, Мирзо Турсунзода мададрасонам буд ва маро бо бисёр шахсиятҳои шинохтаи ҷумҳурий шинос кард. Роҳи тай-намудаи ин шахсони номдор ба ман кумак расонд ва симои қаҳрамонҳои фильмӣ оянда боз ҳам пурратар шуданд.

Ман барои сенарияи оянда маводи зиёде ҷамъ овардам. Танҳо вақт чудо карда, навиштан лозим буд. Лекин ин кори аз ҳама мушкилтар баро-мад. Сенария, нисфи он материал ва фикру андешаҳое, ки мо ҷамъ кардем, дар бар гирифта наметавонист.

Ҳар сеи мо тез-тез ҷамъ мешудем: Мирзо Турсунзода, Борис Қимёга-ров ва ман. Сенарияи навишташударо хонда баҳс мекардем. Аз фикру ан-деша ва сюжетҳои зиёдатӣ даст қашида, оқибат ба хотимаи кор расидем – сенария омода шуд» [10].

Мавриди зикр аст, ки сенариянавис И. Филимонова дар хотираҳояш М. Турсунзодаро чун эҷодкори асил, меҳнатдӯст ва ниҳоят ҳалиму ҳоксор нишон додааст. Дар ин мудате ки ин бонуи эҷодкор дар киностудияи «Тоҷикфильм» фаъолият дошт, дар ҳамдастӣ бо Турсунзода кино сенарияҳои «Ҳасани аробакаш» ва «Бо амри дил»-ро навиштанд.

Кам шоир ё нависандаеро медонем, ки бо муаллифони сенарияи ин ё он асарашон ҳамақида бошад, вале ҳаммуаллифони устод ҳамеша аз ӯ мас-лиҳат пурсида, фикру андешаашро дар мадди аввал мегузоштанд. Мас-

лиҳату машваратҳои эшон ҳамеша ба манфиати кор буд, зеро М. Турсунзода аз солҳои сеом бо кормандони кино ҳамкории эҷодӣ дошт, ки он зиёда аз чиҳил сол идома кард. Яқин ки дар тӯли ин солҳо таҷрибаи бойи тарҷумайи филмҳо, муҳарририй ва навиштани киносенсияро анҷӯхта буд.

М.Турсунзода соли 1947, аз сафари нахустинаш ба Ҳиндустон, ба ин сарзамини афсонавӣ таваҷҷуҳи зиёд пайдо кард ва силсилаи машҳури шеъру манзумаҳояш таҳти унвони «Қиссаи Ҳиндустон» аз меҳру муҳаббат ва дилсӯзии ў нисбати мардуми Ҳинд дарак медиҳанд. Ў соли 1970 достони «Аз Ганг то Кремл»-ро эҷод мекунад:

Ман ҳасад мебарам ба ҳиндуе,
Ки ба уммеди рӯзи некӯе.
Шарқсанчию гарбии ӯнӣ кард,
Дар ғами Ҳинд шабнишинӣ кард.
Ҳиндуе, ки ба ёди истиқлол,
Пеш мерафту марг аз дунбол.
Ман ҳасад мебарам ба марди Ҳинд,
Ки ба Ленин бигуфт дарди Ҳинд...

Достони «Аз Ганг то Кремл» - асоси сенарияи филми ҳунарии «Субҳи Ганг» мегардад. Ин навбат Турсунзода сенарияро бо ҳамкории Д. Булгаков ва Л. Файзиев таҳия мекунанд.

Барои таҳияи филми нав таҳиягари маъруфи ўзбек Латиф Файзиев дъяват мешавад. Ин охирин сенарияи кино ва ҳамкории Турсунзода бо киностудияи «Тоҷикфильм» буд.

Филми ҳунарии «Субҳи Ганг» соли 1976 ба экранҳои кино баромад. Муаллифони сенарияи филми нав М. Турсунзода, Д. Булгаков ва Л. Файзиев, режиссёр Латиф Файзиев, оператор Анвар Мансуров, оҳангсоз Мухтор Ашрафӣ, рассом В. Ортиқов буданд. Филми ҳунарии «Субҳи Ганг» истеҳсоли якҷояи киностудияи «Тоҷикфильм» ва киноширкати «Фақир Чанд Мерра компания» -Ҳиндустон мебошад. Он аз хусуси ба даст овардани истиқлолияти давлатии Ҳиндустон қисса мекунад. Таҳиягари фильм ва муаллифони сенария ба он муваффақ шудаанд, ки муборизаи озодиҳоҳонаи фарзандони мубориз ва шарафманди Ҳиндро бо роҳбарии қаҳрамони асосии фильм Прата Чанд (Виктор Войническу-Соцкий) аз истисморгарони англisis хеле возех ва боварибахш ба ҷодари кино нишон диҳанд. Дар ин роҳ мардуми кӯҳистон ба Прата кумак расонда, роҳи ўро то шаҳри Москва аз душману ҷоссусони хориҷиву дохилий тоза намуда, то ба мулоқоти Ленини бузург расиданаш дар сарҳади Тоҷикистону Афғонистон ба вай ёрӣ мерасонанд:

Пратап дар Кремл ҳайрон буд,
Ғарқаи сайри қасри шоҳон буд.
Пратап дар Кремл по мемонд,
Ҳафтуми май ба худ бино мемонд.
Наравад ҳеч Ленин аз ёдаш,
Ёди Ленин кунад, кунад шодаш...
Ёд орад ҳақиқати Ленин,
Суҳанони ба дил ҳамеша қарин.

М. Турсунзода 24 сентябри соли 1977 дар синни 66-солагӣ дар шаҳри Душанбе вафот кард. Маросими видоъ бо ин фарзанди содиқ ва шуҳрат-мандашро дар толори Театри давлатии академии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ ба вуқӯъ пайваст. Садҳо нафар ҳаводорони ўбо амри дил дар назди бинои театр ҷамъ омаданд, то ки бо шоири маҳбубу дӯстдоштаашон видоъ намоянд.

Саҳнаҳои видоъ бо М. Турсунзода дар филми мустанади «В последний путь» («Ба роҳи охират») (таҳиягар М. Қосимова, операторон К. Баҳор, В. Бидило, О. Муталенко ва Н. Исобоев, киностудияи «Тоҷикфилм», соли 1977) хеле таъсирбахш ба навор гирифта шудааст.

Ҳанӯз дар вақти барҳаёт буданаш ва баъди вафот низ ҷеҳраи нуронии Турсунзода аз назари киносозони тоҷик дар канор намонд ва якчанд филмҳои мустанад таҳия гардиданд, ки «Колыбел моих стихов» (муаллифи сенария М. Муллоҷонов ва С. Карнеев, таҳиягар И. Лисицкий, оператор И. Барамиқов, «Тоҷикфилм», соли 1971, як қисм), «Мирзо Турсунзода» (муаллифи сенария С. Ҷӯрабоев, таҳиягар М. Мансурхочаев, оператор Р. Маҳмудов, «Тоҷикфилм» соли 1979, 2 қисм), «Мирзо Турсунзода-70» (муаллифи сенария С. Азизова, таҳиягар Е. Кимёғарова, оператор З. Даҳте ва В. Ромак, «Тоҷикфилм» соли 1981, 3 қисм), «Муаллим» (муаллифи сенария Г. Поженян, таҳиягар М. Орифов, оператороҳо Р. Маҳмудов ва И. Насимов, «Тоҷикфилм» соли 1981 се қисм), «Наш Мирзо» (режиссёр Ш.Отамбеков, соли 1977, «Тоҷиктелефильм»), «Дорогая моя» (дар бораи шоир ва достони «Чони ширин», муаллифи сенария Л. Полторак таҳиягар Ю. Азизбоев, оператор Шендер, «Тоҷиктелефильм, соли 1979), «Я для мира пою» (муаллифи сенария Л. Маҳкамов, таҳиягар Л. Налоева, оператор В. Назаров, «Тоҷиктелефильм», соли 1984, 3 қисм, ранга, 30 дақиқа), «Путешествие к сердцам» («Сафаре ба дилҳо») муаллиф ва таҳиягар Р. Атоева оператор М. Нӯъмонов, соли 2001 ООО «Киносервис» 25 дақиқа) аз чумлаи онҳоянд.

Метавон гуфт, ки М. Турсунзода то охири умраш бо кинои тоҷик ҳамкорӣ доштааст. Дар навбати худ киносозони тоҷик низ мавзӯи таҷассуими кинематографии ҳаёт ва эҷодиёти устодро фаромӯш накарданд, балки баҳшида ба ҷашнҳои 80, 90 ва 100-солагии Мирзо Турсунзода филмҳои мустанад ва таълими таҳия карданд.

Вақти он расидааст, ки ҷеҳраи пур аз табассум ва нуронии Мирзо Турсунзодаро дар филмҳои ҳунарӣ инъикос намоем. Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон барои ин кор ба мо имкониятҳои зиёде фароҳам овардааст.

Адабиёт

1. АП ФТ ИМЛ, Ф.3. р.5.д. 790. в 172.
2. Ахроров, А. Таджикское кино. (1929-1969). – Душанбе: Дониш, 1971. – С. 66-67.
3. Васлгари дилҳо. – Душанбе: Ирфон, 1981.
4. Кимёғаров, Б. Роҳ ҷониби кӯҳсор меравад. – М.: Бюрои пропагандаи санъати кинои советӣ, 1970. – С. 21-22.
5. Кимёғаров, Б. Роҳ ҷониби кӯҳсор меравад. – М.: Бюрои пропагандаи санъати кинои советӣ, 1970. – С. 42-45.
6. Киямова, Л.И. Мир поэта – мир фильма // Таджикский экран. – Душанбе: Ирфон, 1980. – С. 44.
7. Коммунист Таджикистана. – 1935. – 30 марта.

8. Коммунист Таджикистана. – 1937. – 5 июня.
9. Лукмонова, М. Шоири маҳбуби дилу дидоҳо //Адабиёт ва санъат. – 2011. – 26 май.
10. Рашидов Ш. Дӯсти мо бародари мо //Адабиёт ва санъат. – 2011. – 12 май.
11. Таджикский экран / сост. А. Ахоров. – Душанбе: Ирфон, 1980. – С. 70 -71.

Неккадамов Т.

ВКЛАД МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ В РАЗВИТИЕ ТАДЖИКСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО КИНО

Мирзо Турсунзаде в конце 30-ых годов прошлого века тесно сотрудничал с деятелями таджикского кино, и в частности с кинотрестом «Таджиккино» (позже Государственная киностудия «Таджикфильм»).

Сотрудничество заключалось в переводе фильмов, создании титров для беззвучных фильмов, написании текстов сценариев и песен.

В статье освещается деятельность М. Турсунзаде в написании первых киносценариев, творческом сотрудничестве с кинорежиссёрами и композиторами в 30 – 70-е годы прошлого столетия.

Автор анализирует творческое сотрудничество М. Турсунзаде с киностудией «Таджикфильм» по киносценариям художественных фильмов «По зову сердца» («Бо амри дил»), «Хасан-арабакеш» («Ҳасани аробакаш»), «Рассвет над Гангом» («Субхи Ганг»), снятые по произведениям поэта.

Ключевые слова: «Таджиккино», «Таджикфильм», киносценарий, перевод, дубляж, песня, образ, документальный фильм, художественный фильм.

Nekqadamov T.

CONTRIBUTION OF THE MIRZO TURSUNZODA IN DEVELOPMENT OF THE TAJIK CINEMA

Tajik famous poet Mirzo Tursunzoda since the end of the 30s of the last century had collaborations with specialists of the Tajik cinema and Tajik film maker studio “Tajikkino” (later that named as State Film Studio “Tajikfilm”). Cooperation were completed in the forms of film language translation, creating captions for silent films, creation of scenario texts and songs.

In the article are brought information about first scenario texts, collaboration with filmmakers and composers. Well-known song “Didam jamole” from the movie “Man bo dukhtare vokhurdam” (“I met a girl”) was written also by Mirzo Tursunzoda.

Author paid his attention to the analysis of films such “Bo amri dil” (“At the Call of the Heart”), “Hasani arobakash” (“Cart driver Hasan”), “Subhi Gang” (“Morning of Gang”), which were shot on works of Mirzo Tursunzoda.

Keywords: “Tajikkino”, Mirzo Tursunzoda, film scenario, translation, collaboration, song, image, film screen, documentary film, movie.

ТДУ 001(092)+37точик+792точик+791.43+398

Фармон Ф.

НАҚШИ МАРАТ ОРИПОВ ДАР РУШДИ КИНОИ ТОЧИК

Марат Орипов аз намоёнтариҳи чеҳраҳои кинои авоҳири садаи XX ва аввали садаи XXI маҳсуб мейбад. Мавсуф, ки дар оилаи Ҳунарпешаи ҳалқии имтиҳоди Шӯравӣ- Тӯҳфа Фозилова ба дунё омадааст, аз хурдӣ бо театру кино ва савту наво оинҳо буд. Дар оилаи санъаткор ба дунё омадану камол ёфтани барояши беҳтарин инояти оғариҷор буд, ки ӯро дар сартиосари Тоҷикистон ва берун аз он бо оғариҷани нақшҳои мондагор шуҳратёр намуд. Марат Орипов барои кинои тоҷик ҳизматҳои назаррасеро анҷом додааст ва ҳар як филми дар он нақши оғаридаи ӯ дар ҳазинаи кинои тоҷик чун ганҷинаи гаронарзии маҳфуз аст.

Дар ин мақола зимни таҳлили нақшҳои оғаридаи Марат Орипов ҷойгоҳи ӯ дар рушди кинои тоҷик ниишон дода шудааст.

Калидвоҷаҳо: «Тоҷикфильм», актёр, саҳна, филми бадеӣ, маҳорати актёрӣ, образ, кино, таъриҳ, таҳлил.

Орипов Марат Собирович 7-уми августи соли 1935 дар Сталинобод (Душанбеи ҳозира) таваллуд шудааст. Модари ӯ ҳунарпеша ва сароянда, Ҳунарпешаи мардумии СССР ва Ҳунарпешаи мардумии Тоҷикистон Тӯҳфа Фозилова буда, падараш Собир Орифӣ коргари давлатӣ буд.

Солҳои 1954 – 1960 Марат Орипов дар факултети актёрии Институти театрӣ – бадеии Тошканд ба номи А. Н. Островский таҳсил намуда, соли 1965 факултети режиссёрии Институти давлатии кинематографияи Россия ба номи С. Герасимовро хатм намудааст.

Марат Орипов дар як зумра филмҳои тоҷикӣ, ӯзбекӣ ва студияҳои филмофарии кишварҳои дигар образҳои муқаммалу асосӣ оғаридааст. Ибни Сино дар филми «Абуалӣ ибни Сино», Рӯдакӣ дар филми «Қисмати шоир», Сайфӣ дар «Вақти зангирии писар расид», Дузди Бағдод дар «Насриддин дар Ҳуҷанд ё шоҳзодаи хушсими», Ширинкор дар «Қовари оҳангар» ва Аҳмад дар «Замони осоишта» аз ҷумлаи нақшҳое мебошанд, ки ҳунармандро дар дилу хотири тамошабинон ҷо намудаанд. Ӯ ҳамчунин филмҳои бадеӣ ва бадеӣ - телевизионии «Ниссо», «Дили ман дар кӯҳсор», «Асрори қабила» ва «Муҳосира»-ро таҳия намудааст.

Солҳои 60 – 70-уми асри гузаштаро метавон давраи тиллоии фаъолияти ин ҳунарпеша номид. Дар ин давра ӯ дар даҳҳо фильм нақш оғаридааст ва қаҳрамонҳои оғаридааш писанди ҳамагон гардидаанд. Филмҳои «Абӯалӣ ибни Сино» (1956), «Насриддин дар Ҳуҷанд ё шоҳзодаи хушсурат» (1959), «Вақти зангирии писар расид», ки М. Орипов дар онҳо нақш бозидаст, дар тарбия ва камолоти як насли тоҷикистонӣ таъсири амиқ гузоштанд.

Пас аз оғариҷани нақш дар филми «Қисмати шоир», ки режиссёри шинохта Б. Кимёгаров дар асоси асари нависандай машҳури тоҷик Сотим Улуғзода ба навор гирифта буд, М. Орипов шуҳрат пайдо кард. Ин фильм соли 1959 ба намоиш гузошта шуд. Барои иҷрои нақш дар ин фильм М. Орипов бо дипломи Кинофестивали умумииттифоқӣ дар Минск (1960) ва

Ҷоизаи Кинофестивали байналмилалии Қохира (1960) сарфароз гардонида шуд.

Охирин нақше, ки М. Орипов бозидааст, нақши муаллим дар фильм «Муаллим»-и коргардон Носир Сайдов мебошад. Барои ин нақш ў ҷоизаи «Барои беҳтарин нақши мардона»-и Кинофестивали байналмилалии «Фаҷр» дар Эронро соҳиб гардид. Соли 2018 моҳҳои май-июн мавсуф ба бистари беморӣ афтода ниҳоят 29 октябр бар асари сактаи мағзӣ аз олам ҷашм пӯшид. Мадғанаш дар баландии Лучоб, назди марқади модараши Тӯхфа Фозилова қарор дорад.

Ҳар шахсе, ки номи М. Ориповро мешунавад, беихтиёر мегӯяд, «Рӯдакӣ». Оре, ў тавонист, ки дар синни 20-солагӣ бо оғаридани нақши Рӯдакӣ, сардафтари адабиёти классикии форсу тоҷикро ба оламиён бештар ошно намояд. Ҳарчанд барои М. Орипов оғаридани ин нақш душвортарин имтиҳони зиндагии саҳнавиаш буд:

«Рӯзи дигар ман мисли дигар ҳунармандон мунтазири гузаштан ё нагузаштанам аз имтиҳон будам. Аммо ғайриинтизор, ҳама бонавбат баромада, маро табрик мекарданд. Ахиран худи Борис Кимёгаров баромада, дасташро ба китфам монд ва гуфт:

- Ҳӯш, писарам акнун ману ту аз таҳти дил кор мекунем. Қисмати Рӯдакӣ дар дасти туст.

Бо шунидани он, ки маро на дар нақши шоҳ, балки дар нақши Рӯдакӣ интиҳоб намудаанд, зуд ба хона омадам ва анҷомамро ҷамъ карда азми гурехтан ба Тошкандро доштам. Ногоҳ модарам аз тасмими ман воқиф шуда, дами дар омад ва бо ҷашмони ашколуд гуфт:

- Писарам, агар ту маро модари худ ҳонӣ, бояд ин нақшро ичро кунӣ, зоро ту вазифадорӣ, ки чунин шоири бузургро ба оламиён шинос намой. Ман ноилоҷ ҷомадонамро дар ҷояш гузоштам ва субҳи фардо ба ҷойи наворбардорӣ ҳозир шудам» [4].

Ин андеша дар сари М. Орипов на аз он сар зад, ки аз уҳдаи иҷрои нақш намебарояд, балки масъулияти ҳунарӣ ўро водор соҳт.

Ӯ бо оғаридани ҳар нақш худро дар назди ҷомеа қарздор меҳисобид:

«Шояд мо он замон дигар будем? Ё шояд аз ҳад зиёд худро эҳтиром мекардем? Мо худро, пеш аз ҳама, дар назди худ вазифадор, масъул мешуморидем, дар ҳар нақш. Мо аввал ба худ суол медодем, ки оё аз уҳдааш мебароем ё не? Ман наметавонам гӯям, ки нисбати ақидаи дигарон бетараф ҳастам, балки барои ман ҳамеша имтиҳонгиранда дар ҳар як фильм худам, вичдонам буд. Ман назди вичдони худ, пеш аз ҳама, имтиҳон месупорам, баъдан ба муҳаққикону филмофарон. Масъул будан дар назди вичдон ҳатарноктарин лаҳза аст, зоро ту аз назари муҳаққикону шореҳон ҳеч кучо намегурезӣ, дер ё зуд имтиҳон месупорӣ, аммо ту бояд назди вичдонат пок бошӣ ва аз корат худи ту қонеъ гардӣ, баъдан дигарон» [2].

Ин буд, ки ў тавонист нақши Рӯдакиро дар фильм «Қисмати шоир» бо тамоми маҳорат иҷро намояд. Нақше, ки дар сартосари Шӯравӣ мондагор шуд, нақше, ки Марат Ориповро дар солҳои 60-уми қарни гузашта чун маҳбутиарин ҳунарпешаи кино дар сартосари Иттиҳоди Шӯравӣ шиносонид. Танҳо пас аз маргаш ин нуктаро актёри машҳури кинои рус Сергей Никоненко иқрор шуда, гуфтааст: «Нисфи занону духтарони Москвавиши Ҷонатони Марат Орипов буданд, зоро ў ҳамеша бар замми ҳунари баланд ва симои зебо доштанаш либосҳои шинам ба бар менамуд» [1].

Кино таърихи гӯёи ҳар халқу миллат аст. Имрӯз кам нафароне ҳастанд, ки китоб мутолиа мекунанд, зеро аксаран аз таърих, фарҳанг ва маданияти ин ё он халқ маҳз тавассути фильмҳо ошной пайдо менамоянд. Рӯдакӣ сардафтари адабиёти классикии форсу тоҷик аст. Ӯ ҳамон шоирест, ки бо сурудани «Бӯйи чуи Мулиён» шоҳро водор намуд, то бо як мӯза дар по аз Марв ба Бухоро баргардад. Ин нукта дар филми қисмати шоир басо устокорона ва бо маҳорати баланд аз ҷониби М. Орипов нишон дода шуда аст. «Масъалаи ниҳоят муҳими дигаре, ки дар ин фильм аз тарафи Марат Орипов дида шуд ин бузургии шеъри тоҷик буд. Лаҳзае, ки Рӯдакӣ ғазали “Бӯи ҷӯи мулиён ояд ҳаме”-ро меҳонад, амир бо пойи бекафш ба Бухоро меояд. Лаҳзай дигари исботи бузургии шеъри тоҷикӣ ин ҳангоми дар назди амир ва шоирони араб шеър эҷод кардани Рӯдакӣ буд. Ин корро танҳо Марат Орипов карда метавонист» [7].

«Қисмати шоир» бо ҷоизаи бонуфӯзи «Уқоби тиллой» сазовор гардид. Барои кулли Иттиҳоди Шӯравӣ он рӯз ид буд. Кули одамони машҳури 15 давлати шомили Шӯравӣ онро ба киномотографон ва ҳунармандони он муборакбод мегуфтанд.

Рӯдакии оғаридаи Марат, пеш аз ҳама, ба маъни томаш инсон буд. Ба қавли И. Усмонов: «Рӯдакии Марат Орипов, пеш аз ҳама, ҳамчун инсон, баъд ҳамчун шоири тавоно дар дили ҳар инсон як ҳисси ачибера пайдо мекунад. Рӯдакии Марат натанҳо шоир, балки инсони ҳамаҷиҳата аст. Бубинед, вакте ки Нигинаро Саҳл бинни Мансур меҳарад, Рӯдакӣ чӣ қадар азоби рӯҳӣ мекашад ва, вакте ки маҳбубааш мемираад, Рӯдакӣ дигар боқимондаи умрашро дар фикри Нигина мегузаронад ва тамоми асарҳои минбаъдаашро ба рӯҳи ӯ мебахшад. Ин аз он далолат медиҳад, ки Рӯдакии Марат натанҳо шоир, инсони накӯкору накӯандеш, балки ошиқи дар ишқ содике будааст. Ин аст бартарии Рӯдакии Марат аз дигар образҳои Рӯдакӣ. Имрӯз бисёре аз муҳаққиқон мегӯянд, ки Рӯдакӣ ба як русдуҳтаре ошиқ шуда буд, аммо ҳалқи мо инро намепазирад ва бо шӯр мегӯяд:

—Не ишқи аввалину охирини Рӯдакӣ Нигина буд ва дар образи маҳбубаи Рӯдакӣ мо дигар қасро дидан намехоҳем!» [7].

Дар бештари расонаҳо баъди марги М. Орипов ҳабарнигорон хонандаро бовар қунонданӣ ҳастанд, ки ӯро маҳз нақши Рӯдакӣ шиносонид, аммо дар асл ҷунин нест. Ӯ дар мусоҳибааш бо бандагуфта буд, ки «тамошобин дар аввал маро чун Ибни Сино шинохта буд. Дар Тошканду Самарқанд низ маро Сино мегуфтанд. Росташ бароям нақши Сино бештар писанд аст, зеро ман аз оғариданаш на ҳарос доштам, на тарс» [7].

Бобати нақши Сино ин нуктаро зикр кардан бамаврид аст, ки оғаридани ин нақш аз ҷониби Марати 19-сола хеле олӣ ва дар сатҳи баланди нақшофарист. Зеро дар ин фильм М. Орипов якбора 3 ҷеҳраро иваз мекунад: Ӯ сараввал дар ин фильм нақши Синои 16-сола, баъдан 35 - 40 соларо иҷро намуда, ахирон марди аз ҷабру зулми амир дар зиндон бармаҳал пиршударо меофарад, ки ин кор барои одами аввалин маротиба дар фильм нақш оғарандаги хеле кори мушкил аст. Маратро барои самимӣ оғаридани ин нақш лозим омада буд, ки се моҳ бобати ҳаёту эҷодиёти Сино китобҳои заруриро хонад ва дар ҳар сатри он нақши меофаридаашро ба хотир орад. Оғаридани нақши Сино барои Марати бетаҷриба хеле ва хеле душвор буд, вале бо ин ҳама душвориҳо Марат тавонист, ки аз уҳдаи он барояд.

Нақши дигаре, ки санъатшиносон ба он баҳои баланд додаанд, нақши Аҳриман ё худ масҳарабоз дар филми «Дирафши Коваи Оҳангар» аст. Нуқтаи кулминатсионии нақши манфиро маҳз дар ҳамин фильм метавон дарк кард. Ҳатто тамошобини оддӣ ба Аҳриман нафррат пайдо мекунад. Зимни як сӯҳбат М. Орипов ёдовар шуда буд, ки ҳамон солҳо пиразане дар бозор бо дидани ў «Дафъ шав аҳримани лайн ман ба ту қабудӣ наме-фурӯшам» гуфтааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Марат тавонистааст бо оғариданӣ ин нақш дар тинати тамошобин нафррати беандозаеро бедор со-зад, ки ин кори саҳлу осон нест. "Ў чунон самимӣ ин нақшро оғаридааст, ки тамошобин дар симояш ҷеҳраи аслии Аҳриманро дида, ба ў нафррат пайдо намудааст. Бо ин нақш ҳунарманд тавонист ҷавҳари бади Аҳриманро нишон дихад. Марат дар ин фильм нақши макр, ҳилла ва ҳунрезиро бо маҳорати баланд иҷро намуда, исбот кард, ки ҳилла дар ҷавҳари инсонӣ ҳуб менамояд ва мардум аз паси он мераванд. Як ҷизи ҷолибе, ки дар оғариданӣ ин нақш аз тарафи Марат Орипов ба амал омад, ин ошиқ шудани Аҳриман ба духтари шоҳ буд. Ин падидаи наве буд дар санъати кино"^[7].

Воқан нақше, ки Марат оғаридааст, хеле нотакрор ва самимишт. Нақши Аҳриман нақши манфист, аммо қулли ҳодисаҳои асосӣ дар «Дирафши Коваи оҳангар» маҳз дар гирди ҳамин персонаж давр мезананд. Қулли мочаро аз “chanги пой”-и аҳриман ё худ масҳарабоз дар ин фильм бармехезад. Дараҷаи олии ҳунари М. Орипов дар ин фильм бараъло зоҳир гардидааст. Ҷӣ тавр Аҳриман дар никоби масҳарабоз ба шаҳр ворид шуда, бо фиребу найранг як – як одамони барҷаста ва ғамҳори Эронзаминонро ба қатл мерасонад. Вале М. Орипов дар баробари оғариданӣ ин нақш тавонистааст моҳирона ҷозибаи ишқро нишон дихад. Аҳриман маҳз баъди ошиқ шудан ба Нӯшофарин ба ҳатогиҳои зиёд роҳ медиҳад ва билохира мағлуб мегардад. Инро танҳо Марат метавонист нишон дихад.

Воқеан бобати ҳамин нақш як нуқтаро қайд кардан бамаврид аст, ки ҳунармандон аксаран аз оғариданӣ нақши манғӣ дӯйӣ мечӯянд. Аммо барои М. Орипов манғӣ ё мусбат будани нақш муҳим нест, балки маҳорати актёр муҳим аст.

М. Орипов ба ғайр аз нақшофарӣ дар фильмҳои таъриҳӣ, дар фильмҳои замонавӣ низ зиёд нақшҳои асосиро иҷро намудааст. Яке аз ин нақшҳо нақши рассом Сайфӣ дар филми “Вақти зангирии писар расид” (Сыну пора жениться) мебошад^[9]. Сайфӣ дар ин фильм нақши асосӣ буда, бештари воқеаҳо дар он бо шарофати ҷолоқӣ ва ҳушёрии Сайфӣ ба вуқӯъ омадаанд. Маҳз Сайфӣ тавонист, ки бо ҳушёриву зиракии хеш модари Аъзамро аз вартаи хурофтпарастӣ дур намуда, ҳоҳари ўро, ки дар дил орзуи ҳунарпеша шуданро дошт, роҳ нишон дода, падарааш раиси колхоз - Каримакоро бовар кунонад, ки духтараш воқеан ҳам истеъоди фавқуллода дорад. Ў худро духтур вонамуд карда, падараашро “табобат” кард. Нофаҳмиро бобати иваз шудани ду Зебо низ маҳз Сайфӣ бартараф намуд. Нақши Сайфӣ дар филми мазкур аз ҷониби М. Орипов хеле моҳирона ва устокорона иҷро шудааст. Ў дар ин нақш фаҳмиш, заковат ва фаросати ҷавонони соҳибмаълумоти солҳои 60-умро нишон дода тавонистааст. Ин аст, ки нақши мазкур аз ҷониби мунақиддони соҳаи синамо ва ҳамчунин тамошобинон баҳои баланд гирифт.

Охирин филме, ки дар он М. Орипов нақш бозидааст, филми “Муаллим” мебошад, ки дар он нақши муаллим Назарро ичро кардааст. Муаллим Назар одами замони Шӯравӣ буда, мувофики қоида ва қуонунҳои ҳамон замон зиндагӣ карда, фарзандонашро низ дар ҳамин рӯҳия, яъне ростғӯю ростқавлӣ ва “нони ҳалол” хӯрдан тарбия намудааст. Мавсүф ҳанӯз вақти зинда будаанаш ба писари дуюмаш, ки ў низ қасби падарро идома медиҳад, ҳоҳиш мекунад, ки дар гӯристон барояш қабр канад. Ин рафтори муаллим Назар ва фарзандаш хилофи ақида ва расму оини дех буд. Дар фильм М. Орипов симои барҷаста - муаллимиро бо тамоми маҳорат нишон додааст. Саҳнаи доҳили гӯри қандай писараш даромадан, ба хотири “бадном” кардани Ҳадя аз ҷониби ў хеле ҳаяҷоновар аст. Тамошобин зимни дидани ин саҳна бори дигар ба фаҳмиш, бузургӣ ва номуси муаллим қоил шуда, пеши ў сари таъзим фурӯд меорад:

—Ман ба ҳеч кучо намеравам, хокро аз болои ман парто, маро зинда ба зинда гӯр кун! Ту маро шарманда кардӣ! Бо қадом ақлат ба ҳонаи зани шавҳардор шаб мерафтӣ?! Ту номи ман, номи қасби пуршарафи муаллимиро расво кардӣ! [8].

Ин суханҳо аз умқи дили муаллим садо медод ва ҳунарманд Марат Орипов ин саҳнаро хеле ҷозибанок ва бо тамоми эҳсосот оғаридааст. Доҳили гӯри кофташуда, худро қашолакунон ба ҳонаи дарун даровардану хоб рафтан дар доҳили он кори саҳл нест. На ҳар ҳунарманд меҳоҳад, ки зинда доҳили гӯр равад ва бихобад. Лек Марат аз зумраи он ҳунармандоне буд, ки бо образи меоғаридааш якҷо зиндагӣ мекард. Ў нақш намебозид, балки нақшро ҷузъи зиндагии рӯзмараш мешуморид. Ин буд, ки ҳатто пас аз 24 соли ҳомӯшӣ тавонист бо оғаридани образи муаллим Назар исбот намояд, ки ў ҳунарманди асил ва такрорнашавандаст. Нақши муаллим ба ҷомеаи мо, ки муттассифона, на ҳар қас қадри муаллимиро медонад, бори дигар ҳушдор дод, ки муаллим тарбиятгари ҷомеа аст. Дар ин фильм баъзло нишон дода шудааст, ки натанҳо ҳуди муаллим Назар, балки фарзандонаш низ намунаанд. Фарзандони муаллим Назар ҳушахлоқу ботарбия ва босавод буда, дар баробари илми дунявӣ аз илми исломӣ низ боҳабар буданд. Онҳо исломро илман медонистанд ва ҳурофотпарастӣ намекарданд. Филми мазкур соли 2015 рӯйи навор омада, ҳуди ҳамон сол соҳиби ду ҷоизаи байналмиллалӣ “Беҳтарин нақши мардона” (ба Марат Орипов) дар ҷашивораи байналмиллалии “Фаҷр” дар Эрон ва “Беҳтарин фильм сол” дар ҷашивораи байналмиллалии синамои Утри дар Инсбург гардид. Нақши муаллим Назар дар ин фильм дар ҳоле аз ҷониби М. Орипов ичро гардид, ки баъди 24 соли ҳомӯшӣ дубора рӯйи саҳна омад ва он ҳам бо оғаридани нақши асосӣ. На ҳар қас метавонад, ки баъди ин қадар солҳои тӯлонӣ дубора ба ҳуд ояд ва тавонад нақши асосиро ичро қунад. Марат тавонист ва ин натанҳо тавонистан аст, ин шоҳкорӣ дар соҳаи кино мебошад. Ба ибораи Бақо Содик коргардони машҳури тоҷик, ки феълан дар Ӯзбекистон умр ба сар мебарад “Марат Орипов - яке аз ҷаҳонро намоёни синамо ва санъати тоҷик буд. Ў чун ҳунарманд истеъдоди баланд дошт. Барои нақшҳои романтикий мисли Орипов ҳунармандеро ёфтани мушкил буд. Марат Орипов Жаарар Филип ва Жан Мореи тоҷик буд” [3].

Мавриди зикр аст, ки коргардони чех - Ёжи Кавалерович меҳост филми “Фиръавн”-ро ба навор гирад ва барои нақши Фиръавн Марат Ориповро даъват карда буд. Ин нақш дар сатҳи Марат буд. Ӯ метавонист, нақши Фиръавнро хело зебо офарад”[3]. Вале ин пешниҳод замоне ба М. Орипов расид, ки мавсуф дар бистари беморӣ қарор дошт ва маҷоли роҳ рафтан дар ӯ намонда буд.

Имрӯз ҳама танҳо бобати нақши Рӯдакӣ мегӯянд ва бар он боваранд, ки ин нақш мазҳари аслии шуҳрати Марат Орипов буд. Шояд ин ақида то андозае дуруст бошад, аммо М. Орипов дар таърихи кинои ҷаҳонӣ ягона актёр аст, ки ҳамагӣ як нақши манфиро бозидааст, дигар ҳамаи нақшҳои оғардидааш асосиянд. Ӯ ягона ҳунарманд дар солҳои 60-уми қарни бист аз миёни ҷамоҳири шӯравӣ буд, ки “эталони зебоӣ” аз ҷинси зариф Ҷавонӣ гардид. М. Орипов на танҳо дар таърихи кинои тоҷик, балки дар таърихи кинои ҷаҳонӣ низ аз ҷеҳраҳои мондагор ва такрорнашаванда маҳсуб меёбад.

Адабиёт

11. Ҳунарпешаи маъруфи тоҷик Марат Орипов даргузашт. Дастраси ба ҳабар бо нишонии электронии: <http://www.vfarhang.tj/index.php/tj/khabar-o/1862-unarpeshai-ma-rufi-to-ik-marat-orifov-darguzasht> санаи дастрасӣ ба мавод 03.11.2018

Фармон Ф.

РОЛЬ МАРАТА АРИПОВА В ТАДЖИКСКОМ КИНО

Марат Арипов - один из популярных киноактеров конца XX-того и начала XXI века. Он родился в семье актрисы театра и кино Тухфы Фозиловой, и с юных лет был окружён музыкой и кино. М. Арипов окончил актерское отделение таджикской студии Ташкентского театрально-художественного института им. А. Островского (1960). В таджикском кинематографе с 1958 года – актер, с 1964 года – актер и режиссёр-постановщик художественных фильмов, режиссёр документального кино. Автор в данной статье на примере актёрского творчества освещает роль Марата Арипова в развитии таджикского кино.

Ключевые слова: «Таджикфильм», актёр, сцена, художественный фильм, актёрское мастерство, образ, кино, история, анализ.

Farmon F.

THE ROLE OF MARAT ARIPOV IN THE TAJIK CINEMA

Marat Aripov was one of the most popular Tajik actors of the late twentieth and early XXI century. He was born in the family of people's artist of the Soviet Union - Tuhfa Fozilova and since childhood was surrounded by music and cinema. He was well acquainted with art, he managed to conquer not only Tajikistan, but also the audience in the whole Soviet Union with his roles. Marat Aripov has done a lot of work for Tajik cinema, and each of his roles in the Tajik film industry is like a precious treasure. The author of this article analyzes the role of Marat Aripov in the development of Tajik cinema, giving examples of his roles in several films.

Keywords: Marat Aripov, Tajik cinema, role film, culture, art, scene, image, actor.

ТДУ 9 точик+07+05+37точик+002.750+327

Чумъаев М. О.

ЧАНД АНДЕША ПЕРОМУНИ НАШРИЯИ «НАВИДИ КҮЛОБ»

Дар мақола дар бораи нашрияи маҳаллии «Навиди Күлоб»-и шаҳри Күлоб ва роҳи тайкардаи он сухан меравад. Таъкид карда мешавад, ки то замони таъсиси нашрияи даврӣ дар шаҳри Күлоб нашрияҳои марказии ҷумҳурӣ шакл гирифтаву дар қаламрави чандин шаҳру ноҳияи минтақаи шимоли ҷумҳурӣ (қаламрави феълии вилояти Сугд) нашрияҳои маҳаллӣ ба вучӯд омада буданд, ки ин барои таъсиси нашрияи маҳаллӣ дар минтақаи Күлоб заминаи мусоид ба вучӯд овард. Дар бораи таърихи пайдоии, таҳаввул ва вазъи кунуни нашрияи «Навиди Күлоб» ба таври муҳтасар маълумот дода мешавад. Роҳи тайкардаи нашрия пурпечутоб арзёбӣ гардида, таъкид карда мешавад, ки он дар муддати фаъолияти худ якчанд маротиба барҳам ҳӯрдаву аз нав таъсис ёфтааст ва борҳо тағйири ном кардааст. Яке аз сабабҳои асосии чанд маротиба аз фаъолият бозмонда, аз нав арзи вучӯд кардани нашрия, ба якчанд маротиба ҳамчун воҳиди алоҳидай маъмурий таъсис ёфта, барҳам ҳӯрданни вилояти Күлоб вобаста дониста мешавад. Нақши нашрия дар тарбияи рӯзноманигорону эҷодкорони минтақаи Күлоб муҳим арзёбӣ гардида, таъкид карда мешавад, ки бисёр адабону журналистоне, ки аз минтақаи Күлоб ба камол расидаанд, ҷакомаҳои аввалини хомаи хешро маҳз дар саҳифаҳои ҳамин нашрия ба табъ расонда, дар фазои эҷод болу пар кушодаву баландпарвоз гардидаанд. Дар муқоиса ба нашрияҳои бисёр шаҳру навоҳии вилояти Сугд ҳолати кунуниши «Навиди Күлоб» нигаронкунанда дониста мешавад ва таъкид мегардад, ки сарфи назар аз вазъи нобасомони молиявӣ кормандони эҷодиву техникии нашрия барои инъикоси проблемаҳои ҳаёти ҷомеа, нишон додани роҳи ҳалли онҳо, қонеъ гардондани талаботи хонандагон ва таъмини зиндагии шоистаи аҳолии шаҳри Күлоб ва дехоти атрофи қӯшии ба ҳарҷ медиҳанд.

Калидвоҷа: матбуот, нашрия, маҳал, ҳусусият, журналистика, иттилоъ, аудитория, сиёсат, ҳокимияти маҳаллӣ, таъсис, таърих, фаъолият, рӯзноманигор, эҷодкор.

Ба ҷойи пешгуфтор

Матбуоти маҳаллӣ нашрияи чопие мебошад, ки дар ҳудуди ягон минтақа (вилоят, шаҳр ё ноҳия) ба табъ расида, аз ҷиҳати интишор ва пахш ҳусусияти нисбатан маҳдуд дорад. Ба ибораи дигар, матбуоти маҳаллӣ дар қаламрави ягон ҳудуди маъмурий ҷоп ва паҳн мешавад. Дар адабиёт доир ба таъриҳ, назария ва амалияи журналистика баъзан истилоҳоти «**матбуоти музофотӣ**», «**матбуоти минтақавӣ**» низ ба назар мерасанд, ки ҳамчун муродифи «**матбуоти маҳаллӣ**» ба кор бурда шудаанд [14]. Омили минтақавии паҳн гардидан нишондихандай асосии ҳусусиятҳои миқдорию сифатӣ, ҳамчунин аз шартҳои ташкил ва фаъолияти матбуоти маҳаллӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин навъи воситаи аҳбори омма дар бораи муҳимтарин рӯйдоду ҳодисаҳои минтақаҳои алоҳидай вилоят, шаҳр ё ноҳия, дар бораи сиёсати ҳокимияти маҳаллӣ, дастоварҳои иқисодиву иҷтимоӣ, фарҳангу маориф, тандурустӣ ва дигар соҳаҳои муҳими ҳочагии ҳалқи маҳалҳо мульумот ба даст овардан мумкин аст [13]. Умуман, матбуоти маҳаллӣ

нашрияи чопие мебошад, ки дар қаламрави ягон худуди маъмурий чоп ва пахн мешавад. Яъне бар хилофи матбуоти марказӣ, умумичумхуриявӣ ё умумимиллӣ матбуоти маҳаллӣ барои бо иттилоъ қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти аудиторияе нигаронида шудааст, ки бо қаламрави муайяни худудӣ маҳдуд карда мешавад.

Дар Чумхурии Тоҷикистон пайдоиши матбуоти маҳаллӣ ба солҳои 30-юми асри XX рост меояд [ниг.: 11, с. 268; 3, с. 273]. Агар ба таъриҳ назар афканем, пайдоиши матбуоти маҳаллӣ дар қаламрави чумхурии мо ба замони дигаргуниҳои бузурги сиёсиву иқисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ мувоғиқ омад. То ин давра ҳокимияти шӯравӣ дар тамоми қаламрави чумхурий пурра барқарор гардида, замони амалӣ намудани нақшаҳои азим фаро расида буд. Коллективонидани ҳочагии деҳот, кушодани заминҳои нав, бунёди мактабҳои типи нав, тарбияи мутахассисон аз ҳисоби ҷавонони маҳаллӣ, бо қадрҳои омӯзгорӣ таъмин намудани мактабҳо, саводнок кардани аҳолӣ, ба амал баровардани инқилоби маданий аз ҷумлаи нақшаҳои азими ин давра ба ҳисоб мерафтанд. Барои амалӣ намудани чунин нақшаҳои азим, тарғиби гояҳои нави соҳти ҷамъиятӣ ва дар рӯҳияи созандагӣ тарбияи намудани насли ҷавон матбуот нақши муҳим дошт. То солҳои сиёми асри XX матбуоти чумхуриявӣ ташаккул ёфта бошад ҳам, он дар инъикоси умдатарин проблемаҳои минтақаҳо ва нишон додани роҳи ҳалли онҳо нақши бориз дошта наметавонист. Шояд ҳамин боис гардид, ки дар ин давра ба таъсиси матбуоти маҳаллӣ дар қаламрави чумхурий таваҷҷуҳи маҳсус зоҳир карда шуд. Албаттa, дар ин самт як силсила қарорҳоеро, ки аз тарафи мақомоти болоии ҳизби коммунист ва ҳукумати чумхурий дар давоми солҳои 1930-1931 ба тасвиб расида буданд, муҳим арзёбӣ кардан мумкин аст [ниг.: 1, с. 47; 2, с. 13; 4, с. 3].

Заминаҳои пайдоиши матбуоти маҳаллӣ дар минтақаи Кӯлоб

Шаҳри Кӯлоб, ки дар гузашта яке аз марказҳои муҳими сиёсӣ, иқтисодиву тиҷоратӣ ва илму ҳунари минтақаи Ҳатлон ба ҳисоб рафта, дар саргҳаи яке аз шоҳаҳои Роҳи бузури абрешим қарор дошт, бо бисёр мамолики Шарқу Ғарб алоқаҳои иқтисодиву тиҷоратӣ ва фарҳангӣ ба роҳ монда буд. Дар асрҳои миёна дар ин шаҳр мактабу мадрасаҳо вучуд доштанд, ҳунармандӣ ривоҷ ёфта, маҳфилҳои илмиву адабӣ амал мекарданд. Мувоғиқи маълумотҳо дар асрҳои XVII-XIX дар ин шаҳр 40 нафар шоирон зиндагиву эҷод кардаанд. Аммо пешрафту тараққиёти минбаъдаи шаҳр дар охири солҳои 20-ум ва ибтидои солҳои 30-юми асри гузашта авчи тоза гирифт. Бунёди мактабҳои типи нав, беморҳонаҳои замонавӣ, ташкили клубу ҷойхонаҳои сурҳ ва корхонаҳои истеҳсолӣ ба ҳамин давра рост меояд. Умуман, ҳаёти нави сотсиалистӣ зиндагии мардуми меҳнаткаши шаҳрро бо партави худ муనаввар менамуд. Мувоғиқи маълумотҳои дастрасшуда бо мақсади ҳар чӣ зудтар саводнок кардани мардум ва баланд бардоштани маърифати заҳматкашон соли 1928 дар шаҳри Кӯлоб чопи рӯзномаи «Маҳви бесаводӣ» ба роҳ монда мешавад, ки он то соли 1932 интишор гардидааст [5]. Нашрияи мазкур на танҳо барои саводнок кардани заҳматкашон ва баланд бардоштани маърифати мардум нақши муҳим бозид, балки барои ба вучуд омадани дигар нашрияҳои даврӣ дар қаламрави шаҳри Кӯлоб замина гузаштааст. Ҳамчунин то замони таъсиси нашрияи даврӣ дар шаҳри Кӯлоб нашрияҳои марказии чумхурий шакл гирифтаву [ниг.: 1, с. 7] дар қаламрави ҷандин шаҳру ноҳияи минтақаи шимо-

ли чумхурӣ (қаламрави феълии вилояти Сүғд) нашрияҳои маҳаллӣ ба вучуд омада буданд [ниг.: 4, с. 3]. Ба ибораи дигар, аз таъсиси нахустин рӯзномаи даврии чумхурияйӣ (рӯзномаи «Иди тоҷик» – феълан «Чумхурият») 9 сол ва аз таъсиси нахустин рӯзномаи даврии маҳаллӣ («Роҳи колхозӣ» – ҳоло «Ҳақиқати Сүғд») се сол сипарӣ гардида буд, ки ҳамаи ин барои таъсиси нашрияни маҳаллӣ дар минтақаи Кӯлоб заминаи мусоид ба вучуд меовард. То ин давра дар чумхурӣ барои таъсис додани нашрияҳои маҳаллӣ таҷрибай кофӣ андӯхта шуда буд. Илова бар ин, бо дастури роҳбарияти Ҳизби Коммунист ва Ҳукумати Шӯро нашрияҳои сатҳои гуногун, ки қаблан таъсис ёфта буданд, нашрияҳои навтаъсисро аз ҳар ҷиҳат ба шефӣ гирифта, қўмаку дастгирии худро ба онҳо дарег намедоштанд. Аз чумла, дар базаи нашрияҳои сатҳи болоӣ (умумииттифоқиву чумхурияйӣ) барои нашрияҳои навтаъсис мутахассисон – кормандони эҷодиву техниқӣ омода карда мешуданд. Маҳз дар ибтидои солҳои сиёми асри гузашта дар минтақаи Кӯлоб низ нашрияҳои маҳаллӣ таъсис ёфтанд. Мо тасмим гирифтем, ки дар ин мақола дар бораи баъзе паҳлуҳои нашрияи «Навиди Кӯлоб» изҳори андеша намоем.

Маълумотномаи мухтасари таърихӣ

«Навиди Кӯлоб» – нашрияни Мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии шаҳри Кӯлоб. Ин нашрия таърихи нисбатан пурпечутоб дорад. Ҷанд маротиба фаъолияти он қатъ гардидау аз нав таъсис ёфтааст. Борҳо тағирии ном кардааст, vale дар давоми мавҷудияташ рисолаи худро ба қадри зарурӣ иҷро намудааст. Аз моҳи марта соли 1933 нашр мешавад. Дар ибтидо «Роҳи ленинӣ» ном дошт. Баъдтар «Ҳақиқати Кӯлоб» унвон гирифт ва ба ноҳияҳои Кӯлоб, Фарҳор, Восеъ, Ҳамадонӣ, Даҷти Ҷум, Шӯрообод, Холовинг, Темурмалик, Балҷувон, Сари Ҳосор ва Дангаро паҳн мегардид. Мувофиқи маълумоте, ки дар шумораи 7 марта соли 2018 дар нашрияи «Навиди Кӯлоб» дарҷ гардидааст, соли 1955 вилояти Кӯлоб барҳам меҳӯрад ва чопи рӯзнома низ қатъ мегардад. Соли 1974 вилояти Кӯлоб ҳамчун воҳиди маъмурӣ аз нав таъсис меёбад ва 1 январи соли 1976 шумораи нахустини рӯзномаи вилояти «Роҳи ленинӣ» ба табъ мерасад, ки муҳарририи онро Қувваталӣ Ҳолов ба уҳда дошт. Барои ба роҳ мондани фаълияти пурсамари рӯзнома, ки дар як ҳафта панҷ шумора ба табъ мерасид, журналистони бомаҳорат аз шаҳру ноҳияҳои мухталифи вилоят ба кор ҷалб карда шуданд. Соли 1988 бо тақозои давру замон вилоятҳои Кӯлобу Қўргонтеппа муттаҳид карда шуданд ва вилояти Ҳатлон таъсис ёфт. Аз ҳамин сабаб фаъолияти рӯзномаи вилояти «Роҳи ленинӣ» низ қатъ гардид. Дар ин замон сармуҳарририи рӯзномаро шоир Шоҳмузаффар Ёдгорӣ ба зимма дошт. Ҳақназар Ғоиб дар вазифаи ҷонишини сармуҳаррир ва Мисралӣ Сониев дар вазифаи котиби масъул фаъолият мекарданд. Ҳуди ҳамон сол ба ҷойи рӯзномаи вилояти «Роҳи ленинӣ» дар Кӯлоб бо ҳамин ном нашрияи шаҳрӣ таъсис дода шуд ва Ш. Ёдгорӣ сармуҳаррир ва М. Қосимов ҷонишини сармуҳаррир таъйин гардиданд. Дар шаҳри Кӯлоб ҳамзамон қароргоҳи муҳбирони рӯзномаи нави вилояти «Ҳақиқати Ҳатлон», ки дар шаҳри Қўргонтеппа ба табъ мерасид, ба фаъолият шурӯъ намуд, ки инъикоси масъалаҳои ҳочагии ҳалқи собиқ вилояти Кӯлоб дар нашрияи навтаъсиси «Ҳақиқати Ҳатлон» ба зиммаи муҳбирони он voguzor шуда буд. Сарварии қароргоҳи муҳбиронро шоир Ҳақназар Ғоиб ба зимма дошт. Моҳи апрели соли 1990 вилояти Кӯлоб аз нав таъсис ёфт ва дар қаламрави он рӯзномаи вилояти

«Хатлон» таъсис дода шуд. Сармуҳаррии рӯзнома ба зиммаи Ҳақназар Фоиб гузашта шуд. Баъди аз нав муттаҳид шудани вилоятҳои Кӯлобу Қўргонтеппа аз моҳи феврали соли 1993 нашрияи «Хатлон» фаъолияташро дар шахри Кӯлоб қатъ намуд ва барои минтақаи Кӯлоб нашрияи шаҳрии «Навиди Кӯлоб» таъсис дода шуд, ки идомадиҳандай фаъолияти нашрияҳои «Роҳи Ленинӣ», «Ҳақиқати Кӯлоб» ва «Хатлон» мебошад [5].

Дар давоми фаъолияти нашрия Ашӯр Сафо, Қувваталӣ Холов (то моҳи ноябрь соли 1980), Шоҳмузаффар Ёдгорӣ (то соли 1990) сармуҳаррии онро ба зимма доштанд. Аз соли 1993 (баъди ҳамчун нашрияи шаҳрӣ таъсис ёфтани «Навиди Кӯлоб») Шоири Ҳалқии Тоҷикистон Ҳақназар Фоиб сармуҳаррии нашрия мебошад [5; 4, с. 89-90]. Муассисони он Мақомоти иҷроияи ҳокимиюти далатии шахри Кӯлоб ва ҳайати эҷодии нашрия мебошанд. Ҳафтае як маротиба бо шиори «Бани одам аъзои яқдигаранд» бо төйдоди 800 нусха дар матбааи шахри Кӯлоб ба табъ мерасад.

Нашрия таҳти рақами 238 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон сабти ном шудааст.

Нишонӣ: шахри Кӯлоб, хиёбони Исмоили Сомонӣ, 42

E-mail: navid-i-kulob@mail.ru

Нақши нашрия дар тарбияи эҷодкорон

Нақши рӯзнома дар тарбияи рӯзноманигороду эҷодкорони минтақаи Кӯлоб ниҳоят бузург аст. Дар солҳои 60-уму 70-уми асри гузашта Абдулло Муродов, Нураҳмад Одинаев, Давлаталӣ Раҳмоналиев, Мисралӣ Сониев, Бобоҷон Абдулвоҳидов, Ақбар Муслимов, Абдулғайз Атоев, Аслон Исломов, Карим Давлат, Миражмад Амиршоев, Нозирҷон Ёдгорӣ, Ғани Давлатов барин рӯзноманигороди соҳибқалам дар рӯзнома кору фаъолият намудаанд, ки нақши онҳо на танҳо дар рангину хонданбод баромадани саҳифаҳои нашрия, балки дар ҳалли проблемаҳои муҳталифи ҳочагии ҳалқи минтақа ва мардуми он багоят бузург аст. Ҳар қадоми онҳо соҳиби услуби хоси эҷодӣ буданд ва мунтазам ҳаёти мардуми минтақа ва проблемаҳои онро омӯхта, дар саҳифаҳои рӯзнома мақолаҳои проблемавӣ, очерку лавҳаҳои публистистӣ ва гузоришҳои пурмазмуну таъсирбахш ба табъ мерасонданд. Дар рангину хонданбод баромадани нашрия ба хусус саҳми журналисти машҳур Ашӯр Сафоев ниҳоят қалон аст. Номбурда беш аз 20 сол сармуҳаррии нашрияи «Ҳақиқати Кӯлоб»-ро ба зимма дошт ва дар тарбияи мутаҳассисаони соҳа саҳми назаррас гузаштааст. Насли журналистони солҳои 60-уму 70-уми асри гузашта дар минтақаи Кӯлоб, асосан, тарбиятгирифта мактаби эҷодии ҳамин шахси начиб мебошанд. Дар тарбияи қадрҳои журналистии минтақа низ нақши онҳо қалон аст. Шоирони Ҳалқии Тоҷикистон Ашӯр Сафар, Сафармуҳаммад Аюбӣ, Ҳақназар Фоиб, шоирони нозукҳаёл ва шинохта Шоҳмузаффар Ёдгорӣ, Сайдҷон Ҳакимзода, Искандари Ҳатлонӣ, Раҷабалӣ Назар ва дигарон чакомаҳои аввалини хомаи хешро маҳз дар саҳифаҳои ҳамин нашрия ба табъ расонда, дар фазои эҷод болу пар кушидаву баландпарвоз гардидаанд. То ҳанӯз дар назди нашрия маҳфили шоирони ҷавон амал мекунад, ки сарварии онро сардабир Шоири Ҳалқии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи ба номи Рӯдакӣ Ҳақназар Фоиб ба зимма дорад.

Баъзе мулоҳизаҳо дар бораи вазъи кунуни нашрия

Идораи «Навиди Кӯлоб» бинои маҳсуси худро надорад. Он дар бинои Кумитаи омори минтақаи Кӯлоби вилояти Ҳатлон иҷоранишин аст. Ду

уюқи корие, ки ходимони нашрия фаъолият менамоянд, на он қадар шароити хуб доранд. Мизу курсихо, роҳаткурсихо ва ҷевонҳои идораи нашрия қӯҳнаву фарсада буда, муҳлати истифодаашон кайҳо сипарӣ шудааст. Идораи нашрия ба қадри ҳол бо компьютер ва техникаи замонавӣ таъмин мебошад. Имкони дар идора сахифабандӣ кардани нашрия вучуд дорад. Ба шабакаи Интернет пайваст мебошад. Почтаи электронӣ дорад, vale сайти маҳсусӣ худро надорад. Албатта, дар шароити имрӯза, ки журналистика хусусияти мультимедиавӣ (чандрасонай) қасб намудаасту дар баробари ба роҳ мондани шакли чопӣ дар сомонаи интернетӣ матни нашрияҳоро сурату наворҳо ва инфографикаҳои муҳталиф пурра менамояд, ҳолати кунуни нашрияи «Навиди Кӯлоб» шармовар аст. Кӯлоб пас аз Душанбею Ҳучанд ва Бохтар ҷорумин шаҳри қалонтарин ва бонуфӯзтарини ҷумҳурӣ буда, аз ҷиҳати мақом бо маркази вилоятҳо баробар аст, vale нашрияи «Навиди Кӯлоб» ҳатто бо нашрияи «Паёми Истаравшан»-и шаҳри Истаравшан қиёспазир мебошад. Масалан, адади нашри «Навиди Кӯлоб» (800 нусха) дар қиёс бо «Паёми Истаравшан», ки бо теъдоди 3200 нусха ба табъ мерасад (маълумоти соли 2017), 4 маротиба кам аст. Ин дар ҳолест, ки аҳолии шаҳру дехоти Истаравшан бештар аз 190 ҳазор нафар ва аҳолии шаҳри Кӯлоб ва дехоти атрофи он бештар аз 208 ҳазор нафарро ташкил медиҳад [12]. Ба ибораи дигар, дар шаҳри Кӯлоб ва атрофи он ба бештар аз 260 нафар 1 нашрияи «Навиди Кӯлоб» рост меояд, ки дар муқоиса бо таносуби нашрияи «Паёми Истаравшан» 5 маротиба кам мебошад.

Нашрия асосан, аз тариқи обуна ба воситаи почта ба муштариён дастрас карда мешавад. Маблағе, ки аз ҳисоби обуна ба даст меояд, барои пӯшондани тамоми ҳароҷоти нашрия кофӣ нест. Дар нашрия эълону рекламаҳо ниҳоят кам ба табъ мерасанд, ки аз ин ҳисоб маблағи ноҷиз ба даст меояд. Аз тарафи Мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии шаҳри Кӯлоб танҳо маоши кормандони нашрия пардоҳт карда мешавад. Панҷ соли охир аз ҳисоби ҳокимиюти маҳаллӣ барои мувоғики талаботи замон ба роҳ мондани фаъолияти нашрияи «Навиди Кӯлоб» қӯмакпулӣ чудо нагардидааст, ҳол он ки нашрия сиёсати ҳокимиюти маҳаллӣ дар байни мардум тарғиб менамояд ва ба дастгирӣ молиявии ҳокимиюти маҳаллӣ эҳтиёҷ дорад. Аз тарафи соҳибкорони шаҳр низ дастгирӣ вучуд надорад. Ҳулоса, нашрияи «Навиди Кӯлоб» дар ҳолати шадиди буҳронӣ қарор дорад. Ҳавфи он мавҷуд аст, ки минбаъд ҷопи нашрия на дар як ҳафта, балки дар 10 рӯз як маротиба ба роҳ монда шавад. Имкони зиёд кардани обуна вучуд дорад, vale ҳакуматдорони маҳаллӣ ба обунаи нашрияҳои ҷумҳуриявию вилоятӣ таваҷҷуҳи зиёд зоҳир намуда, ба нашрияҳои маҳаллӣ эътибор намедиҳанд. Соли 2015 аз ҷониби Вазорати фарҳанг ба идораи нашрия се аداد компьютер дода шуда буд, ки имрӯз дар ҳолати на он қадар хуби корӣ қарор доранд.

Масъалаи дигар ҷалби рӯзноманигорони ҷавон ба корҳои эҷодии нашрия мебошад. Мутаассифона, ҷавононе, ки факултаву шуъбаҳои журналистикаро ҳатм мекунанд, майли дар идораи нашрия кор кардан надоранд. Сабаби ин агар, аз як тараф, ба кам будани маош вобаста бошад, аз тарафи дигар, ба қобилияту истеъоди худи ҷавонон вобаста аст. Баъзе ҷавононе, ки истеъоддор доранд, баъди таҷрибаи кофӣ андӯхтан дар идораи нашрия давом додани фаъолияти хешро дар расонаҳои электронии аҳбор, маҳсусан, дар шабакаҳои телавизионӣ авло медонанд. Баъзеи ҷавонони дигар, ки барои барои таҷрибаомӯй ба идораи нашрия меоянд, аз қашидани бори

захмати қалам меҳаросанд ё қобилияти таҳаммул кардани бори заҳмати эҷодро надоранд.

Аз натиҷаи пурсиши сотсиологӣ

Зимни сафари хидматӣ ба шаҳри Кӯлоб бо сармуҳаррир ва 4 нафар кормандони эҷодии нашрия «Навиди Кӯлоб» назарпурсӣ анҷом дода шуд, ки аз рӯйи он як андоза ба вазъи кунунӣ ва дурнамои фаъолияти нашрия равшанӣ андохтан мумкин аст. Дар ин ҷо муҳимтарин нуктаҳои пурсишномаҳо ва посухҳои сармуҳаррир ва кормандони нашрияро зикр кардан меҳоҳем. Зимни назарпурсӣ маълум гардида, ки сармуҳаррири нашрия таҳсилоти олии педагогӣ дорад [6]. Аз байни 4 нафар кормандони нашрия, ки дар назарпурсӣ иштирок доштанд, 1 нафар соҳиби таҳсилоти олии журналистӣ мебошад [8]. 1 нафар таҳсилоти олии филологӣ [9] ва 1 нафар таҳсилоти олии педагогӣ дорад [10]. 1 нафари дигар дипломи ду таҳсилоти олии – филологӣ ва иқтисодӣ дорад [7]. Сармуҳаррири нашрия «Навиди Кӯлоб» шоҳири ҳалқии Тоҷикистон Ҳақназар Ғойиб, бо вучуди он ки таҷрибаи бойи эҷодӣ ва собиқаи зиёди корӣ дар матбуот дорад, дар иҷрои вазифа ба кормандони нашрия, маҳсусан, ба ҷонишини сармуҳарриру мудирони шуъбаҳо ва ба собиқадорони матбуот такъя карданро авло медонад [6]. Ба андешаи сармуҳаррир «Навиди Кӯлоб» нашрияи Мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳри Кӯлоб мебошад ва аз рӯйи талаботҳои ин ниҳоди давлатӣ амал мекунад. Ҳарчанд маблағи обуна тамоми ҳарочоти нашрияро намепӯшонад ва маблағе, ки аз ҳисоби эълону реклама ба даст меояд, ниҳоят ноҷиз мебошад, омили манфиатовари рӯзнома танҳо обуна ва чопи эълону реклама арзёбӣ мегардад [6]. Омилҳои дигари манфиатовар зикр нагардидаанд.

Паст будани фарҳангӣ чомеа, ки ба таназзули қасбияти рӯзноманигорӣ боис шудааст, ба носозгориҳои ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта дар чомеа, ривоҷ ёфтани маҳалгароӣ ва «ҳарҳашаҳои шаҳрвандӣ» (таъбири Ҳақназар Ғойиб) вобаста дониста мешаванд, ки рӯзноманигоронро низ ба ду сангари муҳолиф тақсим кард ва ба қасбияти онҳо таъсири манғӣ расонд [6]. Таъқид карда мешавад, ки рӯзноманигор ҳангоми таҳияи мавод бояд ба шахсони соҳибмаърифати табакаҳои муҳталифи чомеа такъя намояд [6]. Боло бурдани сатҳи маънавиёти чомеа вазифаи асосии нашрия арзёбӣ карда мешавад [6]. Ба андешаи сармуҳаррири «Навиди Кӯлоб» хонада аз нашрия бештар чопи мақолаҳои шавқовару таҳлилии такондиҳандай ботину маънавиётро интизор аст [6]. Дар шароити рушди васоити электронии аҳбор сармуҳаррири нашрия мавҷудияти матбуоти маҳаллиро зарур меҳисобад, зеро матбуоти маҳаллий бештар ба мардум наздик аст. Рӯзноманигорону кормандони нашрияҳои маҳаллий низ даар ҳама маврид якҷоя бо мардум буда, дар паҳлуи ҳалқ қарор доранд [6]. Қасбияти рӯзноманигор ба дониш ва таҷрибаи кориаш вобаста дониста мешавад. «Аксари кормандони эҷодии нашрияи «Навиди Кӯлоб» собиқаи беши аз 10-солаи корӣ доранд. Аз давраи ҷаҷонӣ ба ин қасб шугл варзида, соҳибкасбу соҳибтаҷриба гардидаанд ва аз уҳдаи иҷрои вазифаи хеш ба хубӣ баромада метавонанд», – ҷаҷоб додааст сармуҳаррир дар посух ба савол дар бораи сатҳи қасбии кормандони нашрия [6]. Ба гуфти ӯ ҳангоми қабули ҷаҷонӣ ба кор, пеш аз ҳама, дониш, шавқу завқ ба кор ва фидоии ин қасб будан ба эътибор гирифта мешавад [6].

Шояд аз боиси солхурдагӣ бошад, ки сармуҳаррир ба моҳияти саволи «Рушди технологияи инновацисионӣ ба нашрияи Шумо таъсир гузоштааст?»

сарфаҳм нарафта, ба ин суол посух додааст, ки: «*Мақолаҳо чоп шудаанд, яъне диққат ба ин чиҳат ҳаст*» [6]. Ҳол он ки пешрафти технологияи инноватсионӣ муҳимтарин омили дастрас намудани иттилоъ ба аудитория мебошаду дар шароити имрӯза ҳар як нашрия на танҳо сомонаи интернетӣ ва почтаи электронӣ бояд дошта бошад, балки дар шабакаи Интернет бояд ба тарики мултимидаи Ҷаҳонӣ шавад, ки ин роҳҳои афзалиятноки иртибот бо хонанда ва, умуман, бо ҷомеа мебошад.

Ба суоли *«Дар нашрияи Шумо ба қалом мавзӯъ афзалият дода мешавад?»* посух дода шудааст, ки дар ҳаёт соҳаи дуюмдараҷа вучуд надорад, vale дар нашрия ба амалӣ гардидан сиёсати давлатии рушди мактабу маориф таваҷҷуҳӣ бештар зоҳир карда мешавад, зеро пешрафти тамоми соҳаҳои ҳоҷагии ҳалқ ба пушрафти мактабу маориф вобаста мебошад [6]. Ба ақидаи сармухаррири «Навиди Кӯлоб» нашрияҳои маҳаллӣ ба мардум наздиктар мебошанд ва бештар проблемаҳои ҳаёти мардумро мавриди баррасӣ қарор медиҳанд. Аз тарафи дигар, ин нашрияҳо ёрирасони ҳокимиюти маҳаллӣ мебошанд. Аз ин рӯ, дастгирии молиявии ин нашрияҳо ба манфиати кор буда, барои пешрафти ҷомеа мусоидат менамояд [6].

Кормандони эҷодии нашрия дар назарпурӣ иброз доштаанд, ки зимни иҷрои вазифа ба сармухаррир ва ҷонишини ў [10], ба сармухаррир ва ҳайати кормандон [8], ҳамчунин ба дониши худ ва факту далелҳои мӯътамад [9] ва ба ақли солим [7] такя мекунанд. Дар доираи имконияти эҷодӣ ва фаъолияти корӣ омода кардани мавод барои нашрия [7], саривақт тайёр намудани мавод барои нашрия [9], масъулиятишиносӣ ва саривақт расонидани ҳабару гузоришҳо ба мардум [8], навиштани мақолаҳои дар мавзӯъҳои доги рӯз [9] усули кори кормандони нашрия ба ҳисоб меравад. Фаъолияти эҷодии эшон дар асоси оинномаи нашрия ва қонунҳои марбути соҳа, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи матуот ва дигар ВАО» [8; 10] ба роҳ монда шуда, эшон ҳангоми эҷоди асарҳои журналистӣ баҳраманд гардиdan az таҷрибай наслҳои гузашта ва az таҷриба ҳамдигарро муҳим меҳисобанд.

Воқеъбинона инъикос намудани ҳодисаҳо [7], такя ба сарчашмаҳои боварибахши иттилоъ, инъикоси корҳои ободониву созандагӣ, ба хусус бунёди роҳҳои автомобилгард ва инфрасоҳтори нақлиётӣ [9] ва дигар масъалаҳои муҳими иҷтимоиву сиёсӣ ва иқисодиву фарҳангӣ [8] аз ҷумлаи мавзӯъҳое мебошанд, ки кормандони нашрия инъикос кардан меҳоҳанд. Ба андешаи эшон хонандаи нашрия бештар инъикоси ҳақиқат [9], мақолаҳои проблемавӣ ва нишон додани роҳи ҳалли проблемаҳо [8], ҳамчунин интишори маводи ҷолиби хонданбоб [10], бегаразона инъикос намудани рӯйдодҳои шаҳру вилоят ва ҷумҳуриро [7] интизор аст.

Ҳарчанд дар идораи нашрия шароити на он қадар созгори корӣ вучуд дорад, vale кормандони он аз шароити мавҷуда изҳори қаноатмандӣ намудаанд [7; 8; 9; 10]. Аз афташ эшон дар ин ҷода аз рӯйи мақоли «Сирри хона набояд ба берун бароварда шавад» амал мекунанд. Мавҷуд будани усулҳои ҳавасманд кардани заҳмат аз ҷониби кормандон рад карда нашудааст, vale он ба шароити имкониятҳои молиявӣ [10; 8] ва ба заҳмати кормандон [7] вобаста дониста мешавад. Саривақт пардохта шудани музди меҳнат қайд карда шудааст [7; 8; 9; 10], vale аз рӯйи қадом сифатҳо пардохта шудани музди меҳнат зикр нагардидааст.

Аз байни 4 нафар кормандони эҷодии нашрия, ки дар назарпурӣ иштирок доштанд, 3 нафарашон таъқид доштаанд, ки дар фаъолияти

эчодии хеш аз омилҳои инноватсионӣ, аз ҷумла аз Интернет истифода мебаранд [7; 8; 10]. Як нафари дигар аз посух ба ин савол ҳуддорӣ кардааст [9]. Маълум аст, ки ў ё ба тарзи саволгузорӣ сарфаҳом нарафтааст, ё умуман, дар бораи шабакаи Интернет ва дигар омилҳои инноватсионӣ маълумоти коғӣ надорад. Интернет, китоб ва рӯзномаву маҷаллаҳои даврӣ [7], адабиёти соҳавӣ, таҷриба андӯхтан аз ҳамкорони собиқадор [8], асарҳои бадеиву публисистӣ [10], эчоди мақолаҳои пурмазмун [9] ҳамчун сарчашмаи омӯзиши қасбии қормандони эчодии нашрия зикр гардидаанд. Афзалият додан ба рӯйдодҳои муҳими шаҳру деҳоти минтақаи Кӯлоб [7], инъикоси проблемаҳои муҳими ҳочагии ҳалқи минтақа [10], аз ҷумла баррасии муҳимтарин масъалаҳои ҳаёти сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоиву фарҳангӣ [8] таъкид карда мешавад.

Дар мавриди шаклу мазмуни нашрияҳои маҳаллӣ дар шароити имрӯза қормандони эчодии «навиди Кӯлоб» андешаҳои муҳталиф доранд. Яке аз эшон дар ин маврид таъкид доштааст, ки «он чиз ки аён аст, ҳоҷат ба баён нест» [7], дигаре бар он андеша аст, ки нашрияҳои маҳаллӣ аз нигоҳи мазмун ҳубанд, аммо адади нашрашон ниҳоят кам аст [8], ба андешаи сеюмӣ шаклу мазмуни нашрияҳои маҳаллӣ ба шароити имрӯза ҷавобғӯ мебошад [10] ва ҳатто ҷорумӣ аз шаклу мазмуни нашрияҳои маҳаллӣ изҳори қаноатмандӣ менамояд [9], аммо қаноатманд будан аз кору фаъолияти ҳуд нишони дар як ҷо шаҳ шуда мондан мебошад. Инсоне, ки аз пайи ҷустуҷӯву омӯзиш мебошад, ҳаргиз аз фаъолияти ҳуд изҳори қаноатмандӣ намекунад ва ҳамин қаноатманд набудан омили пешрафти кор мегардад, зоро ҳар қадар шаклу мазмуни нашрия ҳуб бошад, барои боз ҳам беҳтар кардани он имкон вучуд дорад чунон ки гуфтаанд: «Роҳ ба сӯйи сифат ва зебой беохир аст». Бо қормандони ҳуби қасбӣ таъмин гардидани идораи нашрия [7], таъсиси маатбааи замонавии ба талаботи замони имрӯза ҷавобғӯ [8], дастгирии бештар аз тарафи ҳукумати маҳаллӣ ва ҷудо намудани маблаг аз буча [10], аз омилҳои рушди нашрияҳои маҳаллӣ, аз ҷумла нашрияҳои ноҳиявӣ дониста шуда, дар ин замина пешниҳоди маводи ҷолиби диққати ҳонанда [9] низ муҳим арзёбӣ мегардад.

Аз ҷавобҳои сармуҳарир ва қормамндони эчодии нашрияи «Навиди Кӯлоб» ҷунин мушоҳида мешавад, ки онҳо бештар ба саволҳои дар пурсишномаҳо зикргардида ба таври умумӣ ҷавоб додаанд, ҳол он ки бештари саволҳои пурсишномаҳо ҷавоби мушаҳҳасро талаб мекунанд. Эшон дар посух ба саволҳое, ки ба шароити корӣ, музди меҳнат ва ҳавасмандӣ даҳл додранд, ниҳоят эҳтиёткорона ва ҳатто баргалат посух додаанд. Масалан, ҷунон ки дар болотар ҳам қайд кардем, дар идораи нашрия шароити на он қадар ҳуби корӣ мавҷуд асту онҳо «шароит муҳайё аст» гуфта посух додаанд. Албатта, нашрияи «Навиди Кӯлоб», пеш аз ҳама, тарғибари сиёсати Мақомоти иҷроияи ҳокимиyaти давлатии шаҳри Кӯлоб дар байни мардум мебошад. Дар шароити ташаккули гиҳодҳои демократӣ дар ҷомеа самаранок истифода аз имконоти воситаҳои аҳбори омма, ба ҳусус матбуоти даврӣ ба манфиати кор мебошад, аммо аз ҷӣ бошад, ки ҳукumatҳои маҳаллӣ на аз имконияти нашрияҳои ҳуд ба таври дуруст истифода мебаранду на барои пешрафту инкишофи онҳо ба таври зурурӣ таваҷҷӯҳ зоҳир менамоянд. Шоъяд вақти он расидааст, ки зимомдорони маҳаллӣ дар бораи ин масъала ба таври амиқ андеша намоянд ва барои ташаккули нашрияҳое, ки муассисо-нашон мебошанд, саҳми бештар гузоранд.

Хулоса

Аз баррасии мухтасари нашрияи «Навиди Кӯлоб»-и шаҳри Кӯлоб ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1. Ҳарчанд аз соли 1928 то соли 1932 дар шаҳри Кӯлоб бо номи «Маҳви бесаводӣ» рӯзнома ба табъ мерасид, пайдоиши нахустин матбуоти даврии маҳаллӣ дар ин минтақа аз моҳи марта соли 1933 шурӯъ мешавад;

2. Роҳи тайкардаи нашрияи «Навиди Кӯлоб» нисбатан пурпечтуб мебошад. Он дар муддати фаъолияти худ якчанд маротиба барҳам ҳӯрдаву аз нав таъсис ёфтааст ва борҳо тағйири ном кардааст. Яке аз сабабҳои асосии ҷанд маротиба аз фаъолият бозмонда, аз нав арзи вучуд кардани нашрия, ба якчанд маротиба ҳамчун воҳиди алоҳидаи маъмурӣ таъсис ёфта, барҳам ҳӯрдани вилояти Кӯлоб вобастагӣ дорад;

3. Бо ин ҳама нашрия дар ҳар давру замон рисолати хешро дар назди аудиторияаш ичро намуда, дар инъикоси сиёсати пешгирифтai давлату ҳукумат, масъалаҳои сиёсиву иқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ, меҳнати садоқатмандонаи мардум, созандагию бунёдкорӣ, дастоварду навовариҳо, ошкор намудани камбудиҳои ҳаёти ҷомеа ва дар баланд бардоштани маърифати мардум саҳми арзанда гузоштааст;

4. Нақши нашрия дар тарбияи адібону рӯзноманигорони минтақаи Кӯлоб ниҳоят қалон аст. Ҷанд насли адібону рӯзноманигорони минтақа дар идораи нашрия тарбия ёфта ба камол расидаанд ва аввалин чакомаҳои ҳомаи эшон маҳз дар сафҳаҳои ҳамин нашрия чоп шудаанд. Имрӯз ҳам дар назди нашрия маҳфили шоирони ҷавон амал мекунад, ки дар тарбияи эҷодкорони ҷавон саҳми муносиб мегузорад;

5. Дар мукоиса ба нашрияҳои бисёр шаҳру навоҳии вилояти Суғд ҳолати қунунии «Навиди Кӯлоб» ниҳоят нигаронкунанда мебошад. Нашрия имрӯз аз ҳар ҷиҳат ба ёрмандии Мақомоти иҷроияи ҳокимиюти давлатии шаҳри Кӯлоб ва шояд шахсони саҳоватпеша низ эҳтиёҷ дорад. Бо вучуди ин кормандони эҷодиву техникии он барои инъикоси проблемаҳои ҳаёти ҷомеа, нишон додани роҳи ҳалли онҳо, қонеъ гардондани талаботи хонандагон ва таъмини зиндагии шоистаи аҳолии шаҳри Кӯлоб ва дехоти атрофи кӯшиш ба ҳарҷ медиҳанд.

6. Имрӯз нашрияи «Навиди Кӯлоб» ба журналистони ҷавону соҳибқалам низ эҳтиёҷ дорад, вале, мутаассифона, ҷавонони соҳибқалам на дар рӯзномаҳо, балки бештар дар расонаҳои иттилоотии электронӣ, ба хусус дар телевизион майли кор кардан доранд.

Адабиёт

1. Азимов, А. Марзи сухан: маҷмӯаи мақолаҳо / А. Азимов. – Душанбе: Дониш, 2008. – 80 с.

2. Маъмурзода, Н. Журналистикаи Ҳатлон: вазъият тамоюлҳо ва дурнамои рушд: маҷмӯаи мақолаҳо / Н. Маъмурзода. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 205 с.

3. Маъмурзода, Н. М. Марҳилаҳои инкишофи матбуоти даврӣ дар минтақаи ҷануби Тоҷикистон / Н. М. Маъмурзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – № 2. – С. 273-282.

4. Муродов, М., Кутбиддинов, А., Ҷумъаев, М., Исоев, Қ. Матбуоти маҳаллии Тоҷикистон. Донишнома / М. Муродов, А. Кутбиддинов, М. Ҷумъаев, Қ. Исоев. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 200 с.

5. Офтоблиқой, Ҳ. Матбуот ва оинаи замон / Ҳ. Офтоблиқӣ // Навиди Кӯлоб. – 2018. – 7 март (№ 19-20).
6. Пурсишномаи № 11.1 // Бойгонии муаллиф.
7. Пурсишномаи № 11.2 // Бойгонии муаллиф.
8. Пурсишномаи № 11.3 // Бойгонии муаллиф.
9. Пурсишномаи № 11.4 // Бойгонии муаллиф.
10. Пурсишномаи № 11.5 // Бойгонии муаллиф.
11. Раҳмонова, Ҷ. М., Қутбиддинов, А. Ҳ. Вазифаҳои дирӯзу имрӯзи матбуоти маҳаллӣ / Ҷ. М. Раҳмонова, А. Ҳ. Қутбиддинов // Паёми До-нишгоҳи миллӣ Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2018. – № 1. – С. 268-271.
12. Раҳматзода, М. Шумори сокинони шаҳри Кӯлоб аз 200 ҳазор нафар гузашт / М. Раҳматзода [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.ozodi.org.
13. Региональная пресса [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.ra-granat.ru.
14. Региональная пресса в системе российских СМИ [Манбаи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.studfiles.net.

Джумаев М. О.

НЕСКОЛЬКО РАЗМЫШЛЕНИЙ ОБ ИЗДАНИИ «НАВИДИ КУЛОБ» («КУЛЯБСКИЙ ВЕСТНИК»)

В статье речь идет об истории возникновения местного издания «Навиди Кулоб» города Куляба. Подчеркивается, что до создания периодического издания в городе Кулябе, в нескольких городах и районах северной части республики (Согдийской области) уже активно действовали местные издания, которые способствовали созданию местной печати в Кулябском регионе. В статье освещаются сведения об истории возникновения, развития и нынешнего состояния издания «Навиди Кулоб». Пройденный путь издания был очень трудным, так как на протяжении своей деятельности издание несколько раз закрывалась и создавалась, изменив своё название. Одной из основных причин этих событий было многократное образование и ликвидация Кулябской области в качестве административной единицы в Таджикистане. Газета сыграла большую роль в воспитании журналистов, писателей и поэтов Кулябского региона, которые печатали свои первые произведения на страницах издания и впоследствии стали известными литераторами и журналистами республики. Несмотря на имеющиеся сегодня объективные трудности, творческие и технические сотрудники издания стараются освещать проблемы жизни общества, удовлетворять информационные потребности населения города Куляба и его окрестностей.

Ключевые слова: печать, издание, местность, особенность, журналистика, информация, аудитория, политика, местная власть, создание, история, деятельность, журналист, творчество.

Jumaev M.O.

SOME THOUGHTS ABOUT THE NEWSPAPER "NAVIDI KULOB" ("THE KULOB NEWS")

The article dedicated to the history of the local publication "Navidi Kulob" ("Kulob News") of the Kulob city of Khatlon region. It should be noted that before the creation of a periodical in the Kulob city, in several cities and districts of the northern part of the country (Sughd region) local publications were already active, which contributed to the establishment of a local press in the Kulob city. The article provides brief information about the history of the establishment, development and current state of the newspaper "Navidi Kulob". The passed steps of publication was very difficult, because during the publication period several times it was canceled and recreated, at the same time changing its name. One of the main reasons for these changings was the repeated organization and canceling of the Kulob region as a single administrative unit.

The publication played an important role in educating journalists, writers and poets of the Kulob region. Compared with the publications of many cities and districts of the Sughd region, the current state of "Navidi Kulob" remains to be better. However, despite this, the creative and technical staff of the publication are trying to highlight the problems of society, demonstrate ways to solve them, satisfy the requirements of the audience and ensure a decent life for the residents of Kulob and its surroundings.

Keywords: print, publication, "Navidi Kulob", newspaper, journalism, information, audience, politics, local government, Kulob city, creation, history, activity, journalist.

ТДУ 9 тоҷик+07+05+327+002+655

Аттоев Ш.

БАЪЗЕ ОМИЛХОИ РУШДИ ЖУРНАЛИСТИКАИ СИЁСӢ ДАР ТО҆ЧИКИСТОН

Мақола ба баррасии масоили пайдоии ва таҳаввули журналистикаи сиёсӣ дар Тоҷикистон баҳшида шудааст. Қайд мешавад, ки журналистикаи тоҷик дар замони истиқолият тағйир ёфта, аз қолаби яккаҳизбӣ ва яқсамтии фаъолият берун шуд, соҳтор ва муҳтавои тоза пайдо кард.

Муаллифи мақола зуҳури журналистикаи сиёсии Тоҷикистонро ба замони соҳибистиколии кишвар марбут дониста, пайдоии онро ба чанд авомил нисбат додааст, ки инҳо истиқолияти миллии Тоҷикистон, оғози ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, таъсиси матбуоти ҳизбӣ, зуҳури ВАО-и мустақил, пайдоии ва густарии интернет ва очонсиҳои имтилоотӣ мебошанд. Ҳар яке аз ин омилҳо дар мақола бо мисолҳои мушаҳҳас ва таҳлилҳои илмӣ асоснок карда шудааст.

Калидвоҷаҳо: журналистикаи сиёсӣ, истиқолияти милли, ВАО-и мустақил, матбуоти тоҷик, матбуоти ҳизбӣ, сиёсати кадрии ВАО, очонсии имтилоотӣ.

Истиқлолияти давлатӣ дар таърихи Ҷумҳурии Тоҷикистон як давраи созандаеро мемонад, ки дар рушди кулли соҳаҳо заминаи боэътимоду самарбахш гузоштааст. Ба даст овардани Истиқлолият ба миллати тоҷик на танҳо озодию мустақилият, балки пешрафтҳоиベンазири фарҳангӣ ва имии техникиро ато фармуд. Ҳамаи соҳаҳо дар ҷумҳурӣ аз нав эҳё гардида, рӯ ба рушду такомул ниҳоданд. Ин нуктаро Асосгузори сулху ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон возеҳтар таъкид намудаанд: «Истиқлолият ва озодӣ дар сарнавишти миллати тоҷик гардиши куллӣ ба вучуд овард ва оғози марҳалай сифатан нави таърихӣ гардид» [8, с. 4].

Журналистикаи тоҷик низ дар замони истиқлолият аз ҳар ҷиҳат тағиیر пазируфт. Нахуст аз ҷиҳати соҳтор ва муҳтаво комилан тозагӣ пайдо кард. Аз қолаби ҳизбӣ ва яксамтии фаъолият берун шуд. Дар замони шӯравӣ, ки журналистика танҳо барои тарвӣ ва ташвиқи сиёсати ҳизби яккахукмрон буд, табиист, ки дар инъикоси пурраи ҳаёти ҷомеа назари яктарафа дошт. Аз ҳамин ҷиҳат журналистикаи замони шӯравӣ фарогири маҷмӯи мавзӯъҳои сиёсие буд, ки аз як ҳизб дифоъ мекард.

Дар замони истиқлолияти миллӣ журналистика аз ҳизбгарои маҳз озод шуд. Маҳз дар ҳамин даврон журналистика марому мақсади худро бо назардошти ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳимояи ҳукуқи инсон ба роҳ монда, дар зудтарин фурсат ба журналистикаи фаъол дар миқёси Осиёи Миёна эътироф гардид.

Журналистикаи тоҷик дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон воқеан таҳаввул ёфта, вобаста ба самтҳои гуногуни фаъолияти ҷомеа ба журналистикаи сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ тақсим шуд. Бархе аз муҳаққиқон, ба монанди А. Набавӣ, Ш. Муллоев зимни таҳқики афкори ҷамъиятиву сиёсии тоҷикон заминаҳои таҳаввули афкори сиёсиро дар публистикаи тоҷик муайян намудаанд [1, с. 6].

Ҳамчунин, вуруди фарҳангӣ техникӣ дар ҷомеа барои пешрафти ҳамаҷонибаи журналистика заминаи мусоиде фароҳам овард. Ин буд, ки таъсис ва ба вучуд омадани төъдоди бисёри рӯзномаву маҷаллаҳои гуногу-намавзӯй ва телевизиону радиоҳои зиёд мисоли равшани густариши ин самт аст. Таъсири хуби технологияи мусосирро ба журналистика дар ин ҷо наметавон сарфи назар намуд, ки муҳаққиқон борҳо ин нуктаро таъкид намудаанд [2, с. 8].

Афзун ба ин, рӯзноманигории мустақил низ ташаккул ва таҳаввул ёфт. Таъсиси матбуоти ҳизбӣ бошад, далели боризи ин даъво аст, ки таҳқими озодии сухан ва журналистикаи озодро дар ҷомеаи Тоҷикистони навин сабит месозад. Мо дар ин навишта маҳз дар атрофи рушди журналистикаи сиёсӣ изҳори назар ҳоҳем кард. Қабл аз он, ки дар ин мавзӯъ сухан ронем, лозим медонем, ки мағҳуми «журналистикаи сиёсӣ»-ро маърифат намоем. Таъкиди ин нукта лозим аст, ки журналистикаи сиёсиро аҳли таҳқиқ ба таври муҳталиф маънидод кардаанд [1, с. 2; 3, с. 4].

Агар мулоҳизаҳои олимонро дар мавриди шинохти журналистикаи сиёсӣ баррасӣ намоем, равшан мегардад, ки ин мағҳум як самти муҳими журналистикаи мусосир маҳсуб ёфта, маҷмӯи маводеро дар бар мегирад, ки доир ба сиёсати дохиливу ҳориҷӣ сабт ва ё нашр гардидаанд. Дар даврони шӯравӣ мағҳуми «матбуоти ҳизбӣ» ва ё «матбуоти сиёсӣ» маъмул буд. Албатта, мағҳуми мазкур ба маънои имрӯзаи журналистикаи сиёсӣ ба кор ме-

рафт. Бо вучуди ин ба назар бояд гирифт, ки имконият ва имтиёзи журналистикаи сиёсии имрӯз дар раванди ҷаҳонишавӣ зиёд гардида, мавқеи он дар тағйиру ташаккули афкори чомеа устувортар шудааст. Матбуоти сиёсӣ дар замони шӯравӣ ташвиғари барнома ва аҳдофи ҳизби ҳукмрон буд. Аз ҳамин ҷиҳат, он ба меъёрҳои имрӯзаи журналистикаи сиёсӣ то ҷо ҷавобӣ набуд. Азбаски журналистика низ чун дигар соҳаҳои ҳаёти чомеа бо тақозои сиёсати вақт амал мекард, имкон надошт, ки ҳодисаву воқеоти рӯзгорро, ҷунонки ҳаст, инъикос намояд, балки чи тавре ки ҳукумати вақт меҳост мунъакис менамуд. Дар журналистикаи сиёсии он рӯз мавзӯъ ва масъалаҳои пешкаши ҳонанда ва бинанда мегардид, ки ифодагари пешрафтҳо ва комёбиҳои ҳокимиёт буданд. Табиист, ки андешаҳои муҳолиф нисбат ба ҳизби ҳукмрон дар журналистика роҳ намеёфтанд. Ҳамин ҷиҳати масъала бори дигар водор месозад, ки ташаккули журналистикаи сиёсии ростинро мо бояд ба замони истиқлолияти миллӣ марбут донем ва онро мавриди омӯзишу баррасӣ қарор дихем. Қабл аз он, ки ин масъала мавриди баррасӣ қарор гирад, бояд ёдрас шуд, ки журналистикаи сиёсӣ дар Аврупо ва мамолики ғарб дер боз ташаккул ва таҳаввул ёфта буд [2, с. 3].

Ҷунонки ишора қардем, дар Тоҷикистон ташаккули журналистикаи сиёсиро баъди соҳиб гардидан ба истиқлоли миллӣ метавон ба мушоҳида гирифт. Замони даргириҳои кишвар журналистикаи сиёсӣ то ҷо майдони васеи худро дарёфта, маводи ҷолибе ба миён овард. Албатта, маводи ин давраини матбуоти тоҷик таҳқиқи ҷиддӣ ва густардаеро интизор аст. Зоро ин марҳила бевосита ташаккули журналистикаи сиёсиро пеш назар меорад. Дар ин маврид ҷунин нуқта ба назар мерасад, ки журналистикаи сиёсӣ дар муҳити ноором низ пеш меравад. Ин назар на ба он маънот, ки барои пешрафти журналистикаи сиёсӣ ҳатман муҳити ноороми сиёсӣ мусоидат менамояд. Бояд таъқид қард, ки журналистикаи сиёсӣ дар ҳар давру замон ва дар муҳити муҳталиф метавонад густариш пайдо қунад ва дар баррасии муҳимтарин масоили сиёсӣ саҳм дошта бошад. Маълум аст, ки дар кишварҳо, ки ҷангҳои шаҳрвандиро аз сар нагузаронидаанд, журналистикаи сиёсӣ пеш рафтааст. Мисоли равshan журналистикаи сиёсии рус мебошад. Дар Россия журналистикаи сиёсӣ аз назари мазмун ва мундариҷа яке аз пешрафттарин журналистикаи сиёсии ҷаҳон ба шумор меравад. Журналистикаи сиёсӣ, ба андешаи мо, вобаста ба муҳити осоиштагӣ ё ноором нест, балки он самти муҳими баррасиқунанда ва инъикосгари ҳаводиси чомеа мебошад, ки мавзӯъҳои марбут ба давлат ва сохтори сиёсии ҳукумат, ҳамчунин вазъи имрӯзаву ояндаи сиёсати вақтро муайян ва барои мардум маълум менамояд. Ба ҳусус дар замоне, ки баҳсҳои иттилоотӣ бидуни нооромиҳои сиёсӣ густариш доранд, журналистикаи сиёсӣ дар ҳамин гуна гирудорҳо бо дифоъ аз арзишҳои милливу маънавӣ бояд фаъолияти назаррас дошта бошад. Аз ҳамин рӯ, пиндоштани журналистикаи сиёсӣ ҳамчун маҷмӯи маводи ихтилофандез на он қадар қобили қабул аст.

Таҳаввули журналистикаи сиёсиро дар замони соҳибиқолии Тоҷикистон дар ҷанд нуқта метавон ба мушоҳида гирифт:

1. Дар замони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон аксаран мавзӯъ ва мундариҷаи ВАО ба масъалаҳои сиёсӣ, аз ҷумла эътирофи арзишҳои милливу маънавӣ, аз вартаи ноамнӣ раҳо сохтани кишвар, қатъ намудани ҷангҳои шаҳрвандӣ, даъвати гурезагон аз кишварҳои дигар ва амсоли инр иртибот пайдо қард. Ҷунин мавзӯъҳоро фаро гирифтани матолиби публисистӣ дар ташаккули журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Ҳамчунин

бахсу мунозираҳое, ки дар матбуоти даврӣ ва телевизионҳои кишвар сурат мегирифт, як навъ аз озодии сухан далолат мекард, ки ин ҳам аз нишонаҳои журналистикаи сиёсии воқеӣ буд;

2. Мазмун ва мундариҷаи маводи матбуот дар даврони ҷанги таҳмилӣ ҷавобгӯ ба журналистикаи сиёсии қасбӣ мебошад. Мутолиаи маводи ин давра тақозр менамояд, ки зимни таҳқиқ ба он ҷиддӣ муносибат намуда, оид ба ҳусусиятҳои сохториву мундариҷавии онҳо назари интиқодӣ намоем. Масъалаи муҳими дигар дар ин маврид он аст, ки мо бояд ба мазмун ва мундариҷаи барномаҳои телевизионӣ таваҷҷуҳӣ илмӣ намуда, оид ба ҳусну қубҳи онҳо назари худро ироа намоем. Дар ин маврид изҳор бояд дошт, ки даъвоҳои мансабталошиву ҳукуматҳоҳии ашҳоси сиёсӣ, ба ҳукми маводи журналистикаи сиёсӣ ворид гардидаанд, ки мо бояд зимни таҳқиқ ба ин масъала низ боэҳтиёт ва бо назардошти меъёрҳои илмӣ ва ахлоқи қасбӣ муносибат намоем;

3. Таъсиси матбуоти даврии ҳизбӣ дар Тоҷикистон дар таҳаввули журналистикаи сиёсӣ нақши назаррас дорад. Имрӯз дар Тоҷикистон 7 ҳизби сиёсӣ фаъолият дошта, аксари онҳо нашрияи худро соҳибанд. Нашрияҳои «Минбари ҳалқ», «Сухани ҳалқ», «Нидои ранҷбар», «Голос Таджикистана», «Адолат», «Сафинаи умед», «Иттиҳод», «Иқтисодӣ ва ҳаёт» ва «Меҳргон» дар воқеъ, барои ташаккул ва таҳаввули журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам оварданд. Бояд дар назар дошт, ки матолиби ин рӯзномаҳо ҳам аз ҷиҳати масъалгузорӣ ва ҳам аз назари сохтору мундариҷа намоёнгари мавҷудияти журналистикаи сиёсӣ мебошад. Ба ин назар метавон гуфт, ки нашрияҳои аҳзоби сиёсӣ заминагузори журналистикаи сиёсӣ дар замони истиқолият ҳастанд;

4. Ба вучуд омадани рӯзнома ва радиову телевизионҳои ҳусусӣ дар замони истиқолият бевосита нишонгари таҳаввули журналистикаи сиёсӣ буда, маводи рӯзномаҳои ҳусусӣ дар баробари рӯзномаҳои ҳукуматӣ як навъ барои ривоҷи журналистикаи сиёсӣ заминаи мусоид фароҳам соҳтанд.Faъoliyatи радиову телевизионҳои ҳусусӣ низ барои ба вучуд омадани андешаву афкори муҳталиф замингузори журналистикаи сиёсӣ буда, бештари барномаҳои радиову телевизионҳои ҳусусӣ ба самти сиёсат низ нигарнида шудаанд;

5. Доман густурдани шабакаи умумиҷаҳонии интернет ва очонсиҳои иттилоотӣ низ аз омилҳои густариши журналистикаи сиёсӣ буда, имрӯз имконият ва имтиёзи онлайнжурналистика дар баррасӣ ва инъикоси муҳимтарин масъалаҳои сиёсӣ хеле муассир арзёбӣ мешавад.

Заминаҳои таҳаввули журналистикаи сиёсиро дар Тоҷикистон метавон ба ҳамин омилҳо марбут донист. Аммо бо вучуди ин, ба назари мо баъзе аз масъалаҳо ва мушкилоте мавҷуданд, ки дар густариши минбаъдаи журналистикаи сиёсӣ монеаҳо эҷод карданашон аз эҳтимол дур нест. Аз ҷумла:

1. Нахуст, тарбияи журналистони қасбӣ ва забондон дар муассисаҳои олии ватаниву ҳориҷӣ аз муҳимтарин ҳадаф дар ин самто маҳсуб мешавад. Зоро пешрафти минбаъдаи тамоми самтҳои журналистикаи тоҷик ба мутаҳassisони аз ҳар ҷиҳат мусаллаҳ вобастагӣ дорад. Маълум аст, ки муҳорибаҳои иттилоотӣ дар ҷаҳони мусоир беш аз пеш авҷ гирифта, ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст. Дар ин даргириҳои фикрӣ ва ҷангҳои иттилоотӣ журналистоне метавонанд барои ҳалқу миллат хидмат кунанд, ки аз

таърихи миллати худ огах, худшинос, сиёсатшинос, забондон ва ватандӯст бошанд;

2. Иштироки мунтазам ва огоҳонаи журналистони касбӣ дар муҳорибаҳои иттилоотӣ, ки дар перомуни масъалаҳои сиёсӣ ҷараён мегиранд. Чунин ба назар мерасад, ки журналистони соҳибтаҷриба ва соҳибмактаб аксари вақт дар муҳорибаҳои иттилоотие, ки оид ба масъалаҳои милливу маънавӣ сурат мегиранд, бетараф ҳастанд. Дар ин масъалаҳо иштирок намудани журналистони камтаҷриба ва ноогоҳ натиҷаҳои манғие ба миён меорад, ки ин омил метавонад, назари андешамандони ҳориҷиро нисбат ба журналистикаи сиёсии тоҷик дигар намояд. Ҳушбахтона, мо ҳанӯз журналистон ва равшанфироне дорем, ки дар набарди иттилоотии имрӯз метавонанд, манғиати милливу маънавии моро дифӯз намоянд;

3. Таҷдиди назар ба сиёсати кадрии соҳа яке аз муҳимтарин корҳоест, ки ба пешрафти самтҳои гуногуни журналистика муассир мебошад. Масъулон бояд донанд, нафаре, ки сухан гуфта метавонад ва ҷоҳраи зебо дорад, ҳанӯз журналисти касбӣ нест. Ба мушоҳида мерасад, ки дар радиову телевизионҳои мо аксар вақт меъёри интиҳоби кадр дар наттоқӣ ва симои зебо маҳдуд мешавад. Ҳоло он, ки дар замони даргириҳои сиёсӣ ва муҳорибаҳои иттилоотӣ наттоқиву симои хуб ҳанӯз кофӣ нест. Дар мавриди матбуоти даврӣ низ бояд қайд кард, ки навиштаҳои сабукмоя аз ҷониби қаламкашони ҷавон оид ба масоили сиёсӣ ба пешрафти журналистикаи сиёсӣ таъсир гузашта наметавонанд. Ин гуна навиштаҳо заъф ба журналистикаи сиёсии кишвар мегарданд. Пешгирии чунин навиштаҳо аз манғиат ҳолӣ нест.

Дар натиҷаи омӯзиш ва таҳқиқи масъалаҳои мавриди назар раванди инкишофи журналистикаи сиёсӣ вусъат пайдо карда, ҷиҳати ҳифзи арзишҳои милливу маънавӣ дар муҳорибаи иттилоотӣ заминаи мусоид фароҳам меорад. Бояд дар назар дошт, ки бидуни рушди журналистикаи сиёсӣ наметавон дар муаррифӣ ва ташвиқи сиёсати миллӣ мүяссар шуд. Аз ин рӯ, таҳқиқи мароҳили таърихӣ, таъйини мушахассоти соҳториву мундариҷавӣ, жанриву матнӣ ва муайян намудани мавқеи журналистикаи сиёсӣ дар пешрафти журналистикаи миллӣ таъсиргузор мебошад.

Адабиёт

1. Абдуллоев, Ш. Маорифпарварӣ ва озодфикрӣ / Ш. Абдуллоев. – Душанбе, 1994. – 152 с.
2. Ким, М.Н. Журналистика. Методология профессионального творчества. – СПб, 2004. – 496 с.
3. Корконосенко, С. Г. Основы журналистики / С. Г. Корконосенко. – М.: Аспект-пресс, 2001. – 287 с.
4. Карасев, П. С. Проблемы теории публицистики. – Ленинград, 1973. – 39 с.
5. Набавӣ, А. Нарзуллои Бектош ва илму адаби тоҷик / А. Набавӣ. – Душанбе, 2004. – 234 с.
6. Набавӣ, А. Нахустин рӯзномаи тоҷикӣ ва фарҳангӣ рӯзноманигорӣ / А. Набавӣ. – Душанбе, 2007. – 64 с.
7. Сайдалиев, Д. М. Роль СМИ в процессе демократизации общества в Республике Таджикистан. Диссертация на соискание уч. степени канд.полит.наук / Д. М. Сайдалиев. – Душанбе, 2009. – 139 с.
8. Суханронии Президенти ҶТ муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи истиқлолияти давлатӣ [Матн]. – Душанбе, 2017. – С.4.

Аттоев Ш.

НЕКОТОРЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Статья посвящена рассмотрению вопросов возникновения и эволюции таджикской политической журналистики и освещения некоторых проблем деятельности средств массовой информации периода независимости Республики Таджикистан. Отмечается, что таджикская журналистика в период государственного суверенитета, претерпев изменения во многих аспектах, приобрела новизну в плане структуры и содержания, вышла за рамки однопартийности и единого направления деятельности.

Автор статьи, основываясь на изучении и осмыслении соответствующих материалов, связывает возникновение таджикской политической журналистики с периодом государственной независимости Таджикистана и определяет факторы, способствующие формированию политического направления таджикской журналистики. К числу таких факторов относятся национальный суверенитет, начало навязанной гражданской войны, образование партийной печати, зарождение независимых СМИ, появление интернета и информационных агентств. Каждый из исследуемых автором факторов научно обоснован и подкреплен анализом конкретных примеров.

Ключевые слова: политическая журналистика, национальный суверенитет, независимые СМИ, таджикская печать, партийная печать, кадровая политика СМИ, информационное агентство.

Attoev Sh.

SOME FACTORS OF THE DEVELOPMENT OF POLITICAL JOURNALISM IN TAJIKISTAN

The article devoted to the issues of appearance and development of Tajik political journalism and highlighting the certain problems of Mass Media of the period of Tajikistan Republic independence. It is noted that the Tajik journalism in the period of state independence bearing alternations in many aspects acquired novelty in the plan of structure and content, also came out from the frames of mono-party and single trend of activity.

Based on corresponding materials the author of the article connects the rise of the Tajik political journalism with the period of state independence of Tajikistan and determines the factors promoting the formation of the explored direction of the Tajik journalism. The factors are national independence, civil war, grounds of party press, rise of independent media, starting activities of Internet and informational agencies. Each of these factors are scientifically encouraged with detailed examples by the author.

Keywords: political journalism, national independency, independent Mass Media, Tajik press, party press, Mass Media staff policy, informational agency.

ТДУ 001(092)+07+05+371+002+891.550

Исоев Қ.,
Охунзода Н.

ДАР ШИНОХТИ СУХАНВАРОН
(Такриз ба китоби Муродов М.
Эъчози эчодкор. –Душанбе: Аржанг, 2018. – 252 с.)

Муъцизаофарӣ амал ва сохтаҳоест, ки ба қудрату неруи бемисли худованд марбут буда, инсоният дар эҷоди онҳо очиз аст. Гарчанде эъчози мутлақ сифати оғаридгорист, аммо ба андозаи муайян, чун муште аз хирвор ба баъзе инсонҳо низ ато мегардад. Ин гуна муъцизаи ғайримутлақ ва инсониро метавон дар соҳаи эҷоду эҷодкорӣ бештар дарёфт, зоро эҷодкорӣ низ насибе аз сифати оғаридгорӣ буда, ба инсон қадаре атову илҳом мегардад. Аслан ин ҳолат ба табиат ва сиришти азалии инсон рабт дорад, ки ў «...хислати хориқулодагӣ, яъне оғаридгорӣ дорад. Чаро ки ў соҳиби ақл – волотарин неъмати атокаardaи худованд мебошад. Хушбаҳт қасест, ки парвардигор ин атокаardaҳояшро ба ў насиб гардонидааст. Ва дӯст медорад худованд нафареро, ки неъматҳои додаи ўро беминнату ихтёрона ба беҳбуди зиндагонии худу чомеа сарфа мекунад». Эҷодкорӣ меҳнату машаққати ҷисмонӣ нест, ки амалеро иҷро намоӣ. «Як моҳ қишт намудан аз як рӯзи кори эҷодӣ осонтар аст», гуфтани баъзе нафарон ифодагари ин маънист. Қулфати эҷодӣ дар он аст, ки ҷизи маъдуму нобударо пайдо кардан ва оғаридан лозим меояд, ки бегумон ҷузъе аз муъцизоти одам мебошад. Ҳамин навъ муъцизакориро дар дунё олимону донишмандоне, ки умри азизи худро сарфи хома намуда, ба эҷоду эҷодкорӣ машғуланд, ба дӯш доранд. Қаҳрамонони китоби тозанаши профессор Муродов М. Б. «Эъчози эҷодкор» аз ҷумлаи чунин нафаронанд.

Ин китоб соли 2018 дар чопхонаи «Аржанг» дар ҳаҷми 252 саҳифа ва төъдоди 200 нусха ба табъ расидааст. Он аз муқаддима, баҳшҳои, «Дар ёди гузаштагон» ва «Дар шинохти ҳамасрон» таркиб ёфта, маҷмӯаи очеркҳо ва баъзан меҳрномаҳои муаллифро фаро мегирад. Бештари матолиби ин асар дар рӯзномаву маҷалла ва маҷмӯаҳо ба табъ расидаанд, ки дар шинохти шаҳсиятҳои эҷодкор манбаи муътамад ва молики арзиши баланд мебошанд. Ҷамъоварии ин матолиби парокандаву пареш дар як маҷмӯаи алоҳида иқдоми начибе аст, ки хонанда метавонад ба ҳамаи онҳо ба якборагӣ дар шакли китоби алоҳида дастрасӣ дошта бошад. Хонанда бо мусоидати китоби мазкур имкон пайдо мекунад, то аз ҳаёту фаъолияти ҳабдаҳ шаҳсияти фарҳехтаи суханвару суханшинос, ки дар соҳаи публистикаву журналистика, умуман, дар самти илму адаб ва фарҳангу санъати қишивар саҳми созанда гузоштаанд, ба таври муфассал шинос шавад. Муаллиф зиндагинома, ҳаёту фаъолият, кору пайкор ва самараҳои меҳнати илмию эҷодии қаҳрамонони нигоштаҳояшро хуб маърифат намуда, тарзе ба тасвир қашидааст, ки дар қалби хонанда орзуи ба онҳо пайравӣ кардан пайдо мешавад.

Дар баҳши якум, ки «Дар ёди гузаштагон» ном гирифтааст, ҳаёту фаъолият, кору пайкор, таҳқиқоти таълифоти абармардон БобоҷонFaфуров, Воҳид Асрорӣ, Раҳим Ҳошим, Ибод Файзуллоев, Иноят

Насриддин, Холмурод Шарифов ва Пайванд Гулмуродзода дар матолиби «Мубориз», «Вохид Асрорӣ: мактаби эҷодӣ ва одамияти ӯ», «Ходим ва публисист», «Адиб, публисист ва ҳаҷвнигор», «Як рӯз ва хама рӯз», «Кулбори пурбаракати марди роҳ», «Пайвандгари илму амал» баррасӣ гардидааст.

Дар мақолаи «Мубориз» муаллиф ба фаъолияти публисистии академик Бобоҷон Ғафуров даҳл карда, тавзех мебахшад, ки ӯ дар бартараф намудани камбуҷҳои ҷойдоштаи ҳаёти иҷтимоӣ чӣ гуна амал менамуд. Бобоҷон Ғафуров бо вуҷуди ба дӯш доштани умури давлатӣ лаҳзае аз эҷод қанор нарафта, пайваста дар пажӯҳиш қарор доштааст ва бо нигоштаҳои ҳуд бо матбуоти даврӣ ҳамкорӣ менамудааст. Ӯ дар ҳифзи арзишҳои миллӣ ва гиромидошти он дар қатори устод Айнӣ ва Мирзо Турсунзода саҳми арзанда гузоштааст.

Қисмати дуюми маҷмӯа «Дар шинохти ҳамасрон» унвон дошта, ҳаёту фаъолияти эҷодии шаҳсиятҳои шинохта ва пуркор Ҳасани Муҳаммадӣ, Абдурауф Муродӣ, Мирзо Муллоаҳмад, Абдусаттор Нуралиев, Равшан Раҳмонӣ, Фозилҷон Обидов, Гавҳарбону Умарова, Қироншоҳ Шарифзода, Қурбоналий Буриев ва Шариф Комилзодаро таҳти унвонҳои «Нависанда ва мунаққид», «Нависандаи ҳаҷвнигор», «Чехраи шинохтаи фарҳангги тоҷик», «Муаллим Нуралиев», «Накуқориро пеша карда», «Фолклоршинос ва публисист», «Инсони нексиришт ва роҳбари кордон», «Аз рӯзноманигорӣ то муҳаққиқиву омӯзгорӣ», «Дар ҷорсӯйи зиндагӣ», «Пажӯҳишгаре дар соҳаи китобдорӣ», «Дилбоҳтаи қасб», «Бо шаст ба шасти дигар» дар бар гирифтааст.

Дар ин қисми маҷмӯа муаллиф ҳаёту фаъолияти эҷодию илмии нафаронеро тасвир намудааст, ки имрӯз дар авчи камолоти эҷодӣ қарор дошта, дар соҳаҳои маорифу фарҳанг ва илму адабиёти қишвар хизмати босазо доранд. Ағлаби онҳо бо муаллиф ҳамкору ҳампешаанд.

Муаллиф дар аксари нигоштаҳои маҷмӯа аз усули ҷалибсозӣ моҳирона кор гирифта, дар оғоз фикри хонандаро ба қироати идомаи матлаб мекашад, ки беихтиёр кас мутолиаи онро ба фарҷом мерасонад. Ин усул тавассути баёни ҷумлаҳову ибораҳои қалидӣ дар оғози матлаб амалӣ гардидааст. Маслан, «Шахсе, ки дар ин нигошта дар борааш сухан ронданием, аз тоифаи инсонҳое мебошад, ки тамоми умри бобаракати ҳудро ба манфиати ҷомеа, инкишофи мактабу маориф, рушди илму фарҳанг, тарбияи ихтиносмандон ва ғанӣ гардонидани маънавиёти мардум сарф намудааст».

Ҳамин тарик ба муҳтавои матлаб ворид мегардем ва зербобҳои он моро чун нардбон аз яке бар дигаре интиқол медиҳанд. Агар дар «Даромади сухан» доир ба роҳи пурмашаққати илм ва мавқеи Асрорӣ дар ин роҳ сухан равад, дар «Андар шинохти Вохид Асрорӣ» доир ба шинохти ин шаҳсияти пуркор маълумоти фаровон ва ҷолиб дода шудааст.

Ин усул аз маҳорати муаллиф дарак медиҳад, ки тақрибан ҳама нигоштаҳои марбут ба кору фаъолияти қаҳрамонони нигоштаҳояшро муҳтасаран баррасӣ намуда, аз як тараф, шинохти бузургии онҳоро нишон медиҳад, аз тарафи дигар, кори пажӯҳишгарони ояндаро осон мегардонад.

Нигоштаҳои маҷмӯа дар маҳдудаи солҳои 2011-2018 эҷод гардида, ба таъкиди муаллиф китобати онҳо «дар мавридҳои гуногун, ба вежа ба

муносибати мавлуд»-и эшон рост омадааст. Қахрамонони асар омӯзгорону пажӯҳишгарон, нависандагону мунаққидон, рӯзноманигородону публистиқон, китобшиносон ва гайра мебошанд, ки сарфи назар аз вазифаву касбу кори гуногун ҳамагӣ эҷодкоранд ва чунончи муаллиф ишора мекунад: «Дар ин маҷмӯа фаъолияти эшон, асосан, аз назари публистикашиносӣ ба таҳқиқу тасвир кашида шудааст».

Муаллиф дар пешгуфтоти китоб доир ба моҳияти эҷод, ҷараёни кори эҷодӣ ва рисолати аслии он андеша ронда, эҷодкориро «...омили инкишоф ва пешрафти зиндагии инсонӣ...» арзёбӣ кардааст. Қахрамонони ин маҷмӯа барои пешрафти зиндагӣ талош намудаву менамоянд. Рӯҳияи маорифпарварӣ, ислоҳоварӣ дар соҳаҳои муҳталифи ҳаёт ва, умуман, тарбияи ҷомеа мақсад ва асоси навиштаҳои эшонро ташкил медиҳад. Ба андешаи муаллиф талқини зиндагии ибраторомӯзи онҳо ба дигарон аз манфиат холӣ набуда, дар бораи ҳар як аз ин шаҳсиятҳо китоби мукаммале навиштан мумкин аст. Ҳаёту фаъолияти ҳамасрон, ки дар соҳаи фарҳангӣ маорифи кишвар саҳм гузошта ва мегузоранд, низ мояи ибрати дигарон буда метавонад.

Маҷмӯа танҳо муарриғари кору фаъолият, равиши зиндагии ибраторомӯз ва арзишҳои ҳаётӣ шаҳсиятҳои алоҳида набуда, балки ҳамчун маъхаз ва манбаи илмию оммавӣ дар шинохти ҳаматарафаи ин ашҳос хидмат ҳоҳад кард.

Ҳарчанд дар маҷмӯа аслан, ҷанбаи публистиқии фаъолияти олимону донишмандон мавриди инъикосу тасвир қарор гирифтааст, аммо аглаби нигоштаҳои китоб доманаи аз ин фароҳтарро касб намудаанд. Ниғоронда кӯшиш ба ҳарҷ додааст, ки лаҳзаҳои зиндагӣ, марҳилаҳои ташаккул ва рушду самараи фаъолияти эҷодӣ, хислату ҳарактери инсонӣ ва кору амали ибратбахши қахрамонони нигоштаҳояшро нишон дид, ҳамчун муҳаққиқ осори онҳоро таҳлилу баррасӣ ва баҳогузорӣ намояд. Ин усули ниғориш ба аксари матолиби маҷмӯа хос мебошад.

Умуман, китоби нави профессор М. Муродов “Эъҷози эҷодкор” маълумоти фаровонеро фаро гирифта, дар самти шинохти як зумра суханварон – олимону донишмандони тоҷик манбаи мӯттамад ба хисоб меравад, ки мутолиаи он барои муҳаққиқон, аспирантону унвончӯён ва донишҷӯён аз аҳамият холӣ наҳоҳад буд.

МУАЛЛИФОН:

Аминов А., мудири шуъбаи илмӣ-методии ПИТФИ.

Аттоев Ш., ходими калони илмии ПИТФИ.

Бердиева Ш., ходими калони илмии ПИТФИ.

Исоев К., ходими калони илмии ПИТФИ.

Комилзода Ш., номзади илмҳои педагогӣ, директори ПИТФИ.

Некқадамов Т., ходими калони илмии ПИТФИ.

Охунзода Н., унвончӯи ДМТ.

Рахматзод Б., ходими калони илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Рахимӣ Д., номзади илмҳои филология, муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои методӣ.

Саъдиев Ш., номзади илмҳои таъриҳ, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолиятҳои фарҳангӣ-фароғатии ПИТФИ.

Усмонов Ш., унвончӯи ДДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода.

Фармон Ф., ходими калони илмии ПИТФИ.

Федоров А.О., номзади илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи технологияи таҳрирӣ-интишории Донишгоҳи гуманитарӣ-иқтисодии Москва.

Чумъаев М.О. номзади илмҳои филология, ходими пешбари илмии ПИТФИ.

АВТОРЫ:

Аминов А., заведующий научно-методическим отделом НИИКИ.

Аттоев Ш., старший научный сотрудник НИИКИ.

Бердиева Ш., старший научный сотрудник НИИКИ.

Джумаев М.О., кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Исоев К., старший научный сотрудник НИИКИ.

Комилзода Ш., кандидат педагогических наук, директор НИИКИ.

Неккадамов Т., старший научный сотрудник НИИКИ.

Охунзода Н., аспирант ТНУ.

Рахматзод Б., старший научный сотрудник Центра культурного наследия таджиков НИИКИ.

Рахими Д., кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по методической работе.

Саъдиев Ш., кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник отдела культурно-досуговой деятельности НИИКИ.

Усмонов Ш., соискатель ТГИКИ имени Мирзо Турсунзод.

Фармон Ф., старший научный сотрудник НИИКИ.

Федоров А.О., кандидат педагогических наук, доцент кафедры редакционно-издательских технологий Московского государственного гуманитарно-экономического университета.

AUTHORS:

Aminov A., Head of the Scientific and methodical Department of the RICI.

Attoev Sh., Researcher of the Department of the Culture and Leisure issues of the RICI.

Berdieva Sh., Scientific worker at Department of Intangible Cultural Heritage of the RICI.

Farmon F., Researcher of the department of Art Sciences of the RICI.

Fedorov A.O., Candidate of pedagogical sciences, Docent of the Department of Edition and Publication technologies of the Moscow State University of Humanities and Economics.

Jumaev M.O., Candidate of philological sciences, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Komilzoda Sh., Director of the Research Institute of Culture and Information.

Murodov M., Doctor of philological studies, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

Nekqadmov T. Researcher of the department of Art Sciences of the RICI.

Rahimi D., Candidate of philological sciences, Deputy Director on methodical issues of the RICI.

Rahmatzod B. Senior researcher of the Center for Cultural Heritage of Tajiks of the RICI.

Sa'diev Sh., Candidate in historical sciences, leading scientific worker at the Department of the Culture and Leisure issues of the RICI.

Usmonov Sh., researcher of the TSICA named after M. Tursunzoda.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Комилзода Ш. Таҳқиқи масоили мубрами фарҳанг ва иттилоот дар шароити ҷаҳонишавӣ.....	5

Мероси фарҳангӣ

Рахимӣ Д. Боварҳои ҳалқӣ ва тасаввуроти асотирии мардуми Бадаҳшон.....	20
Раҳматзод Б. Меҳмонпазирӣ ва ойини дасторхондорӣ.....	37
Аминов А. Вазъи имрӯзаи расму ойинҳои арӯсии мардуми ноҳияи Файзобод.....	46
Бердиева Ш. Рушди ҳунарҳои мардумӣ тавассути соҳибкории хурд.....	53

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Усмонов Ш. Д. Театрҳои ҳалқӣ ва клубҳои сайдӯр: вазъи кунунӣ ва дурнамои рушд.....	63
Саъдиев Ш. Осорхонаи ҷумҳуриявии академик Бобоҷон Ғафуров 20-сола шуд.....	69
Федоров А.О. Масъалаҳои шинос намудани арзишҳои фарҳанги анъанавии маъюбон.....	76

Санъатшиносӣ

Неккадамов Т. Саҳми Мирзо Турсунзода дар инкишофи кинои тоҷик.....	81
Фармон Ф. Нақши Марат Орипов дар рушди кинои тоҷик.....	95

ВАО ва табӯу нашр

Ҷумъаев М. Чанд андеша перомуни нашрияи «Навиди Қӯлоб».....	102
Аттоев Ш. Баъзе омилҳои рушди журналистикаи сиёсӣ дар Тоҷикистон.....	112

Танқид ва китобиёт

Исоев Қ., Охунзода Н. Дар шинохти суханварон.....	118
Муаллифон.....	121

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Комилзода Ш. Исследование актуальных проблем культуры и информации в условиях глобализации.....	5

Культурное наследие

Д. Рахими Народные верования и мифологическое представление жителей Бадахшана.....	20
Рахматзод Б. Гостеприимство, обряды и традиции.....	37
Аминов А. Сегодняшняя ситуация свадебных обрядов населения Файзабадского района.....	46
Бердиева Ш. Развитие народного ремесла посредством малого предприятия.....	53

Социально-культурная деятельность

Усмонов Ш. Д. Народные театры и передвижные клубы: современное состояние и перспективы развития.....	63
Саъдиев Ш. С. Республикаезному музею академика Бободжана Гафурова – 20 лет.....	69
Федоров А.О., Вопросы приобщения к ценностям традиционной культуры лиц с ограниченными возможностями здоровья.....	76

Искусствоведение

Неккадамов Т. Вклад Мирзо Турсунзода в развитие таджикского национального кино.....	81
Фармон Ф. Роль Марата Арипова в таджикском кино.....	95

СМИ и издательское дело

Джумаев М. О. Несколько размышлений об издании «Навиди Кулоб» («Кулябский вестник»)	102
Аттоев Ш. Некоторые факторы развития политической журналистики в Таджикистане	112

Критика и библиография

Исоев К., Охунзода Н. В познание знатоков	118
Авторы.....	121

CONTENTS

Cultural studies

Sh.Komilzoda The study of urgent problems of culture and information in the context of globalization	5

Cultural heritage

Rahimi D. Folk beliefs and mythological thought of the people of Badakhshan.....	20
Rahmatzod B. Hospitality, rituals and traditions	37
Aminov A. Contemporary situation of the wedding rituals of the people of Fayzabad district	46
Berdieva Sh. The development of folk crafts by means of a small business	53

Social and cultural activities

Usmonov Sh. Folk theatres and mobile clubs: Current situation and development prospects	63
Sa'diev Sh. 20's anniversary of the republican museum of academician Bobojon Ghafurov	69
Fedorov A.O. Issues of attracting the persons with disabilities to the values of traditional culture	76

Art studies

Nekqadamov T. Contribution of the Mirzo Tursunzoda in development of the Tajik cinema	81
Farmon F. The role of Marat Aripov in the Tajik cinema	95

Mass Media and publishing issues

Jumaev M. Some thoughts about the newspaper "Navidi Kulob" ("The Kulob news")	102
Attoev Sh. Some factors of the development of political journalism in Tajikistan	112

Review and critiques

Isoev K., Okhunzoda N. In the knowledge of ingenious	118

Authors	121

Ба таваҷҷуҳи муаллифон

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандай таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва табӯу нашр, хунарҳои мардумӣ ва гайра, ки дар худ навғонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳангоми ирсоли мақолаҳо муаллифон бояд қоидаҳои зеринро ҷиддан риоя намоянд:

1. Ҳаҷми мақола якҷоя бо расм, ҷадвал, диаграмма, графика ва матни анонтия бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ набояд аз 10 саҳифаи чопи компютерӣ зиёд бошад;

2. Мақола бояд дар системаи Microsoft Word тайёр карда шавад. Дар баробари нусҳаи чопии мақола бо файли зарурӣ, нусҳаи электронии он низ пешниҳод карда мешавад. Дастанвис бояд дар компютер (тариқи Times New Roman Tj) бо риояи ҳарфҳои андозаи 14, формати А 4, фосилаи байнӣ сатрҳо 1,5 см., ҳошияҳо: боло - 3 см., поён -2,5 см., ҷониши - 3 см., рост- 2 см; дар як саҳифа 30 сатр ва дар як сатр 60 аломат ҳуруфчинӣ шуда бошад. Ҳамаи саҳифаҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд;

3. Ҷадвалҳои ба мақола алоқаманд, бояд дар матни ракамҳои лотинӣ зикр шаванд, номи ҷадвал баъд аз рақами гузошта оварда шавад;

4. Дар тарафи рости болои саҳифаи якуми мақола соҳаи илме, ки дар он мақола нашон дода мешавад, як сатр поён дар қисми ҷониши саҳифа ТДУ, дар сатри дигар насаҷ ва номи муаллиф бо зикри номи муассисаи пажӯҳишӣ ва ё таълимӣ, суроға e-mail ва рақами телефонҳо ва пас аз он дар маркази саҳифа унвони мақола ҷой дода мешавад. Баъд аз як фосила фишурдаи мақола бо забони асл ва калидвожаҳо, баъдан матни пурра, адабиёт ва пасон фишурдаҳо бо забонҳои русӣ (агар мақола русӣ бошад, ба забони тоҷикӣ) ва англисӣ бо калидвожаҳо (8-10 калима) оварда мешавад;

5. Рӯйхати адабиёт баъд аз матни мақола бо тартиби умумӣ зикр мешавад. Он бояд на камтар аз 6-8 номгӯи адабиёти асосиро дар бар гирад. Қоидаи тартиб додани рӯйхати адабиёт дар шакли насаҷу номи муаллиф, унвони асар, маҳалли нашр, нашриёт, соли нашр, ҷилд ва ё шумора, тезъоди умумии саҳифаҳо ва ё саҳифаҳои мақола бояд риоя шавад. Иқтибосҳо дар матни бо ишораи қафсайни росткунча ба таври мисол [1] [1, 3] нишон дода шаванд. Пеш аз маҳалли нашр аломати нуқта тире (.-), байнӣ маҳалли нашр ва нашриёт аломати баён (:), пеш аз соли нашр вергул (,) ва пеш аз саҳифаи умумӣ (.-) гузошта мешавад. Иқтибос аз корҳои интишорнаёфта иҷозат дода намешавад.

6. Мақолаҳои илмие, ки ба идораи нашрия ворид мешаванд, бояд хулосаи коршиносон ва ё тақризи мутахассисони соҳаро доир ба зарурати нашри он дошта бошанд;

7. Ҳайати таҳририя ҳуқуқ дорад, ки матни мақолаҳои илмиро таҳrir ва ихтиisor қунад ва ё онро дар бойгонии худ нигоҳ дорад. Дар ҳолати ба муаллиф баргардонидани мақола барои такмил таърихи қабули он ва рӯзи пешниҳоди матни ниҳоии мақола муайян мегардад. Мақолаҳое, ки ба талаботи зикршуда мувоғиқ нестанд, ҳайати таҳририя намепазирад;

8. Дар мавриди аз ҷониби ҳайати таҳририя ба муаллиф баргардонидани мақола, танҳо як нусҳаи он дода шуда, нашрия зарур намедонад, ки доир ба сабабҳои баргардонидани он бо муаллиф баҳс намояд. Матни мақолаи фиристонидашуда бояд ислоҳи ниҳоӣ дошта, ҷиддан таҳия ва бо имзои муаллиф (-он) супорида шавад. Дар мақолаи муштарак бояд имзои ҳамаи муаллифон бошад.

Суроғи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (оишёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

К сведению авторов

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

При направлении статьи в редакцию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Объём статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотации на таджикском, русском и английском языках;

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия статьи. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Тj, шрифт14, формат А 4, интервал 1,5, поля: верхнее-3 см., нижнее-2,5 см., левое-3 см., правое-2см; на одном листе 30 строк, в одной строке 60 знаков), все листы статьи должны быть пронумерованы;

3. Таблицы в статье должны быть указаны латинскими цифрами, вначале цифра таблицы, затем ее наименование;

4. Справа сверху 1-ой страницы указывается отрасль науки, ниже имя и фамилия автора, затем название организации, адрес, e-mail, номер телефона, затем по центру страницы указывается наименование статьи. Далее через пустую строку следует основной текст. В конце статьи после списка литературы приводятся аннотации на русском и английском языке и ключевые слова (8-10 слов);

5. Список литературы указывается в общем порядке после основного текста статьи. Авторы должны соблюдать правила составления списка использованной литературы. Он должен содержать не менее 6-8 наименований литературы. Правила составления списка литературы в следующей форме: фамилия, имя, название, место издания: издательство, год издания, том или номер, общее количество страниц или страницы статьи. Сноски показывать в квадратных скобках по примеру [1] [1, 3]. Перед местом издательства ставится точка тире (.-), местом издательства ставится двоеточие (:), перед годом издания ставится запятая (,) и перед общем количеством страниц ставится (.-).

6. Научные статьи, представленные в редакцию журнала, должны иметь экспертное заключение и отзыв специалистов о публикации;

7. Редакция оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи;

8. В случае возвращения редакцией публикации автору статьи для доработки, автор редактирует и вносит изменения в текст статьи. Окончательный вариант статьи должен быть подписан автором или соавторами. Статьи, не отвечающим правилам, редакцией не принимаются.

Наши адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

***Наирияи илмию таҳлилӣ*
2018, № 4 (44)**

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

***Научно–аналитическое издание*
2018, № 4 (44)**

HERALD OF CULTURE

***Scientific and analytical edition*
2018, № 4 (44)**

Сармуҳаррир
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Шариф Комилзода

Муҳаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Мурод Муродов

Муҳаррири техникӣ
Ҷумъабой Қузиев

Ба чоп 29. 12. 2018 имзо шуд. Андозаи 60Х841/8.
Коғази оғсетӣ. Хуруфи Times New Roman Tj.
Чопи оғсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.

Адади нашр 500.
Супориши № 33/18

Мачалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг» ба табъ расидааст.
734025, ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ -21